

ВЕЛИКИЙ ГОЛОД В УКРАЇНІ 1932-1933

БРАТСТВО СВ. ВОЛОДИМИРА

ТОРОНТО

1988

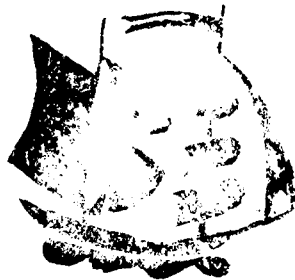
КАНАДА

diasporiana.org.ua

**ВЕЛИКИЙ ГОЛОД В УКРАЇНІ
1932-33**

ALEX KONOWAL
811 S. ROOSEVELT AVE.
ARLINGTON HEIGHTS, ILL. 60005

Збірник свідчень, спогадів, доповідів та статтів
виголошених та друкованих у пресі в 1983 році на
вiдзначення 50-лiття голоду в Україні
в 1932-33 роках.

Українське Православне Братство
св. Володимира.

**Всі права застережені
за Українським Православним Братством
св. Володимира в Торонті.**

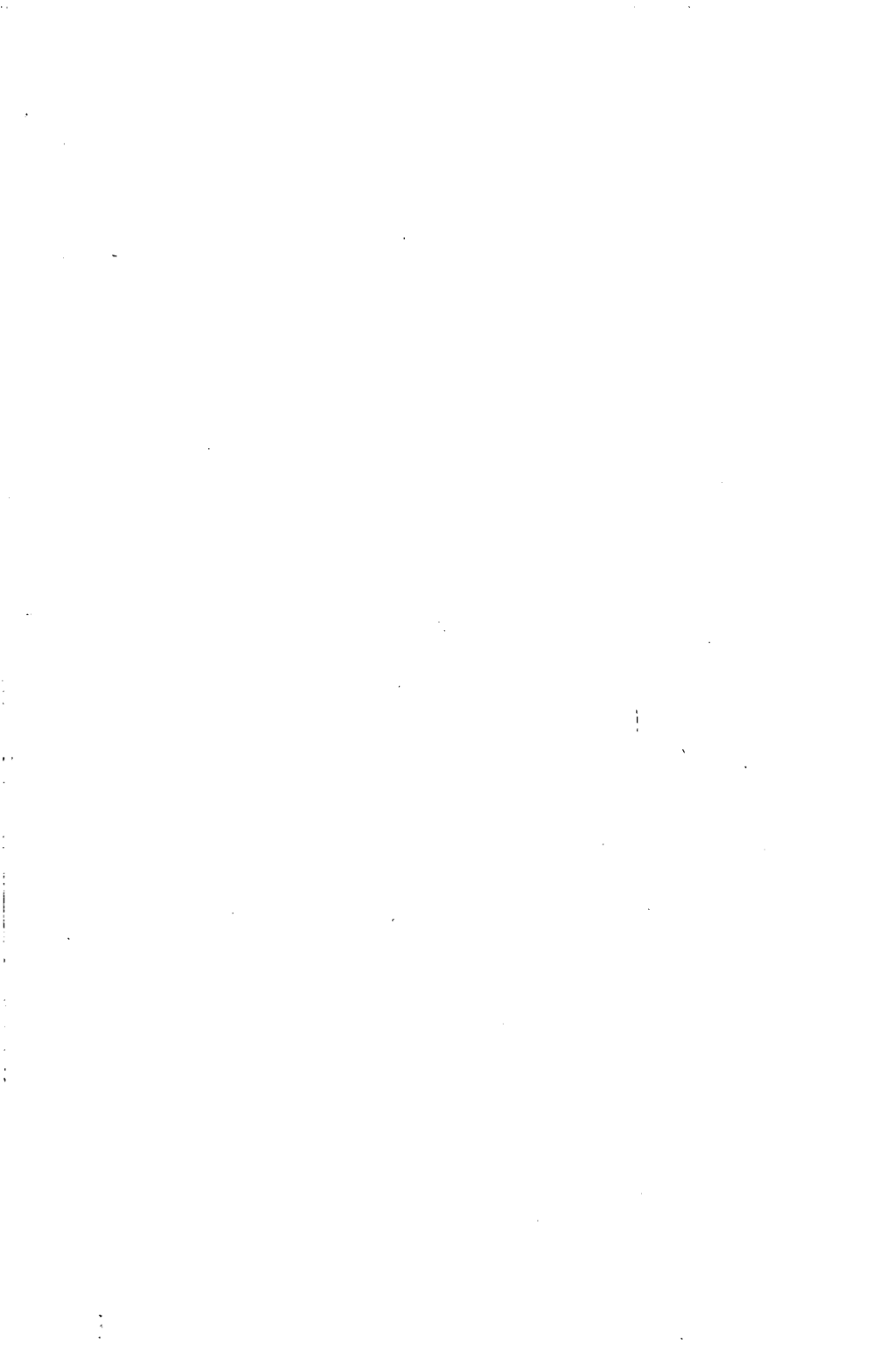
Видавничий Комітет:

**В. Руденко — голова комітету.
Т. Хохітва — редактор-упорядник.
П. Макогон — член комітету.
Ф. Подопригора — член комітету.**

Українське Православне Братство св. Володимира в Торонті присвячує цей збірник нащадкам на вічний спомин про тих, які були замучені навмисне створеним голодом в Україні, який застосувала московська комуністична влада супроти українського народу.

Видання цього збірника присвячуємо Тисячоліттю Християнства в Україні.

ПЕРЕДМОВА

Українське Православне Братство св. Володимира в Торонті видає цей збірник „ВЕЛИКИЙ ГОЛОД В УКРАЇНІ 1932-33 р.”. Видаючи його, ми не маємо на меті розкрити якусь нову таємницю, чи додати щось нового невідомого про ту страшну подію в Україні, чи сказати світові про те, що той голод не був стихійним лихом, а був свідомо створений людьми, які мали необмежену владу в тій величезній країні, яку самі назвали Союз Советських Соціалістичних Республік (СРСР), до складу якої входить Україна, як суверенна Українська Радянська Соціалістична Республіка (УРСР). Все це відоме світові і ми певні, що настане час, коли світ прокинеться від запомороченої марксизмом-комунізмом психози і винесе свій справедливий присуд тим злочинцям, які створили цей голод, як виніс справедливий присуд новішим злочинцям нацистам-гітлерівцям.

У 1983 році минуло 50 років від того великого голоду в Україні й українська еміграція в Західному світі відзначала 50-ліття цієї трагічної події. В тому році було виголошено ряд доповідів, надруковано кілька статтів не лише в українській еміграційній пресі, а й у пресі тих країн, де українці живуть, як уже громадяни тих країн. В цих доповідях та статтях є свідчення тих людей, які той голод пережили, в яких голод забрав їхніх братів, сестер, батьків, матерів і інших родичів та сусідів чи односельчан. Та всі ті доповіді та статті є матеріалом тимчасовим, який почується, чи прочитається й піде в забуття. Але не все треба забувати: можна, а часом і треба забути кривду чи образу особистого характеру, заподіяну кимсь може й неспівідомо чи помилково, але свідомо й умисно заподіяного злочину супроти народу, як той голод, не лише не можна забути, а й треба залишити згадку про це наступним поколінням, аби вони не допустилися до чогось подібного в майбутньому своєму житті.

Отже, Українське Православне Братство св. Володимира в Торонті вирішило ці матеріали, по можливості, зібрати й видати збірником, щоб у цей спосіб зберегти їх.

Серед авторів цих матеріалів майже немає майстрів художнього слова, це звичайні люди, які говорять чи пишуть, пригадуючи про ті події, в простій розповідній формі, як вони те бачили, чи пережили самі.

Деякі автори висловлюють свою думку про те, що було причиною того голоду?

Якщо питання ставити в такій простій площині, то відповідь буде теж проста: голод в Україні був викликаний тим, що комуністична московська влада в нелюдський спосіб пограбувала від українських хліборобів абсолютно все зерно, не залишаючи їм ні на харчі, ні на посів. Сталося це тому, що уряд вимагав від хліборобів зерна більше ніж вони його мали. Це було незрозуміло-дике явище, якого не можна було пояснити нічим.

Комуністична преса (іншої не було) подавала для закордону та й для самовдоволення в себе дома, що з переходом на колективну форму господарювання, продуктивність сільського господарства зростає. Та це був БЛЕФ, яким комуністи чванились і, очевидно, вводили в блуд самі себе. Як могла підвищитись продуктивність сільського господарства, коли сам перехід від індивідуального способу господарювання до колективного, цілком нового, ще не випробуваного, був пробним явищем. Крім того, самим „розкуркуленням” було знищено поверх двісті тисяч найбагатших, найпродуктивніших хліборобських господарств: було відірвано від праці в сільському господарстві поверх одного мільйона двохсот тисяч найкращих хліборобів України (Василь Гришко — „Замах на життя нації”), а натомість, на керівників колгоспів було призначено комуністичною партією бездарних, непрактичних у веденні великого господарства, але членів комуністичної партії, які керували господарством виключно базуючись на директивах партії надісланих „згори”.

Та деякі автори, роздумуючи над „причиною” голоду, ставлять це питання в іншій площині, тобто, що було спонукою до того, що комуністична партія Советського Союзу рішилася на цей злочин і застосувала цей голод якраз в Україні?

Отже, одною з головних спонук застосування голоду комуністичною партією супроти українського народу — постійний страх перед відродженням української нації, яка виявляла героїзм та своє національне обличчя в роки революції

і відродження в 1917-20 рр., створивши Українську Суверенну Державу; відплата за спротив та збройну боротьбу українського народу в 1917-20 роках проти російсько-комуністичного колоніалізму та за нехіть українського народу прийняти комуністичну ідеологію, назвавши цю нехіть „українським буржуазним націоналізмом”, як „антипод” комуністичного „інтернаціоналізму”, а справді, комуністично-російського шовінізму.

Питання поборювання українського навіть не націоналізму, а лише патріотизму серед українського народу, не сходять з порядку денного комуністичної партії Советського Союзу протягом усього часу перебування України в складі ССРСР. Це є явним і майже неприхованим самим ЦК КПСС. Та є речі більш законспіровані й про них можна хіба лиш здогадуватись. Відомо ж, що до складу тодішнього ЦК ВКП(б) належало майже 75% членів ЦК єврейської національності й вони своєю більшістю в ЦК ВКП(б) могли, в замаскований спосіб, домогтися помсти над українським народом за ті „погроми”, які були вчинені деякими бандами неозначеної національності на території України. До такого погляду приводять роздуми над діями єврейських екстремістів, які ще в 1926 році на вулиці в Парижі забили президента Української Народної Республіки Симона Петлюру і ще зараз продовжують ворожу акцію проти українського народу.

Іншим, що могло штовхнути комуністичну кліку на той злочин голодомору це міжнародні торговельні зобов'язання. Як відомо, в ті часи експортним товаром з ССРСР був лісо-матеріал (тімбер), деяка сировина, а головним був хліб (зерно). Про це писав Бернад Ф. Ланкастер у „Нью Йорк Гералд Трібюн”, зазначаючи, що Советський Союз продав свої товари на міжнародному ринку по ціні далеко нижчій від цін існуючих, бо хотів цим створити „демпінг” та поглибити економічну кризу, яка тоді існувала особливо в Америці. Разом з цим, пише Бернад Ланкастер, вони хотіли показати світові, що їхня комуністична батьківщина враз стала багатою, бо прийшли до влади вони — комуністи. Крім того, пише далі Ланкастер, вони всіма силами намагалися роздобути закордонну валюту для закупу машин та зброї для своєї комуністичної імперії.

Та про це свого часу сказав сам Сталін у розмові з Чорчілем, який навів його на розмову про втрати в людях у часі

колективізації та голоду в Україні, на що Сталін відповів: „О так! То був жах!... Але те було абсолютно необхідним для того, щоб у наших фабриках появилися нові машини, а на полях нові трактори”. (В. Чорчіл, „Друга Світова Війна” — том IV, розд. 25).

Цих кілька слів диктатора Сталіна цілком вистачає для того, щоб зрозуміти вартість людини в оцінці комуністів. Сталін відхилив дещо перед Чорчілем ту завісу, за якою ховається велика таємниця. Очевидно, ЦК комуністичної партії Советського Союзу, плянующи індустріалізацію та озброєння своєї „комуністичної імперії” (за Берн. Ланкастером), зв’язав себе певними зобов’язаннями, від виконання яких залежало: „бути чи не бути!..”. Отже, аби врятувати себе, вони безжалісно пограбували українських бідних та середніх селян, залишаючи їх без крихти хліба умирати від голоду, а багатших, так званих „куркулів”, вивезли в тайгу заготовляти ліс (тімбер) для експорту.

Безумовно, прилюдне насвітлення голоду в Україні 1932-33 років є небезпечним для самих комуністів, бо, не зважаючи на те, що вже минуло поперх п’ятдесят років після тієї страшною події, хоч уже й не залишилось майже нікого (крім Лазаря Кагановича) живого з тих, хто був причасний до спричинення того голоду, комуністичні керівники Советського Союзу не відважилися прилюдно не лише визнати вину в цьому своїх попередників, а головне Сталіна, якого вже й сама партія засудила за його звірства, а бояться навіть і згадати про той голод і намагаються ще й досі робити вигляд, ніби такого голоду зовсім не було.

Дехто з авторів висловлює свій жаль до Західного Світу за його байдужість до трагедії українського народу. Та байдужість справді була і є дивною, хоч на це тоді були деякі причини. Адже відомо, що в Советському Союзі під загрозою найжорстокішої кари, заборонялося не лише писати в пресі, а й десь навіть у розмові згадувати про голод. Керівники Советського Союзу прикладали всіх зусиль до того, щоб приховати від зовнішнього світу той великий голод в Україні.

Крім того, Советський Союз приймав до себе лише тих журналістів, які були симпатиками комунізму. Вони подавали до західної преси не правдиві відомості, а лише те, що їм постачали комуністичні керівники Советського Союзу, за

що вони може й мали якусь компенсацію від уряду ССРСР. Так було з кореспондентом „Нью Йорк Таймс“ Волтером Дюренті, який подавав до своєї дуже почитної та авторитетної газети лише те, що йому постачали советські керівники. Коли пізніше його посоромили його ж колеги пера за його нечесність, то він в оправдання кинув недбало: „Але ж вони тільки росіяни...” (Поль Половецький — „Геєна огнена”, стор. 213). Це так про тих, що вмирили від голоду в Україні та інших районах ССРСР.

Треба мати на увазі й те, що в ті часи психоза соціалізму володіла мозками майже всіх політиків Західного світу, який лише приглядався з цікавістю до нової, ще не чуваної в світі, соціалістичної системи, про яку хотіли чути лише щось добре й похвальне, як завжди про щось нове.

Та якими б не були світові події, хто б як їх не сприймав, але навмисне створений людьми з необмеженою владою, голод в Україні в 1932-33 роках є найжахливішою подією, про яку ми не можемо і не сміємо мовчати. Мертві вже не можуть нічого сказати про ті муки голодової смерті, але нашим найпершим обов'язком є сказати за них, передати цю страшну правду наступним поколінням світу. Ми це робимо!

Безумовно, цей наш збірник не є єдиним свідченням про той голод в Україні, уже є видані тут на еміграції книжки про ту подію, а серед них найбільше відома серед англомовного світу — „Жнива розпачу”, Роберта Конквеста, написана англійським науковцем англійською мовою.

Але наше Українське Православне Братство св. Володимира у Торонті, вірячи в перемогу правди, вирішило сприяти цій перемозі правди ще й збереженням та виданням цих матеріалів-свідчень.

**Видавничий Комітет
Українського Православного Братства
св. Володимира в Торонті.**

Ігор Витвицький

СЛІД, ЯКИЙ ЗАЛИШАЄТЬСЯ (Дещо скорочено)

Буває почуєте від чужих, а часом і від своїх таку заввагу, що забагато шуму зчиняється з приводу минулого 50-ліття голоду в Україні. Що ж, кажуть, пів століття пройшло, багато дечого скоїлось у світі за той час та й не треба перебільшувати. Егеж, скоїлось чимало і перебільшувати не думаємо. Для нас голод в Україні в 1932-33 роках залишається найвагомішою подією за всю історію нашого народу. Голодом тим і терором, який його супроводив, було знищено майже одну четвертину народної субстанції і в тому більшість нашого національного активу. Слід, що його залишив цей погром на народному організмі, мабуть ще й досі достатньо не усвідомлений, важитиме як фактор у дальшому ході нашої історії.

Зрозуміло, що в Советському Союзі про ці події глухо. Там про них не говорять, не пишуть, так начебто нічого подібного не сталося. Їх, звичайно, закривають східною фразою про труднощі колективізації. То й не диво, що з молодшого покоління мало хто знає, які саме були ці „труднощі”.

Менш зрозуміле те, що майже глухо було досі про це народобивство у вільному світі. Для цього, очевидно, були свої причини. В першу чергу незацікавлення різних центрів інформації, а вдругу таки наша власна недолугість.

Тепер, коли зацікавлення дещо зросло, то зростає теж число дослідників — своїх і чужих. Існують і мають ще повнитись основні наукові праці про це апокаліптичне лихоліття.

Відомо, що підхід зумовлює висновки, тому той, хто береться досліджувати голод 30-їх років в Україні, повинен, перш за все, мати на увазі, що голод цей не був якимсь ізольованим явищем, яке виникло непередбачено в ході колективізації, а що це був один із засобів національної політики

більшовицького режиму в Україні. Як знаємо, під більшовицьким пануванням голод в Україні панував тричі: в 1921-22, в 1932-33 і в 1946-47 р. У тому числі голод 30-их років, який лютував в Україні, на Кубані та ще на Нижньому Поволжі, був найбільш нищівний. Ним було знищено біля семи мільйонів українських людей.

Поскільки маємо до діла з державною системою, де все діється „по плану”, то невідхильно постає питання — у якому пляні проходила ця голодова операція. Її загально пов’язують із пляном перебудови суспільства на комуністичний лад. У той плян входила суцільна колективізація сільського господарства і ліквідація куркулів, тобто заможніших господарів, як кляси. В історії ВКП(б) про це пишеться так: „В кінці 1929 року, у зв’язку із ростом кологоспів і радгоспів, советська влада зробила крутий поворот та перейшла до політики ліквідації, до політики знищення куркулів як кляси”. Тоді й пущено в курс „Лозунг”: „На базі сплошної колективізації ліквідуємо кулака как класс”.

До повищого треба дати зауваження таке, що куркулів ліквідували не шляхом включення в колгоспи, а дослівно знищували шляхом заслань і розстрілів. Коли ж прийшов 1932 рік, то в Україні їх уже не було. Хто з них залишився живим, той коротав свій вік на засланні, а ті, що гинули від голоду, це були колишні середньозаможні й малоземельні селяни — одноосібники й колгоспники. Їх, очевидно, ліквідували вже не „как класс”, а як українських хліборобів. Незважаючи на те, офіційна пропаганда посмітно обзивала їх підкуркульниками і клясовими ворогами.

Що ж до колективізації, то вона поступала приспішеними темпами і була здійснена „достроково”. Про це читаємо в згаданій історії ВКП(б) наступне: „1931 рік дав новий ріст колгоспного руху. По основних зернових районах було об’єднано більше 80% загального числа селянських господарств. Загальна колективізація була тут в основному закінчена”. Ось так успішно проходила колективізація. Але тут зразу постає питання: якщо так, то хто були оті, що гинули від голоду в Україні в 32-му і 33-му роках? Невже куркулі, які ще залишились живими? І звідкіля їх набралось на стільки мільйонів, тоді коли розкуркулення і колективізація були в основному закінчені?

Отож, коли говоримо про Україну, то колективізація і голод, хоча здавалося б із собою пов'язані, це по суті дві різні речі. В Україні колективізація була тільки покришкою для голодового погрому. Хто повірить, що для проведення колективізації треба було виморити мільйони трудового селянства?

Причини колективізації відомі. Запрограмовані в політиці партії, вони були однаково соціального, як і економічного характеру. Але причина голоду була тільки одна і, так би мовити, позапрограмова.

Причиною голоду було рішення знищити основну верству народу, що його Кремлівський режим уважав ворожим. У такому проєкті треба цей голод розцінювати, як „крупне” досягнення більшовицького режиму в його національній політиці в Україні. Навряд чи було б можливо тепер плянувати „злиття”, якби п'ятдесят років раніше не була проведена основна „обробка”.

У своїй статті, опублікованій у листопаді 1929 року, Сталін назвав рік 1929 роком „великого перелому”. Так воно справді й було. Тоді покінчено з експериментом НЕП-у в сільському господарстві, тоді почав розгортатись плян першої п'ятирічки (почалась вона в половині 1928 р.), тоді обрано курс на розкуркулення й суцільну колективізацію, тоді й передбачливо встановлено карточну систему на харчові продукти, хоч у цьому не було наявної потреби.

Підготовка до того перелому була зроблена два роки раніше на XV-му конгресі ВКП(б), на якому було вирішено посилити колективізацію та повести наступ на куркулів. Два роки пізніше почалась кампанія, якій дали назву „соціалістичного наступу на селі”. В межах тієї кампанії за оволодіння сільським господарством проходили три ударні акції: 1— ліквідація куркулів, 2 — суцільна колективізація і 3 — хлібозаготівля, яка по суті була хлібограбіжем. Пригляньмось кожній з них окремо.

Ненависть до селянства взагалі притаманна всім теоретикам і практикам комунізму. Селянство, як найбільш консервативна суцільна верства, просто не вкладається в їхнє уявлення „прогресивного” суспільства. До українського селянства Кремлівські верховоди ставились з особливою ненавистю. Писала „Пролетарська Правда” за 22. І. 1930 р., що колективізація

має на меті: „Знищити соціяльну базу українського націоналізму — індивідуальні сільські господарства”.

А що вже говорити про куркулів. Ленін назвав їх ще в 1918 році скаженими ворогами советської влади та погрожував з ними розправитись. Однак треба сказати, що навіть у 1929 році якоїсь наявної класи куркулів в Україні не було. Цю назву чіпляли до середньозаможних господарів, яким було залишено т. зв. трудову норму — не більше як 8-10 десятин на господарство. Деякі з них держали в користуванні частки колишніх поміщицьких маєтків, що їх советська влада була розподілила. Вирішним було те, що це були самостійні господарі, які продукували більше, як для власного вжитку.

За вказівками Сталіна їх було поділено на три категорії, при чому критерієм був не їх маєтковий стан, а політична настанова. До першої категорії зарахували всіх активних противників режиму, до другої — менш активних, а до третьої — всіх інших. Всі вони підлягали експропріації й виселенню, а ці з першої категорії — прямому знищенню. На практиці про те, кого куди, вирішували органи ГПУ й активісти, які переводили розкуркулення. Тут треба згадати, що в цьому ділі Росія подала Україні „братню допомогу”, посилаючи туди біля 25,000 „повноважених” із кадрів свого партійного активу. Співпрацюючи з місцевими комнезамами (комуністи-незаможники), вони, звичайно „перевищували” плян так, що в категорію куркулів попадали й т. зв. „підкуркульники”, тобто ті, що якоюсь мірою сприяли куркулям, або намагались їх захищати і зрештою всі політично неблагонадійні, будь вони середняки, чи бідняки.

Поскільки було вирішено ліквідувати куркулів як класу, то за ними закріплено статус класового ворога. Пропаганда повела проти них скажену кампанію ненависти. Преса й інші засоби пропаганди не щадили чорної фарби, щоб їх обмазати та представити, як якихось упирів. „Куркульня клята” — це була загально вживана назва тих приречених на загибелю людей. У 1930 році розкуркулення почалось „по плану” насильною експропріацією. Історія ВКП(б) пише про те, як то куркульство було „експропріоване”, тобто відібрано всю власність і матеріяльно зруйноване. Після матеріяльної прийшла руїна фізична. Почались розстріли, арешти й вивози: спершу чоловіків, а згодом — жінок і дітей. З України їх везли на північ, як худобу в товарових вагонах. Ті, що не погинули в дорозі,

опинилися на необжитих просторах далекої Півночі, де їх вивантажували й заставляли будувати „трудові спецпоселення”.

Різні дослідники подають число тих засланих, що походили з України, на півтора до двох мільйонів. Скільки з них загинуло підчас тієї операції — очевидно ніхто не підрахував, але першими жертвами були, як звичайно, діти. Ю. Горліс-Горський у своїй книжці „Аве Діктатор” пише: „Зимом 1929-30 року у Вологді, Архангельську, Котласі, Мурманську, Кемі та на периферії вимерли від холоду й голоду майже всі вислані з України діти до 8-9 років”. Далі він пише, що: „Загальне число жінок і дітей досягло двох мільйонів чотирьохсот тисяч”.

У січні 1933 року, виступаючи на пленумі ЦК ВКП(б) і підсумовуючи висліди першої п’ятирічки, Сталін сказав: „Партія добилась того, що куркульство, як клясу, розгромлено хоч і не добито ще, селянство звільнено від куркульської кабали та експлуатації і під радянську владу підведено міцну економічну базу на селі, базу колективного господарства”. Це було сказане в той час, коли голод в Україні доходив до крайніх меж. Висновок із сказаного такий, що, поскільки куркульства ще не добито, то треба його добити. Отож і добивали. Та тільки добивали вже не куркулів, яких ліквідовано раніше, а звичайних селян і в більшості колгоспників.

Поряд із розкуркуленням проходила колективізація. Початково колективне господарство було задумане як артільне, але згодом його перетворено на колгоспне, тобто фактично державне підприємство. Поки в творенні колгоспів був збережений принцип добровільності, то їхня кількість зростала дуже поволі і в 1928 році не перевищували кількох процентів загальної кількості сільських господарств. Але під кінець 1929 року вирішено цей процес прискіпити і „за порадою товариша Сталіна” перейти до суцільної колективізації.

Різними засобами примусу впродовж кількох місяців включено в колгоспи мільйони індивідуальних господарств. Річ ясна, що такий поспіх не тільки визвав спротив селян, але й спричинив великі господарські втрати. Це змусило режим тимчасово поступитись. Вину за поспіх і порушення добровільності складено на низові органи, які, мовляв, „перестарались”.

Тоді в березні 1930 року Сталін написав статтю п. н. „Запоморочення від успіхів”, де підкреслював принцип добро-

вільності та взивав, щоб не переходити раптово від артілей до комун та колгоспів, а в квітні того ж року він написав другу статтю п. н. „Відповідь товаришам колгоспникам”, де знову вказував на порушення „ленінського принципу добровільності” і т. п. На додавок ЦК ВКП(б) прийняв постанову „Про боротьбу проти викривлення партійної лінії в колгоспному русі”, в якій говорилось про те, що треба припинити примус та дозволити селянам вийти з колгоспів, якщо вони цього бажають.

Ясно, що такі авторитетні заяви спричинили масовий вихід селян із нашвидку створених колгоспів. Це привело до прориву в колективізації та до нового розладдя в сільському господарстві. Тоді режим вирішив зробити знову крутий поворот і переставити політику на давні рейки. Так у висліді прорив тривав недовго, але безладдя залишилось.

При кінці червня 1930 року відбувся XVI-й конгрес партії. Він, за словами Сталіна, перейшов до історії як „конгрес розгорнутого соціалізму на цілому фронті, ліквідації куркулів як кляси та проведення загальної колективізації”. Так покінчилась перша фаза колективізації і почалася друга.

У цій другій фазі про порушення добровільності вже ніхто не згадував. Грубим насиллям та при видатній допомозі органів ГПУ колективізація була здійснена з порушенням усяких принципів.

До виникнення голоду розкуркулення й колективізація мали тільки посереднє відношення. Прямою причиною голоду був суцільний грабіж у селян їхньої господарської продукції. Цей грабіж постійно зростав, поки врешті дійшов до викачування останніх харчових засобів. Варте уваги те, що голод спіткав самих продуцентів, у яких забрано без решти всі продукти здобуті їхньою працею. Миське населення з голоду не вмирало.

Грабунок, про який мова, проходив під офіційною назвою „хлібозаготівля”. В різні періоди більшовицького панування він мав різні розміри й назви. В час революції це була „продразв'орстка”, опісля „продналог” і врешті, „хлібозаготівля”. Норми, чи пак ставки тієї заготівлі назначувались у Москві під сторожким оком „батька трудящих”.

У 1931 і 1932 роках, незважаючи на дійсний стан сільськог господарства, на хаос, викликаний розкуркуленням і колективізацією та спричинені тим втрати, норми встановлювано так, наче б усе господарство діяло нормально. А стан був

такий, що багато посівної площі лежало облогом. Було й так, що збіжжя стояло й сохло на полі, бо нікому було зібрати. У мемуарній повісті советського автора Васілія Гроссмана п. н. „Всьо течот” (Все пливе), виданій закордоном, одна з дієвих осіб, згадуючи минуле, каже так: „Після розкуркулення посівні площі дуже зменшились і врожайність обнизилась. А звідомлення подавались, начебто без куркулів наше життя зразу розцвіло”.

Далі вона каже: „І дали нам у село заготівлю — за десять років не виконаєш. У сільраді й ті, що не пили зі страху перепились. Мабуть Москва найбільше надії поклала на Україну. А до того на Україну було найбільше злоби. А мова відомо яка — не виконав значить сам ти недобитий куркуль”.

Надмірний ріст цього грабунку почався ще в 1931 році. Як виходить із доповіді генсека ЦК КП(б)У Станіслава Косціора (поляка з походження, справжнє прізвище: Косьор), виголошеної в лютому 1933 року, за чотири місяці основного збору в 1931 році було заготовлено майже два з половиною рази стільки, що за такий сам час 1930 року. В наслідок такої „політики” вже в 1932 році почався голод. Та не зважаючи на те, грабунок не припинявся.

Загальна висота врожаю і відповідні квоти хлібозаготівлі були визначувані більшовицьким способом. Стосовні числа були такі високі, що вони не мали ніякого відношення до господарської дійсности. Так хоч у 1932 році врожай в Україні був задовільний, то загальну висоту збору встановлено на половину вищу, як вона справді була. Від цього й була відміряна норма хлібоздачі. Дві третини тієї норми було заготовлено із зібраного врожаю самими органами влади. Те, що залишилось після відведення потрібної кількості зерна на насіння, не вистачало, щоб прокормити голодних селян. Проте, щоб виповнити ставку, влада стала грабувати останки, не залишаючи пограбованим дослівно нічого.

Річ ясна, що ця ударна кампанія проходила під відчутним тиском згори. Ще з початком липня 1932 року до Харкова прибули на спеціально скликану конференцію Молотов і Каганович, щоб довести до відома керівництва КП(б)У, яку вагу покладає Москва на виконання пляну хлібозаготівлі та, щоб дати відповідні попередження. Так почалася остання фаза „соціалістичного наступу на селі”. Проходила вона під пильним оком „войск особого призначення ОГПУ”. Для її проведення

прибуло знову в Україну з братньої РСФСР 25 тисяч активістів в допомогу місцевим, яким Москва мабуть не довіряла.

Відбулось це так, що по селах ходили ватаги грабіжників, які звались „ударними бригадами” й вигортали в голодних селян заховані денебуть останні лишки харчів, так наче б це було крадене добро. Юрій Мішалов у своїй статті п. н. „Тридцатілетіє голода”, поміщений в Новому Русському Слові за 29-го березня 1963 року, пише про це так: „Бригади по хлібозаготівлі чотири місяці ходили від хати до хати, шукали схований колгоспниками хліб. Гострими залізними прутами довбали землю, стіни, шукали хліба в скринях. В мішечках і вузликах звозили кілограми зерна в сільраду, а там вантажили на віз і, відірвані від голодних уст крихти, везли „красним обозом” на переповнений зерном державний склад”. (Зауважте, що Мішалов говорить про колгоспників).

А попри все була збережена законність. Так у літі 1932 року ЦК ВКП(б) і Рада Народніх Комісарів ССРСР видала відому постанову з 7-го серпня, якою все колгоспне майно було визнане соціалістичною власністю, а за крадіж будь-чого з того майна загрожувала „вища міра державного покарання” до розстрілу включно. Для практичного застосування того закону, на колгоспних полях були збудовані сторожові вежі, з яких озброєна сторожа наглядала, щоб якийсь необачний „злочід” не захотів потягнути з поля щось істинного. Проте, доведені до краю, люди не зважали і такі „крадіжки” траплялись. Тоді й приходила передбачена кара.

По директивах із центру були видані теж стосовні постанови уряду УССРСР і ЦК(б)У. Такою була постанова з 20-го листопада 1932 року про припинення видачі колгоспникам винагороди, тобто хліба за відроблені трудовні, доки не буде виконаний плян хлібоздачі. Такою була теж постанова з 6-го грудня того ж року про т. зв. „чорну дошку”. На цю чорну дошку попало 86 зернових районів України, які не виконали встановленої норми хлібоздачі. Щоб було ясно, то на початку тієї постанови було сказано, що це „в зв’язку з ганебним зірванням кампанії хлібозаготівлі, що його організували контрреволюційні елементи”. Карою за цей злочин була низка репресійних заходів, які фактично встановляли голодову облогу тих районів. Так м. і. було наказано: „припинити постачання тих районів споживчими товарами, закрити в тих районах державні й кооперативні крамниці та вивезти з них наявні

товари, заборонити торгівлю продуктами загальної потреби, що її досі провадили колгоспні й одноосібні господарства...”. Оце й була так би мовити крапка над „і”.

Для людини, яка мислить нормальними людськими категоріями, ці „каральні укази” будуть зовсім незрозумілі. Адже на селі вже панував голод. Адже ці постанови зовсім не спричинялись до підвищення хлібоздачі, а тільки посилювали голод. Вони ж накладали голодові кари на голодних колгоспників. Але тут дарма шукати пояснення в якомусь суспільному чи економічному пляні. Це був плян голодового погрому.

Коли почався 1933 рік, то прийшло те, що мусіло прийти — на селі настав суцільний голод. Очевидно накладена контрибуція хлібоздачі за 1932 рік не була виконана, бо й не могла бути виконана в існуючих умовах. По-перше тому, що вона була надмірно висока, по-друге тому, що викликане розкуркуленням і нагальною колективізацією розладдя у сільському господарстві тривало і по-третє тому, що голодний колгоспний робітник — не робітник.

Але „вождь трудящих” і його соратники начебто цього не помічали й не знали. У своїй доповіді на пленумі ЦК ВКП(б) 11-го січня 1933 р. Сталін говорив: „Отже 1932 року у нас в країні було хліба більше, ніж 1931 р. І проте, не зважаючи на ту обставину, хлібозаготівлі у нас у 1932 році пройшли з більшими труднощами, ніж попереднього року”. А Коссіор, виступаючи на пленумі ЦК КП(б)У в лютому 1933 року, вболівав: „Чим пояснити цей неймовірний, нечуваний в історії України факт провалу хлібозаготівель? Адже до такого низького рівня хлібозаготівель ми за останні роки не доходили”. Он як. В країні лютував голод, в сільському господарстві панував хаос, а перший секретар КП(б)У не знав як пояснити. Але пояснення все-таки знайшлося. „Мудра партія” і її провід знайшли пояснення й винуватців.

Винуватцями, ясна річ, мусіли бути тільки „ворожі контрреволюційні елементи” — поза партією і такі, що пролізли в партію. Про це говорилось уже в згаданій постанові ЦК КП(б)У з 20-го листопада 1932 року. Про це було сказано теж в постановою ЦК ВКП(б) з 14-го грудня 1932 р. і з 24-го січня 1933 р., де ще й уточнено, що йдеться про „петлюрівські та інші буржуазно-націоналістичні елементи”.

Так почалась чергова кампанія проти „петлюрівських

та буржуазно-націоналістичних елементів”, яким тепер пришили ще й зірвання хлібозаготівлі.

Для переведення тієї кампанії був відряджений в Україну Павло Петрович Постишев, вивірений партієць і довірений „батька трудящих”. Незважаючи на те, що його настановлено тільки другим секретарем КП(б)У і секретарем харківського обкому, його повновласті були широкі. Його спеціальною місією було ліквідувати небезпеку українського „буржуазного націоналізму”, яка назріла в час т. зв. „українізації” — відомого процесу національного відродження, що проходив в Україні в 20-их роках. (Сьогодні ми знаємо, що в Україні можлива тільки русифікація).

Прибувши в Україну із штабом підручних з кінцем січня 1933 о. Постишев відразу приступив до діла. За його директивами проходила всеохопна чистка партійного апарату, адміністрації і колгоспів. Про розміри тих репресій подають вичерпні відомості різні дослідницькі праці. Тут вистачить сказати, що з самих основних кадрів режиму, тобто з КП(б)У вичищено більшість членства, а з комсомолу України виключено майже дві третини комсомольців. Поряд із чисткою йшли арешти і розстріли.

Особлива увага була відведена народному комісарові освіти Миколі Скрипникові, якого в Москві вважали покровителем національної диверсії. Усунений із свого становища через місяць після прибуття Постишева і постійно цькований, він покінчив самогубством у липні 1933 року. В травні того ж року покінчив самогубством відомий письменник комуніст Микола Хвильовий, якого слід уважати найвидатнішою постаттю цього короткого періоду відродження.

У своїх публічних виступах Постишев ставив справу руба: „Бий їх, цю націоналістичну наволоч, яка тут розперезалась, знахабніла й почувала себе чудово”. Не відставав і генсек Коссіор. У згаданій доповіді в лютому 1933 року він погрожував: „Вигнати з колгоспів, а також з апаратів МТС і земорганів куркульські, петлюрівські, махновські та інші контрреволюційні елементи...’ Два роки пізніше Постишев заявив: „У 1933 році ми розгромили клясового ворога, який намагався використати колгосп для своєї антирадянської роботи і висадити колгоспи в повітря з середини”.

Не в речі буде згадати, що обох їх — Постишева і Косіора спіткала згодом така ж доля, як і їхні жертви. Через декілька

років обидва вони були деградовані і за всіма правилами мафіозної практики ліквідовані. Постишева переведено в 1937 році на підрядне становище в РСФСР і пізніше по ньому й слід пропав, а Коссіора „пустили в расход у 1939 році після того, як він „признався” у шпигунстві для Польщі.

Погром, який проходив в Україні за панування Постишева, мав подвійне спрямування. Це був погром у вищих прошарках суспільства різними неприхованими засобами і такий, що його намагались приховати, погром у низу — голодом на селі. Зимою і на весні 1933 року, коли голод на селах України доходив до крайніх меж, партійні тузи обходили його мовчанкою. Вони очевидно зберігали партійну лінію, яка в цьому відношенні зобов'язує до сьогодні. Вийнятком можна вважати виступ Р. Терехова, попередника Постишева на становищі другого секретаря ЦК КП(б)У, який відважився заговорити про голод перед Сталіном.

Вислід був такий, що „вождь трудящих” його викпив, після чого він був деградований і згодом опинився на засланні.

Вмираючих з голоду селян неможливо було не помічати. Їх помічав кожен, хто жив, чи був в Україні в той час. Помічали й такі, що жили поза Україною. Збереглося чимало свідчень очевидців своїх і чужих, які бачили цей жах власними очима. Ось для прикладу декілька таких свідчень не-українців.

Згаданий вище Юрій Мішалов в газеті „Новое Русское Слово” за 29-го березня 1963 року пише: „Брали квитки до пограничних станцій України, а там, пройшовши недалеко віддаль, попадали в РСФСР, де можна було розжитись картоплею. Або вже будучи в РСФСР, брали квитки, щоб доїхати ближче Москви, а там пішки і трамваями проривались у Москву. А в ній хліба на обвал і якого хочеш, без черги. Просто не вірилось при московському багатстві, що десь умирають з голоду сім'ї, хутори і цілі села. В містах і при залізничних шляхах накопичувались сотні й тисячі трупів”.

Російський письменник В. Тендряков у своїй мемуарній повісті п. н. „Смерть” пише: У Вохрово районному центрі, на великій площі біля станції, розкуркулені селяни, прогнані з України, лягали й умирали. Ви звалили бачити там трупи вранці; приїжджав віз і робітник із шпитальної стайні Абрам вантажив трупи, Не всі вмирали; багато з них мандрувало по запорошених вуличках, тягнули свої безкровні посинілі ноги, опухлі з водянки, гляділи на кожного прохожого благальними

очима''. До вищесказаного потрібне зауваження, що селян прогнав з України не хтось, а голод.

Польська газета „Гвезда Полярна” за 7-го травня 1983 року помістила спогад Людвіки Черської п. н. „Народовбивство на Україні”. Цей спогад авторка закінчує так: „Я бачила трупи, які валялися на вулицях міст. Я бачила вмираючих дітей і матерей. Я бачила голод, що вбивав людей як мух в країні, яка відома з урожайності землі і яка була шпихліром Європи. Ця трагедія українського народу була заплянована згори і виконана з прецизією. Чи злочинці будуть покарані? Коли?”

І врешті цікаве спостереження англійського журналіста Вайтінга Віліямса в його репортажі: „Моя подорож по Росії побитій голодом”, який був поміщений у журналі „Ансверс” (Відповіді) за 24-го лютого 1934 року. Він пише: „Я бачив на власні очі в Советській Україні урожайні поля, нива за нивою покриті незібраним збіжжям, яке було залишене гнити. Були такі райони, де ви мигли їхати цілий день між нивами почорнілої пшениці і бачити тільки де-не-де малу оазу, де було зібране жниво. Це тому, що минулої весни так багато хліборобів померло з голоду, а інших вивезли — була відповідь, яку я постійно одержував, коли розпитував про це неймовірне марнотравство”. (Мова тут про осінь 1933 року.). До цього можна ще додати, що тоді посилали з міста робітників і вояків, щоб зібрати збіжжя, але вони очевидно не могли з тим жнивом упоратись.

Подібних свідчень збереглося доволі багато і на їх основі можна здобути уявлення про потворність цього масового вбивства. Феномен зумисне спричиненого голоду рідкісний в історії людського роду. В давнину голод стосували на війні, при облозі ворожих міст. Але, щоб стосувати його на своїй території супроти власного населення — такого не бувало. Унікальність цього явища є причиною, що деякі дослідники неспроможні його як слід зрозуміти і подають різні тлумачення, які не завжди згоджуються з дійсністю. Дехто, не знаходячи переконливого пояснення, подає тільки здогади.

Існують різні теорії про причини голоду. Найбільш поширеною є теорія спротиву. Тобто — голод прийшов внаслідок репресій влади визваних спротивом селян проти колективізації. В різних публікаціях і заявах говориться й пишеться про несамовитий, про шалений спротив селян. Тут треба сказати, що несамовитого спротиву в 1932-1933 роках не було просто тому, що вже не було кому його робити.

В 1932 і тим більше в 1933 році колективізація була майже закінчена, а ті, які мали б чинити спротив, були настільки прибиті й заморені, що їм було не до того. Спротив, якщо він у тому часі де-небудь і був, то був спротив проти грабунку останніх залишків хліба, а не проти колективізації. Проти колективізації був спротив раніше. Тут і там він виявлявся у гострих формах, але в більшості він був пасивний. Річ ясна, ніхто не поспішав здавати своє майно в розпорядження безвідповідального колективу, керувати яким призначено владою непрактичного в господарських справах бідняка. Та зайво й казати, що цей спротив був зовсім даремний супроти розгнузданого насилля влади.

Феномен такого масового вбивства голодом, хоч і не єдиний в історії, доведе декого до роздумування про вартості, на яких базується культура й цивілізація людського роду. Та коли розглядати ці події в такій площині, то невідхильно виникають питання, на які неможливо знайти відповіді. По прямій причиновості українських селян постигла така доля тому, що вони попали в лапи хитрого безоглядного хижака і нікому було їх боронити. На питання, як воно так сталося, що вони попали в лапи цього хижака та чому вони були беззахисні й безборонні, треба шукати відповіді в історії.

Особливо дивовижним може видаватися факт, що це народовбивство було виконане на території формально суверенної УРСР. Чи можна уявити щось подібне у справді суверенній державі?

Ті, хто пережив цей голодовий погром і опинились у вільному світі, вважали справою своєї честі і совісти заговорити про той голод відкрито та скласти свої свідчення. Вони й започаткували дослідницьку роботу, яка розгорнувшись триває і, треба вірити, буде тривати далі, щоб слід тих жахливих років не загубився в нашій пам'яті, щоб пам'ять наша не поросла бур'яном.

о. Володимир Базилевський

СПОГАД СВИДКА ВЕЛИКОГО ГОЛОДУ В УКРАЇНІ У 1932-33 РР.

(Виголошений на Науковій Конференції
ТУІА 14-го листопада 1983 р.)

Вельмишановні попередники-доповідачі сьогоднішньої конференції докладно з'ясували і політичні причини голоду, і агрикультурну економіку України до і після колективізації, і людську трагедію, як наслідок Великого Голоду, і терпіння українського народу. Тож мені лишається лише додати мої свідчення очевидця цієї страшної трагедії нашого багато-страдального народу.

Але, поки перейду до власних спогадів, нехай буде дозволено мені зробити невеликий вступ.

Отже, пригадаймо собі, що введення в життя і ширення комуністичної пошести забезпечується лише і виключно масовим насильством і терором. Це насильство неодмінно супроводжується безмежною брехнею та безконечними обіцянками світлого майбутнього — батогом і пряником.

Насильством запроваджено комунізм у російській імперії, у всіх теперішніх сателітах Москви, пригадаймо збройні інтервенції в Угорщині й Чехо-Словаччині, насильством запроваджується ось уже 5-й рік комунізм в Афганістані.

Але різні народи по-ріжному приймають комунізм. Найбільший масовий спротив комунізмові, зокрема колективізації, ставив, до його здесяткування голодомором 1932-33 років, український народ. Тепер одчайдушний збройний спротив робить на Сході ісламський афганістанський народ, а на Заході протиставиться комунізмові, але вже не збройно, християнський польський народ.

Російський же народ, без спротиву сприйняв ширення комунізму, зокрема колективізацію сільського господарства. Тут може постати питання: Чому? Відповідь на таке питання можемо знайти в тому, що московський хлібороб, „расейський мужик”, це був уже майже готовий матеріал для комуно-

колгоспного господарства. У Росії не було індивідуальної власності на землю, тільки т. зв. община, яка й була господарем землі. В общині одиниця цілком гине, вона не має ніяких прав супроти загалу. Кусник поля, оброблений власними зусиллями, належить їй тільки тимчасово, а завтра можуть відібрати його від неї і передати іншому. Сьогодні мені припав шматок лісу, я його з великим трудом викорчував, приготував до рільничого вжитку, а завтра він буде приділений якомусь неробі.

Община відповідальна за податки, за порядки, за послух законам, — усе й у всьому община, а особа зводилась до нічого, до стану сьгоднішнього колгоспника. Це не могло не вплинути на вироблення своєрідного світогляду російських хліборобів.

І тому відомий московський письменник Євгеній Соловьев писав: „...у цьому общинно-хліборобському світогляді ми бачимо і початок комунізму і основу справжнього християнського братерства”.

Сполучення цих двох понять — початку комунізму і основи християнського братерства — виглядає для нас дуже дивним і незрозумілим. Та зовсім не дивним, а вповні зрозумілим і сприятливим було це для московської літературної еліти.

Ось для прикладу три з найбільших сучасних московських поетів — один з них майже визнаний клясиком російської літератури, а двом іншим вже були приготовані місця (до їхнього душогубства) у цьому почесному ряді. Вони всі три прийняли близько, як і московські хлібороби, комуно-більшовицьку революцію і прославляли її хвалебними творами, пов'язуючи її з біблійними особами й історіями. Отже з християнством: Александер Блок у поемі „Дванадцять”, Сергій Єсенін у циклі „Преображення”, а Владимир Маяковский у п'есі „Містерія — Буф”, яка була поставлена на прославу першої річниці Жовтневої революції. У тій п'есі були такі дії і розділи: I. Вся вселенна, II. Ковчег, III. Пекло, IV. Рай. і V. Земля обіцяна, тобто всесвітня революція у якій приходять... модернізований, преображений, достосований до нового комуністичного світу Христос.

Маяковский на допомогу комуністичній ідеї ставив Христа, а Блок у поемі „Дванадцять” дійшов до такого богохульства: „Ми на горі всем буржуям Мировой пожар роздуем, Мировой пожар в крови, Господи благослови”.

Неймовірно?! Просить Божого благословення на світову різню в ім'я комуністичної революції.

Український народ, з його глибоко закоріненою релігією, з його такими змістовними звичаями й традиціями, з його прекрасними піснями і чудовими колядками, з його міцним прив'язанням до рідної, святої, потом і козацькою кров'ю политої землі, з його глибокою пошаною до старших, не міг прийняти колгоспного комуністичного ярма і тому ставив такий рішучий, масовий, у деяких місцевостях збройний спротив.

Для порівняння двох народних культур, російської і української, наведу такий приклад:

У середині тридцятих років, працюючи проробом і начальником будівельних робіт у радгоспі П'ятигорське, Балакліївського району на Харківщині, я поїхав за будівельними робітниками до сусіднього села Меловая. Це було чисто московське село, як і інші навколишні села заселені москалями ще, мабуть, за цариці Катерини. Упродовж двох сот років вони зберегли повністю свою мову, побут і ношу. Заходжу до хати одного муляра, з яким мав уже перед тим зустріч. За столом сидить уся велика родина, яких десять осіб, обідають. Раптом муляр, батько родини почав кричати на когось з родини і лаятись брудною, московською лайкою, що в мене вуха пов'яли. Не посоромився ні родини, ні дітей, з яких деякі були дорослі, ні мене, чужої людини, майбутнього роботодавця.

Натомість для нашого українського народу характеристичною є така картина. Іде батько до свого одруженого сина, який живе вже окремо, має власне господарство, має вже дітей. Працюючи у дворі, син закурив цигарку. Раптом побачив, що до нього йде батько, відразу покинув цигарку і затоптав ногою: „Тато йдуть, при них не можна курити”.

До батьків, до старших віком осіб українці звертаються з найвищою пошаною: вони тато, вони мама, вони дід чи баба. А в москалів усе на ти: ти мамка, ти тятка, ти бабка і ти до всіх старших віком.

Не легко запрягти до колгоспу українського хлібороба з його глибокою вірою в Бога, з його високою народньою культурою, з його прив'язанням до всього власного: власної гарно побіленої чепурної хати, власної, обов'язково тином огороженої, з високими ворітьми садиби, власної від дідів і прадідів успадкованої землі.

Ні, український хлібороб не матеріал для колгоспного господарства і звідси такий великий спротив, а через нього репресії, кара, терор, голодомор.

Цей вступ я дозволив собі додати, щоб показати, що московський хлібороб прийняв комунізм і колгоспну систему господарювання, як продовження общини, і тому не треба було вживати репресій і терору, так як вжито проти українського хлібороба. Метою поданого вступу є також довести, що московська інтелігенція і дворянство (через своїх речників Леніна, Луначарського, Бакуніна), аристократія (через князя Кропоткіна, хоч був він анархістом, а не комуністом та інших титулоносців), і літературна еліта (через згаданих раніше поетів: Блока, Єсеніна і Маяковського) прийняли за свою комуністичну революцію, всіляко, вільно чи не вільно допомагали поширювати й насаджувати комуністичний устрій.

Цим своїм вступом я хотів підкреслити, що як згаданий раніше Євгеній Солов'єв пов'язав прообраз комуністичної общини з християнством, як три згадані поети пов'язували криваву більшовицьку революцію і комунізм з релігією, як і комуністична влада Кремля поставила собі на службу Російську Церкву і сьогодні її найвищі достойники, як вільні чи не вільні слуги антихриста, у єпископських клобуках, допомагають закріпленню комунізму з церковних амвонів та з високих трибун світових церковних організацій, ширячи облудну пропаганду, ніби в СРСР є повна свобода і не має жадного переслідування релігії, церкви, духовенства і вірних. Їм підспівують добровільні допомагачі типу наївного, щоб не сказати сильніше, проповідника — євангеліка Біллі Грагама.

Досвід понад шести десятків років існування московської комуністичної держави показав, що величезна більшість московського народу, охопленого імперіялістичною сверблячкою, за невеликими винятками, служила і служить червоному сатані, і нема потреби застосовувати проти москалів репресій чи терору, включно з голодомором.

Тому вся сила репресій, терору і голодомору спрямована проти українського народу, щоб зломити його спротив комунізації і колективізації, щоб знищити його, як націю, і запрягти у віз офіційно советського, а фактично російського народу.

Після збройного поневолення України почалися репресії матеріально-економічного характеру, відбирання частини землі,

продподатки та інші види непосильних податків, як натурою, так і грішми.

Пізніше приходять більше переслідувань і терору: знищено Українську Автокефальну Православну Церкву, на чолі з митрополитом Василем Липківським, здеятковано провідну інтелігенцію, починається насильна колективізація з відібранням уже всієї землі, худоби, реманенту і всієї господарської власности.

Наступає страшна хвиля бандитського розбою, т. зв. розкуркулювання, відбирають геть усі пожитки і продукти, а всю родину, в тому числі старих, немічних і малих дітей, викидають з хати взимі, у люті морози, на сніг. А сусідам було заборонено, під загрозою тяжкої кари, пускати таких нещасних до хати, як ворогів народу. Велику частину розкуркулених вивозили у холодних скотинячих вагонах на Сибір, де вони гинули в холоді й голоді.

На початках акції розкуркулювання влада пробувала робити комедію судів, поки забрати все майно, а власника з родиною викинути з хати.

Я був свідком такого глуму над українськими хліборобами. Це було на початках тридцятих років у слободі Барвінково, Ізюмської округи на Харківщині, де я працював учителем у семирічній школі.

Одного осіннього дня нам усім учителям школи наказали йти до іншої школи в Горянській сотні (сотнями називалися різні ділянки Барвінкового), де мав бути суд над „ворогами народу” — „куркулями”. Привели до школи старого, немічного чоловіка Івана Медведя. Незабаром приїхав, ніби суддя, визначений партійним комітетом, малописьменний колишній робітник тутешнього заводу „Красний Луч”, а тепер завідувач семирічною школою, Іван Шульга. Він вийняв з течки чистий листок паперу і почав читати ніби вже написаний вирок, що за нездачу накладеної на нього кількості хліба Іван Медвідь підлягає негайному арештові і дальшій судовій розправі, а його хата і все майно конфіскується і зараз буде продана з прилюдних торгів.

Медведя відразу заарештував приготований до того міліціонер Пазушко і повів його до районної міліції, а нас, зігнаних на це лицедійство, повели до хати Медведя і негайно почали торги, розпродуючи за смішно малі ціни, за копійки, бідні пожитки, постіль, одяг, посуд і інші хатні речі, які були

дуже вбогі, бо родина була велика, але з малими дітьми і самими жінками, а Іван був самотнім чоловіком в родині і той нездужав. А землі, по кількості душ було, здається, десятин 15.

І не зважаючи на таку страшну біду, зруйнували господарство на страх іншим, а родину вигнали з хати на тяжке поневіряння без засобів на життя і без житла. Тяжко було дивитися на це знущання над бідними людьми, у багатьох присутніх були сльози на очах.

На другий день вчорашній „суддя” Шульга сміючись розповідав нам, учителям, як він учора читав вироки куркулям з чистого листка паперу, бо не було часу писати вироки, бо таких судів було більше по цілій слободі Барвінково і він поспішав їздити від одного до другого суду.

Кілька місяців пізніше зайшла люта зима, нас, усіх учителів, покликали вночі до парткому і сказали, що виконуючи постанову партії і уряду про ліквідацію куркуля, як кляси, кожному з нас доручається негайно поїхати до окремих навколишніх сіл і там разом з місцевими активістами заарештувати, за приготованими сільрадою списками, куркулів і разом з усією родиною, відправляти на малу, глуху станцію, здається Язиково. Але раптом цей наказ був змінений і для цієї акції арешту куркулів, лишили лише комуністів і комсомольців, а нас, безпартійних, відіслали додому. Ці партійні вчителі розповідали нам пізніше, що тієї ночі вони, разом з усіма іншими барвінковськими партійцями, заарештували, завезли на станцію Язиково і повантажили у холодні скотинячі вагони сотки навколишніх „куркулів” з малими дітьми і старшими людьми, не давши взяти із собою жадних речей, крім одного невеличкого вузлика. Загнавши по 40-50 людей до одного вагону, везли їх на Сибір без харчів і без води. По дорозі вони масово вмирали, а решта, як доїхала до Сибіру, гинула там від голоду й холоду.

Та коли і ці репресії не зломали спротиву селян, тоді у Кремлі зродився плян фізичного знищення частини селян, щоб остаточно зломити їх опір колективізації. Для цього мобілізовано 25 тисяч робітників з великих міст і послано в Україну ніби на „викачку” хліба. Щоб виконати даний плян хлібозаготівель, ці висланці, в основному з Москви і Ленінграду, організували з місцевих комуністів і комсомольців та членів Комнезаму (Комітет незаможних селян) бригади, які йшли від двору до двору, забирали геть увесь хліб під мітлу, в тому числі

і кукурудзу, крупу, горох, фасоллю, а пізніше йшли вже від хати до хати, розвалювали печі і стіни, штрикали залізними прутами глиняні підлоги, ніби шукаючи хліба, забирали з печей усе їстівне, картполю, капусту, навіть горнятко звареної каші, а з пивниць квашену капусту й огірки.

Як колись рабам випікали тавро на грудях чи на спині, щоб не могли втікати від господарів, так новітнім колгоспним рабам-селянам не давали паспортів чи інших особистих посвідок, чим позбавляли їх руху поза село, бо без тих посвідок на станціях не продавали квитків, а на дорогах заарештовувала міліція. Тому вони, не маючи можливості поїхати, чи піти до більших міст, щоб купити хліба, мусіли сидіти дома і чекати страшної голодної смерти.

Люди почали масово вмирати, трупи валялись на вулицях, по хатах, у дворах. Час від часу здоровших людей влада примушувала їздити по дворах і збирати мертвих, а часом навіть і напівмертвих, щоб другий раз по них не їхати.

Немає в світі мови, щоб підібрати слів і розповісти про страшні муки голодуючих.

До тодішнього стану на Україні можна застосувати віщі слова Т. Шевченка:

А люди бідні в селі,
Неначе злякані ягнята,
Позамикалися у хатах
Та й мруть...
Сумують комини без диму,
А за городами, за тином
Могили чорнії ростуть.

Гробокпателі в селі
Волочать трупи ланцюгами
За царину і засипають
Без домовини. Дні минають
Минають місяці. Село
Навік замовкло, оніміло
І кропивою поросло.

(„Чума”)

Таке одне село, що звалося Хрущова Микитівка, Богодухівського району на Харківщині, я бачив, переходячи повз нього ранньою весною 1933 року. Бачив також мертвих, або

вмираючих селян на залізничних станціях, на дорогах, на узліссях.

Тут же знову я був свідком глуму над бідними колгоспниками. Була саме весняна сівба. Кілька ще живих колгоспників працювали на полі, над дорогою, якою я проходив. Один з них ледве йшов, тримаючись руками за сівалку, а другий, так само з трудом ішов, ведучи запряжених у сівалку худючих коней, і тримався за уздечку, щоб не впасти. В той час над полями літав літак і розкидав летючки. Я підняв одну з них і прочитав: „Товариші колгоспники! Не відставайте від робітників у підписці на позику”... і дальша агітка, звернена до ледве живих, напівголодних людей, щоб підписувались на позику.

Найбільше померлих голодною смертю селян я бачив у Харкові, де я тоді працював. Жив я в околиці міста і, приїжджаючи щодня ранком на Південну залізничну станцію, бачив мертвих, а часом і напівмертвих від голоду селян. Та скоро над'їжджаючі авто забирали мертвих і напівмертвих та відвозили їх за 20-25 кілометрів від міста і там складали до ярів.

І хоч як стерегла міліція, щоб не допустити голодних до Харкова, та все таки багато їх проривалось, більше ночами, до Харкова і просили милостинні на вулицях, доки їх не забирала міліція.

Завжди пам'ятатиму одну, по одягу видно, раніше статечну родину: чоловіка в колись добротній синій чумарці, жінку і четверо чи п'ятеро малих дітей, які сиділи на площі перед Благовіщенським базаром, і всі простягали руки та просили милостині. Люди щедро давали їм гроші. Але надійшла одна жінка неукраїнського типу, несучи щойно куплену на базарі курку, штовхнула ногою когось з цієї нещасної родини і сказала по-російськи: „У, гади, работать в колхозах не хотите”.

Ніколи не забуду другої розпачливої сцени, коли взимку на одній з вулиць Холодної Гори бачив виснажену жінку, яка народжувала дитину, сидячи на землі коло одної хати. Ніхто не вийшов їй на поміч, мабуть, боялись халепи, бо хоч преса про голод ніколи не згадувала, але на праці, в установах, на виробництві, на зборах партійці завжди твердили, що голодують лише вороги народу, які саботують і не хочуть працювати в колгоспах.

Цей великий голод був спрямований лише проти селян. Робітників і службовців він безпосередньо не торкався. Працюючі, які і всі мешканці міст, одержували харчі по картках;

хоч їх не досить було, але люди в містах не вмирили з голоду. Хліба на картки продавали в середньому по одному фунтові (400 грам) на особу, але крім того ще продавався хліб без карток, так званий „комерційний”, по ціні, майже вдсятеро більший, ніж той, що на картки.

Одначе його дуже тяжко було купити, бо продавалось дуже мало. Щоб його купити, треба було вистоювати в черзі не менш 5-6, а то й 12 годин. Часто черги формувались з вечора і цілу ніч люди вистоювали, щоб купити одну хлібину, вагою два кілограми. Була велика спекуляція цим хлібом, бо на базарі таку хлібину продавали за 25 рублів, а працюючі в ті часи діставали платню, в середньому 100 рублів на місяць, отже лише на чотири хлібини.

Моя місячна платня, як техніка-конструктора в Державному інституті проектування сільсько-господарського будівництва, була 175 рублів. Але я заробляв багато більше, працюючи по 10-12 годин денно, сім днів на тиждень. У той час (нехай це нікого не здивує) система оплати інженеро-технічного персоналу в нашій установі, як і в багатьох інших, була по кількості виробленої продукції — „сдельно” (піс-ворк). Розцінка була вироблена заздалегідь, залежно від складності проєктів. Дружина моя працювала вчителькою, але наших заробітків ледве вистачало на прожиток.

Для багатьох, мабуть, буде цікаво, що під час голоду в Харкові, як також і по інших великих містах були відкриті нові, не знані до того часу крамниці під назвою „Торгсін” (Торговля с Іностранцями), з метою випомпувати золото і срібло від бідуючих людей. У тих крамницях можна було за золоті речі купити все, чого не було в звичайних крамницях, а головно всі продукти харчування, як також горілку, одяг тощо. І наші мами і дружини несли в „Торгсін” родинні реліквії, обручки, сережки, годинники і інше, щоб рятувати родини від голодування.

Назавжди залишиться в моїй пам’яті приїзд в Україну прем’єр-міністра Франції Едварда Ерїо. Його привезли були до одного колгоспу, здається, під Києвом, і обдурили там: напередодні навезли меблів, їжі, всього добра, навіть нові одяги колгоспникам, в які їх одягли в день приїзду Ерїо, але на другий день відібрали. Порізали бичків, приготували гарний обід для всіх колгоспників, від якого багато з них похворіло, бо були виснажені недоїданням. Показали ту показуху

Еріо, дивіться мовляв, месє Еріо, за кордоном ширяться чутки, що в Україні є голод. Та ось ви самі бачите, що ніякого голоду в Україні немає. Цією „показухою” обдурили прем’єра Франції і він, повернувшись додому, заявив, що він був в Україні і ніякого голоду там не бачив, чим взяв великий гріх на свою душу.

Тією заявою Еріо ми були дуже обурені і говорили, що кров невинних жертв великого голоду в Україні є на голові прем’єра Еріо, бо він своєю заявою взяв відповідальність за сім мільйонів жертв голоду. У цій своїй безглуздій заяві він послуговувався показом потьомківського колгоспу, але він був головою уряду і в його розпорядженні були дані державної розвідки. Де ж були ті дані? Чи й французька розвідка була обдурена, а може Еріо приховав дані своєї розвідки і навмисно подав фальшиві інформації про стан в Україні в угоду Москві?

Ще не пізно підняти це питання на сторінках преси, зокрема французької, а може піднести обвинувачення проти французького уряду. Нехай правники над цим подумают. Правник Юрій Данилів з Торонта підніс питання про створення окремого міжнародного суду для переведення переслухань і розгляду обвинувачень проти московського уряду за його злочини масового морду 21 мільйона українців, а особливо морду, засобом голоду 7-ми мільйонів українських дітей, матерів, і батьків у 1932-33 рр.

Не пізно додати до того і переслухання в справі Еріо, бо він, виправдуючи злочинні дії уряду Москви, виступав не як Еріо, а як голова уряду Франції, і своїм авторитетом допомагав Москві закривати її злочин народовбивства в Україні.

Останніми часами в нашій пресі з’являються голоси про те, що ми забагато пишемо про голод, що ми передаємо куті меду. На мою думку, навпаки, ми ще замало пишемо і не досить турбуємося, як зрушити сумління американської провідної верстви в справі страшної трагедії українського народу — Великого Голоду.

Провінційна газета „Рочестер Демократ анд Кронікл” помістила на цілу сторінку, у формі оголошення, інформативний матеріал для англомовного світу про голокост в Україні. Кошти оголошення заплатили місцеві українські власники підприємств. Подібне було в інших більших провінційних містах. Але чому ми цього не зробили в газетах „Нью Йорк Таймс” або „Вашінгтон Пост”? Це велика прогалина в на-

шій праці, це наш гріх перед жертвами нашого голокосту. Тому треба, не спочиваючи, про це писати далі, треба закликати нашу громаду до дальших пожертв, треба звертатися до наших заможних промисловців і професіоналістів, яких є більше в Нью-Йорку, Чикаго, Філядельфії, як у Рочестері, де вони спромоглися зробити таку важливу і конечно потрібну справу.

Д-р Д. Міршук

ГОЛОДОВА ОБЛОГА УКРАЇНИ

Шановна жалібна громадо!

В цьому, 1983 році ми відзначаємо п'ятдесятю річницю нечуваного в історії людства злочину, що його доконала комуністична Москва над українським народом 1932-33 роках. Той злочин не можна простити Москві тому, що він був штучно викликаний у нормальних природних і господарських обставинах.

Щоб яскравіше уявити народобивчу політику Москви проти українського народу, ми дещо перейдемо в екскурс минулого, щоб на тлі історичних фактів простудіювати умови в яких Москва організувала голод в Україні.

Імперіялістична Москва всю свою історію проходить винищенням неросійських народів, захвчувала чужі землі й грабувала народи, а в історичній літературі в цинічній формі прославляє себе визволителькою народів, яким, ніби, загрожувала небезпека від злих сусідів і тому вона визволила їх чи воз'єднала з собою для їхніх же інтересів.

Уже за наших часів, у час Другої світової війни, з поблажливості західних держав, зокрема США, Москва захопила східно-європейські народи та в даному часі веде нищівну війну в Афганістані з народом, який нічим не загрожував їй. В Азії, Африці та латинській Америці Москва організувала й керує громадянськими війнами, щоб остаточно розкласти і знищити країни вільного світу. Очевидно, історична доля мститься західним країнам за їхню систематичну економічну й технічну допомогу Москві.

Як відомо з історії, революція на Сході Європи 1917 року потрясла Росією і на руїнах російської імперії відродились національні держави народів, що були поневолені московськими царями протягом росту тієї народобивчої імперії. З розвалом імперії відродилась Українська держава у формі Української Народної Республіки, яка ще не мала сили стати на шлях повної суверенності й аж до 22-го січня 1918 року формально була у федерації з Росією і лише Четвертим Універсалом УЦР,

Україна порвала зв'язок з Росією і стала будувати самостійну державу.

Високе господарське і культурне піднесення України, зростання ідеї самобутності налякало міщанську Москву й ідеї часу революції — національне самовизначення, — московська мафія відсунула, а на їх місце мобілізувала всі реакційні сили імперії і пішла в наступ на „дрібнобуржуазні елементи” українського народу і в тому наступі спаралізувала науково-технічні й культурно-мистецькі сили України, винищила їх і замінила російським та безпринциповим малоросійським елементом.

В цьому пляні 1927 р. 15-й з'їзд ВКП(б) постановив: „Колективізувати сільське господарство, уважаючи це, за головну задачу партійної політики в селі”... Партія перейшла від політики обмеження і витиснення „куркуля” до політики „ліквідації куркулів, як кляси, на базі суцільної колективізації”.

В 1929 році більшовицький уряд накинув Україні нереальний плян хлібопоставки державі. Для ефективнішого грабунку українського села, комуністи створили штурмові бригади під своєю командою, до яких притягнуто комсомол та „комнезам”... Бригади „викачували”, тобто, грабували від селян непосильні норми здачі хліба державі, а коли селянин не мав чого здавати, його оголошували ворогом советської влади і самого чи з родиною висилали в Сибір, а майно забирали до колгоспу (конфіскували).

В 1929 р. почався наступ на УАПЦ і з так званим „процесом над членами СВУ і СУМ”, почалися масові арешти українського духовенства, інтелігенції та студентської молоді і депортації її в Сибір. 1931-32 роки були роками тотального грабунку селянства. На ту кампанію Москва мобілізувала звироднілі партійні кадри по всій Україні. Секретар Дніпропетровського обкому партії Хатаєвич (єврей) у промові до комуністів сказав: „Товариші! Абсолютно є конечним виконати плян державної хлібозаготівлі. Кулачня, та, навіть деякі середняки і бідні селяни не здають хліба. Саботують партійну політику, а місцева влада не знає що робити, виявляє слабкість. Ваше завдання дістати збіжжя всяким способом. Видушіть його з них, де б вони його не заховали — із печей, з-під постелі, з льохів чи задвірків. Ви партійні бригади, мусите навчити село, що значить більшовицька рішучість... Не бійтеся вживати скрайніх засобів, за вами стоїть партія”.

Зразки цих методів „викачки” хліба описує В. Кравченко у своїй книжці „Я вибрав волю”. „Ще при вході в сільраду чути крик селянина й лайку Аршікова.

— Що роблять тут люди в цій порі? — питаю міліціонера.

— Те, що завжди, — відповідає міліціонер. — Товариш Аршіков викачує з них зерно й має маленьку балачку з тими, що не хочуть вступити до колгоспу.

Нагло голос Аршікова в канцелярії дійшов до гістєричного вереску. Щось важке впало на підлогу і почувся стогін людини.

— За що б'єш? Ти не маєш права мене бити...

Аршіков закричав, наказуючи:

— Міліціонер, вкинь те стерво до арештанської. Я тебе навчу, куркульська морда.

В іншому місці Кравченко пише:

„...Я був у хаті того селянина. У нього хвора дружина, п'ятеро дітей і ані куска хліба в хаті. В хаті нужда, розпач. І таких ми називаємо куркулями! Діти обірвані у лахмітті. На їжу мали кілька картоплин зварених у воді...”

Ось так Москва скріплювала позиції в Україні. Метода терору, грабування селян, арешти, насильне заганняння в колгосп, депортація в Сибір — це випробувані методи комуністичних комісарів. В резолюції ЦК компартії УРСР з 14-го грудня 1932 р. сказано: „Серйозну увагу звернути на керівників українізації, це механічне керівництво має бути усунене, петлюрівці* й інші буржуазні й націоналістичні елементи мають бути виключені з партії і радянських органів”.

У питанні українського селянства Сталін на пленумі ЦК компартії СРСР у січні 1931 р. сказав: „Коллективний спосіб господарювання знищив незаможництво і нужду на селі. Десятки мільйонів бідних селян тепер забезпечені. До революції селяни працювали в користь поміщиків, куркулів і спекулянтів. Працювали, голодували і робили багатими інших. А в новому суспільстві, в колективі, селяни працюють для себе”. Як бачимо, брутальний цинізм Сталіна переступив усякі межі і першими жнивими колективізації була смерть. Тут я нагадаю епізод з мого власного спостереження в моєму селі Стара Прилука, Вінницької області. Це було в червні 1933 року. Я пішов до сільської ради за якоюсь справою. Наблизившись до загорожі, я побачив скорчену людину, що лежала під загорожею. Приглянувшись, пізнав Василя Лепетуна, свого сусіда й однолітка активіста, який був комсоргом у нашому селі. Його

жалюгідний вигляд, як голодної і вже опухлої людини, викликав у мене не лише жаль до нього, як до людини, а й здивування.

Я запитав у секретаря сільради Луки Петрука:

— Як же влада допустила, щоб її опора, комсорг, спух і вмирає?

Він тепер владі не потрібний, — пояснив секретар. — Ти думаєш влада не знала, що робила? Руками цієї голоти знищила працьовитих людей і тих що ставили їй опір...

— Чи багато людей померло цієї весни? — запитав я секретаря.

— Зареєстровано 860, а близько 160 людей просто десь зникли з села. Закон вимагає, що для кожної померлої людини треба подати причину смерти, то яку ж причину подати, крім голоду. Та урядові чинники придумали новий термін — „білкове переродження”.

Були спроби деяких українських комуністів „нагорі”, як от М. Скрипник, тодішній міністер освіти УСРС, висловити своє деяке застереження, щодо політики тиску на українського селянина в справі колективізації та хлібозаготівлі, мовляв, селянин хліб вирощує, то й першим має право на його споживання. На це гостро zareагував намісник Сталіна в Україні П. Постишев, такою тирадою: „Контрреволюційні елементи збудували своє гніздо під радянським прапором України... гніздо контрреволюціонерів у комісаріяті освіти, земельних справ, юстиції, в наукових установах, Академії Наук, Сільсько-Господарській Академії, інституті Шевченка та відповідних обласних філіалах.”

Цей, відверто висловлений погляд речника ЦК ВКП(б) не лише на українські наукові установи та інтелігенцію, що в них працювала, а й на деяких провідних комуністів, дійшла до свідомости декого з них, збудила сумління та може й викликала страх перед наступною долею в застінках ГПУ й вони, аби очистити свою совість перед народом, кінчали самогубством. Так зробив визначний український пролетарський письменник Микола Хвильовий, а два місяці після нього й Микола Скрипник.

Про голод в Україні писали й закордонні журналісти в деякій західній пресі, як от американський журналіст Віліам Чемберлін у „Крістіан Сцен Монітор”, який був на Україні. Писала англійська газета „Брітіш Дейлі Телеграф” за 9 вересня 1933 р. Прем’єр Норвегії Норвінкл 22 вересня 1933 року по-

ставив питання про голод в Україні на раді Ліги Націй в Женеві, але це не діяло на Західний світ. Навіть більше того, тодішній прем'єр Франції Едвард Ерїот, відвідавши деякі міста України та погостювавши в самого Сталіна, приїхав додому й похвалився журналістам, що він був у СРСР, де його „файно” приймали, як гостя й де все лише прекрасне, а те що пишуть про якийсь там голод в Україні буржуазні журналісти, є не що інше, як видумка самих журналістів. В тому ж році московська „Правда” передрукувала з англійської преси лист, написаний англійцем Джоном Ждейгером про його враження з відвідин Києва, де він писав: „Я був на олімпіяді, в якій брали участь 20 тисяч людей. Всі робітники одягнені в спортовий одяг. Я не чув ніодного слова про голод”.

Українська Жіноча Ліга в США, листом до конгресмена Германа Копелмена, просила його звернути увагу на голод в Україні. Конгресмен Копелмен передав спеціальний меморандум наркомові зовнішніх справ Літвінову (Фінкельштейн), на який Літвінов цинічно відповів: „Я отримав вашого листа 14-го, і дякую за увагу до українського памфлету. Там є багато подібних памфлетів повних брехні, ширених контрреволюційними організаціями, які спеціалізуються в наклепах”.

Як бачимо з вищесказаного, московська мафія мала широку підтримку в поглядах міжнародних політиків, всі разом ігнорували трагедію українського народу. Все ж таки, деякі закордонні журналісти подали, що в Україні померли від голоду, дехто писав три, а дехто — п'ять мільйонів людей.

Найбільш правдоподібні підрахунки зробили українські статистики, що використали урядові статистичні дані попередніх років. Так, за урядовими даними з 1924 по 1927 рік приріст населення України становив 2.36%, тобто, на 17 грудня 1926 року Україна мала населення 29 042 924 особи. Беручи до уваги природній приріст населення 2.36% на 1-ше січня 1939 року в Україні мало б бути 38 426 000 осіб, але за даними уряду УРСР на 17 січня 1939 року було населення 30 960 221 особа, що означає, що Україна протягом цих років 1926-1939 втратила населення 7 455 799 осіб.

Розуміється, Москва іншими засобами продовжує народобивчу політику українського населення, систематичними арештами та вивозом української молоді в азійські республіки та на землі московщини. Якщо говорити в світі про голокост, то Москва більше винищила українського населення, як гіт-

леризм жидів у Другій світовій війні. Але жиди мають колсальні інформаційні засоби і протягом 38 років пропагують про голокост у цілому світі. Ми ж майже нічого не робили, за винятком того, що незначна група підрадянських українців видала збірник „Біла книга про чорні діла Кремлю” в 1955 році.* Адже це обов’язок не лише тих, чії родичі померли від голоду в 1933 році, а й усіх українців, що перебувають у вільному світі, не забувати про той страшний злочин комуністичної Москви та говорити правду про це тим людям, серед яких ми живемо.

Березень, 1983
Каліфорнія

*) Є й інші праці про голод в Україні в 1932-33 роках, написані окремими авторами тут на еміграції.

Є. Слонівський

ГОЛОД — СПЕЦИФІЧНА ФОРМА БІЛЬШОВИЦЬКОГО ТЕРОРУ В УКРАЇНІ

(Доповідь виголошена перед членами клубу
„Золотий Вік” ім. Івана Мазепи в Лондоні, Онт. в час від-
значення п’ятидесятої річниці великого голоду в Україні
в 1932-33 р.)

Історичні передумови голоду в Україні

Дорогі слухачі! В початку моєї доповіді я дозволю собі
навести коротенький уривок з вірша російського поета Алексея
Толстого:

„Ти знаєш край, где всьо обільєм дишет,
Где рекі льються чіще сребра,
Где ветерок степной коவில் колишет,
В вішньових рошах тонут хутора?”...

В цьому вірші відбита любов російського поета до нашого
краю, хоч сам поет українофілом ніколи не був, а був виразно
ідейним росіянином і дивився на Україну лише, як на „Юг Ро-
ссії”.. Він захоплювався природою України, її господарським
благоустроєм, побутом народу, але, насамперед, його вражали,
як і кожного росіянина, багатства України. Я навів цей уривок
не для того, щоб охарактеризувати вам цього поета, як майстра
поетичного слова, чи продемонструвати його російсько-ідей-
ний патріотизм, ні, я наводжу уривок з цього вірша, щоби
показати те основне зерно, згадане ним у поезії, а саме:
„Край, где всьо обільєм дишет”, тобто, багатства України, які,
протягом усієї нашої трагічної історії, завжди були спонукою
до заздрости всіх наших сусідів, а особливо росіян. Оцей самий
„Край, где всьо обільєм дишет” став основним яблуком вічного
роздору поміж українським і російським народами, головною
причиною ненажерливого російського імперіялізму та по-
штовхом до витворення в російському народі нелюдської
ненависті до нашого народу.

Приглядаючись до всіх головних подій до нашого трьохсотлітнього співжиття з Росією ми можемо ствердити, що Москва завжди намагалася опанувати нашу родючу землю, що так щедро обдарована прикметами гарного і лагідного підсоння, з тим, щоб зробити її своєю завойованою колонією, а її народ — своїм рабом. Але найвідважніші сини українського народу часто давали належну відсіч московським завойовникам.

Переяславська угода 1654 р. була непоправимою помилкою нашого великого гетьмана Богдана Хмельницького, яка допомогла Москві міцно усістися в Україні на довгі сторіччя. Спроби його наступників вирвати Україну з московського ярма не увінчалися успіхом.

З розгромом російсько-царської імперії в 1917-у році, український народ, у тяжкій боротьбі з московським наїзником, виборов собі національну незалежність у формі Української Народної Республіки. Але ціла низка, як внутрішніх так і зовнішніх обставин, не дозволили нашій нації втриматися у незалежному стані. Україна була поділена поміж чотирма державами. Господарем найбільшої з чотирьох частин української землі став російсько-більшовицький окупант, на теренах якого й був спричинений голод.

Голод можна означити декількома дефініціями, залежно від характеру самого голоду, як явища. Деякі люди, що пам'ятають царські часи в Росії, стверджували, що голод був і за царя, але тодішній голод, в більшості випадків, був обумовлений природньо-стихійними умовами, такими, як посуха, повінь чи пожежа, які винищували збіжжя чи спричинювали недорід що й ставав основною причиною голоду і, тоді, такий голод називали стихійним голодом.

Поруч з цими міркуваннями ми мусимо поставити перед собою питання: яка ж дефініція може бути дана голодові 1932-33 рр.? Ми, як свідки голоду, знаємо, що від того голоду вимерли мільйони селян, що жили, так би мовити, під політично-правною опікою „робітничо-селянської влади” у якої усі елеватори і всі залізничні склепи, в той час, тріщали від українського збіжжя. З сучасної статистичної літератури довідуємося, що в наслідок голоду 1932-33 рр. українські села втратили по 15, 30, 50% свого населення, а були й такі, що цілковито зникли з лиця землі. Під цими втратами розуміємо смертність тих селян, що були охоплені голодомором у селах, а скільки було

тих, що померли також від примусового голоду під час депортацій на північ, перебуваючих на засланнях, у в'язницях, концтаборах та в різних інших ізоляціях, сам Бог відає.

Різні інформаційні джерела по-різному подають кількість жертв голоду 1932-33 рр. Ці дані дуже хитаються поміж трьома і десятима мільйонами, але тут я можу навести цифрові дані, добуті мною з письмових джерел деяких науковців, публіцистів та політиків. Так, наприклад, український науковець, С. Соловей, згідно поданими даних узятих ним із статистично-економічної річної книги с- господарства, виданої в Харкові в 1939-му році, підрахував, що голод 1932-33 рр. зредукував населення України на 7,500.000 осіб, тобто, за 8-9 місяців голодової трагедії, Україна втратила близько 19% свого населення, а якщо сюди додати жертви голоду на Кубані й Донщині то втрати українського народу в той голодовий період складають вісімдев'ять мільйонів селянських душ.

Інший український вчений, Дмитро Соловей, в своїх друкованих працях про голод в Україні, твердить, що від голоду загинуло 6,500.000 людей.

Отто Шіллер, колишній німецький агрикультурний аташе в Москві, доводив, що загинувших від голоду в Україні було 7,500.000 осіб.

Балицький, колишній шеф ОГПУ в Україні констатував, що число померлих від голоду становить 8,500.000 осіб.

Навіть, сам Сталін в розмові з Черчілем в Ялті признався, що переведення примусової колективізації в роках 1929-1933 забрало від нього понад 10,000.000 людей. Очевидно, що більшість з цих 10-ти мільйонів склали люди, що померли від голоду 1932-33 рр.

Також, совітсько-російські статистичні дані, опубліковані в совітсько-російських річних книгах за 1932 і 1934 роки, показують, що дійсне число померлих від голоду в той період є не менш ніж 5,800.000 осіб, а офіційний совітський перепис 1939-го року подає, що між двома переписами (1926 і 1939) українське населення в СРСР зменшилося на 10%.

Очевидно, точного числа померлих від голоду в Україні встановити не можливо, бо Червона Москва завжди приховувала та й досі приховує правдиві цифрові дані в справі умисно-організованого голоду. Але, користуючись методом середньо-пропорційного підрахунку на підставі даних, зазначених першими чотирма авторами, ми можемо констатувати, що більш

реальним числом, загинувших від голоду в тому періоді, є 7,500.000, або приблизно 18.8% всього населення України.

Таке високе число загинувших від голоду є доказом того, що голод того періоду не був якимсь стихійним явищем, а пляново-організованою акцією Советського уряду і комуністичної партії під проводом Сталіна, спрямованої на виснаження, обезсилення і фізичне нищення українського народу, з наміром зробити його неспроможним боротись за своє незалежне існування. *Ім'я цієї акції — геноцид*, а мета його — остаточно зламати національно-самостійницьку тенденцію українського народу, з тим, щоби Україну раз назавжди привласнити собі та інтенсивно експлуатувати її економічні багатства у користь добробутного існування російської нації та панування ідеї її ненаситного імперіялізму. Таким чином, якщо ми говоримо про фізичне нищення одного народу другим, ми маємо на думці — застосування фізичного терору, що формує цілий процес народобивства, або специфічною формою терору, опертою на цілу низку, так званих, проміжних і допоміжних видів фізичного терору. А голодова політика Советської Москви в 1932-33 рр. була нічим іншим, як страшною помстою за спротив українського народу російському імперіялізмові, советського гатунку.

Українська історія не знає випадків, які своєю трагедією могли би зрівнятися з голодомором 1932-33 рр. Хіба що трагедія населення гетьманської столиці Батурина, — коли, під час війни шведів з Москвою, гетьман Іван Мазепа виступив з своїм військом по стороні шведського короля Карла XII проти Москви, з наказу Петра першого, Меншіков з своїм військом вирівав усе населення до єдиної душі, включно з жінками, дітьми, стариками і спалив столицю, але тоді йшла війна і, очевидно, будь-яка військова атака скоріше може бути виправданою ніж ворожий напад на безборонний люд у мирний час.

Історично-причинних коренів голоду 1932-33 рр. треба шукати у тих історично-шовіністичних подвигах росіян, про які я вже тут згадував.

Головним завданням російсько-комуністичної влади було: з допомогою української комуністичної партії якнайскоріше приборкати колгоспне селянство і повністю поставити його на службу своїм політично-господарським цілям. А головною ціллю російсько-комуністичної партії було якнайінтенсивніше

виконання плянів хлібозаготівель запроєктованих і продиктованих Москвою. Тоді було висунене гасло: „Боротьба за хліб — боротьба за соціалізм”, яке було головним чином спрямоване на посилення грабункової політики Москви щодо хлібозаготівель. Все лихо було в тому, що хлібозаготівельні пляни Москви, щодо України, були дуже нереальними та спеціально спрямованими на нищення економічно-господарського стандарту українського народу. А що пляни Москви дійсно такими були, це показують дуже високі норми хлібозаготівель визначених Москвою. Ці норми були подвійно, чи потрійно завищеними в порівнянні з розміром заготівель у кращі врожайні роки колективізації. Так, наприклад, у 1930 році з України було вивезено 7.7 мільйонів тонн хліба, що становило 33% всього зібраного тоді в Україні врожаю, що окреслювалося тоді на 23 мільйони тонн збіжжя, тоді, як наприклад, у кращому 1929 році було вивезено до Росії тільки 3.3 мільйони тонн, або 21% всього зібраного у той рік врожаю. Відсотково з України бралось значно більше ніж з Росії та інших республік СРСР, бо в той час, коли гуртовий збір хліба в Україні становив лише 27% всього врожаю СРСР, хлібозаготівлі з України становили аж 38% заготівель усього СРСР. Біда була вся в тому, що посівні площі і врожаї знижувалися з кожним роком, а пляни хлібозаготівель доводилися як і в минулих роках, коли врожаї були вищі. Плян хлібозаготівлі в 1931-м році був 7.7 мільйонів тонн, тобто, 33% з 23-х млн. тонн в 1930-м році, тоді, як урожай в 1931 р. дав тільки 18.3 млн. тонн, але для Москви така статистика ніякого значення не мала, бо вона мала намір забрати з України весь хліб незалежно від українсько-селянських жертв. Уже заготівлями 1931-го року, які переводилися з допомогою місцевих комуністів, і то, з великою жорстокістю, від колгоспників було забрано всі їхні запаси збіжжя, а плян хлібозаготівлі на весну 1932 р, був виконаний тільки на 91%. Вже тоді, на весні 1932-го року по деяких селах України був голод, але не зважаючи на це Москва знову встановила для України плян хлібозаготівлі за старими нормами.

Українські комуністи, які ще так недавно, з проявом завзятого комуністичного патріотизму, так наполегливо допомагали Москві силою і терором загнати своїх селян у колгоспне рабство, на цей раз зрозуміли загрозу московських плянів в Україні і почали в чемний спосіб переговорювати з Москвою

про пом'якшення її господарської політики в Україні. Але Москва не рахувалася з українськими комуністичними провідниками і дивилася на них не як на своїх дорадників чи рівноправних співпрацівників по ідеології, а лише, як на своїх підлеглих вислужників, тобто, заслплених виконавців наказів Москви. З цієї причини Сталін не поспішав реагувати на сигнали українських комуністів про плачевний господарський стан українського села. Навпаки, він якнайдовше затягав з своєю відповіддю, мабуть, для того, щоб труднощі господарства України досягли більш ганебних наслідків. І тоді, коли сільське господарство України опинилося в критичному стані, Москва змінила плян хлібоздачі для України з 7.7 млн. тонн на 6.6 млн. тонн.

Скоро після того Сталін виступив на об'єднаному засіданні політбюро ЦК ВКП(б) та президії ЦКК, де він розкритикував колгоспне селянство за саботаж і зрив хлібозаготівель і запропонував відповісти нищівним ударом на удар колгоспників. Очевидно, під цим нищівним ударом Сталін розумів організацію штучно створеного голоду, бо вже відразу після того виступу все було зроблено так, щоб колгоспники гинули з голоду.

До кінця 1932-го року було викачано з українських колгоспів 4.7 млн. тонн хліба, що становило тільки 71.8% вимаганого Москвою пляну з 6.6 млн. тонн, але Москва і далі вимагала „безумовного виконання всього пляну, а в зв'язку з цим, очевидно, й повного краху українського спротиву. Внаслідок такої злочинно-грабункової політики Москви, наприкінці 1932-го року утворився голод, який уже в зимі 1932-33 рр. в багатьох районах України набирав катастрофальних розмірів, а вже навесні та влітку 1933-го року був перетворений, просто, в тотально-голодову катастрофу, яка спричинила поголовне вимирання цілих сіл і сільських районів.

За втворений стан в Україні Москва обвинувачувала Українську Комуністичну партію. Вона обвинувачувала українських комуністів у зриві пляну хлібозаготівель та в утраті більшовицької пильності. Москва атакувала партійне керівництво України, висловивши йому офіційно вотум недовір'я за невиконання хлібозаготівель. Цей вотум недовір'я сформульовано й задокументовано в спеціальній резолюції ЦК ВКП(б) з 24-го січня 1933-го року. В зв'язку з цим, цією ж самою резолюцією від ЦК ВКП(б) було призначено й послано в Україну

цілий штаб відповідальних урядово-партійних і політично-поліцейських керівників на чолі з П. Постишевим, що дістав надзвичайне повновладдя фактичного намісника Сталіна в Україні, завданням якого було завершити плян хлібозаготівель, довести голодову катастрофу до її, визначених Москвою, наслідків і перевести жорстоку боротьбу з „українським націоналізмом”, іншими словами, довести народоббивство в Україні до відповідного кінця, чим Постишев і зайнявся, приїхавши в Україну.

Голодову трагедію 1932-33 рр. більшовики дуже намагалися затаїти від зовнішнього світу. Вони всяко заперечували наявність голоду в Україні і називали розмови про голод пропагандою контрреволюційних елементів закордону та офіційно відкидали всяку зовнішню допомогу. Советське радіо, преса, література та всі засоби комунікації були цензуровані особливо під оглядом голодової тематики. Всі ті, хто отримував пакунки з закордону, були примушені органами ГПУ заявити, що вони їх не потребують і всі такі пакунки, особливо харчові, відправлялися назад. Спеціально провадилася кампанія негайного усунення трупів і живих опухлих людей з публічних місць у містах, усіх центральних доріг, залізниць, щоб не було будь-якого доказу про масовий голодомор сільського населення. Приховування голоду в Україні є доказом його зловмисного спричинення, бо, коли б голод трапився внаслідок природних причин тоді не було б потреби його приховувати і тоді було б ужито якихось засобів, щоб полегшити голодову ситуацію. Але всі дані говорять про те, що советський уряд не лише приховував голод, а ще й пробував поширити масштаби голоду, щоб знищити населення, що стояло в опозиції до нього. Мабуть з причин приховання голоду П. Постишев, будучи головним емісаром Сталіна в Україні, не хотів слухати будь-яких розмов про голод, заявляючи, що він „приїхав в Україну не рятувати українців від голоду, а рятувати їх від української мови”. Сталін суворо карав та навіть нищив тих, хто вів розмови з ним про голод в Україні.

Приховуванням голоду Кремль міг продовжувати політику геноциду без протестів інших народів світу і, таким чином, не втрачати правдивості та дипломатичного визнання на світовій арені, якого він завжди прагнув досягнути. Цілком не дивно, що якраз після приїзду Еріо — французького прем'єр-міністра до Харкова, де спеціально для нього було все так

красиво „задекоровано”, що він, повернувшись до Франції, мусів публічно заявити, що в Україні ніякого голоду немає і, що навпаки, він побачив там щасливе і радісне життя. Франція відразу по його приїзді, відновила дружні стосунки з СРСР. Америка так само, мабуть, на підставі заяви Еріо про щасливе й веселе життя в Україні, визнала СРСР за державу і налагодила з ним дипломатичні стосунки, тоді, коли аж до 1933 р. цього не робила.

Про те, що голод був штучно створений, говорять факти, яких ніхто не може заперечити, Серед них неймовірний розмах грабінницької акції більшовиків, яка виявилася в непомірно великих нормах під час переведення хліборозкладки та в переведенні хлібозаготівель. З наміром забезпечити успішність пляново організованого голоду в 1933 р., більшовицька влада відбирала харчові продукти у голодуючих, що переїздили кордон між Україною та Росією. На прикордонних залізничних станціях стояли сильні загони залізничного ГПУ, що не випускали з України голодуючих селян, а з Росії не пропускали продуктів. Вліті 1932-го року, коли збіжжя достигало, на полях були встановлені охоронні вежі, з яких озброєні вартові з членів комсомолу, комуністів та комнезаму охороняли збіжжя на стеблі від голодуючих селян-колгоспників.

7-го серпня 1932 р. з наказу Москви, маріонетковий уряд Української РСР примушений був видати закон, згідно з яким усі посілості колгоспів і кооперативів вважаються власністю держави і охорона державної власності мусить бути посилена. У зв'язку з цим у законі говорилося, що крадіж державної власності карається розстрілом на місці, або спеціальною депортацією на північ СРСР. Цей закон був виданий з метою охорони колгоспного майна, що вважалося соціалістичною власністю держави, а за порушення цього закону, включно з збиранням колосків на колгоспних полях після жнив, голодуючих селян судили, опираючись на цей закон.

Щоб перешкодити голодуючому населенню України їздити в ті місця СРСР, які не були так дуже зачеплені драстичними державними мірами і де нестача харчів не була такою гострою, ЦК Російської Комуністичної Партії видав декрет, який вимагав письмового дозволу на купівлю залізничного квитка. В зв'язку з цим, ті, що їздили без дозволу, мусіли бути зняті з потяга, а кожний харчовий продукт, який вони з собою везли, мусів бути конфіскований.

До тих труднощів, що мало українське селянство, декрет уряду від серпня 22, 1932 року інформував, що везення з собою печеного хліба мусіло вважатися, як спекуляція, за яку, як правило, судили.

Внаслідок безгосподарної акції величезні купи збіжжя лежали на полі під відкритим небом, ніким не використані, збіжжя гнило, селяни дуже голодували, але їм було заборонено законом брати, чи, навіть наближатись до того збіжжя. Це означало, що Москва воліла гноїти збіжжя, а населенню не дати і воно помирало.

Плянково-організований голод був тільки частиною загального народобивства запланованого Сталіном та його комуністичною клікою супроти цілої української нації. Тому, говорячи про голод, як специфічну форму терору, спрямованого проти українського селянства, ми мусимо брати під увагу цілий комплекс терористичних дій московського більшовизму на які він опирався в застосуванні загального народобивства супроти цілого українського народу.

Отже, вже в початковій стадії підготовки великого голоду, призначеного для українського селянства, Сталін запланував нищення національно-ідейного проводу цього селянства, а саме, української інтелігенції, яку він насамперед, звинувачував за українсько-національні здобутки під час НЕП-у, які почали, досить помітно, затінювати досягнення російської культури в Україні. Отже, Сталін, ліквідуючи НЕП, мав намір зліквідувати і ті українські національно-культурні надбання, а разом з тим зліквідувати й українську національно-свідому інтелігенцію, як фундатора і творця національно-культурного життя, завжди підтримуваного селянством.

Виходячи з цих міркувань, більшовицька Москва сполучила масовий фізичний терор проти української національно-свідомої інтелігенції з таким же терором проти селян і конкретн поставила його в прямий зв'язок з переведенням прмусової колективізації. В зв'язку з цим, з наказу Сталіна, ГПУ взяло цю справу в свої руки і почало відразу діяти: в липні 1929 р. були переведені масові арешти, нібито, підозрілих членів СВУ і СУМ-у. Десь близько 5,000 людей було відразу заарештовано в зв'язку з фальшиво-інкримінованою справою СВУ і СУМ-у, але тільки 45, нібито, головних керівників було відібрано для переведення, так званого, показового судового процесу СВУ, який відбувся між 9-тим і 19-тим квітня 1930

року в Харкові. Серед підсудних фігурували найвизначніші вчені, педагоги, літератори, письменники та інші. Головні з них, такі як: академіки С. Єфремов і Слабченко, з інших учених і письменників: Дурдуківський, Ніковський, Чехівський, Гермайзе, Старицька-Черніхівська і проф. Ганцов. Усіх їх було засуджено на довгі періоди заслання в концентраційних таборах на Соловках і Сибіру і всякий слід пропав за ними. Про лиху долю декого з них, як академіка М. Слабченка, Й. Гермайзе, М. Павлушкова дещо описує в своїх спогадах: „Українська інтелігенція на Соловках” відомий нам історик С. О. Підгайний, якому довелося, разом з ними, пережити страшні будні Соловецького концтабору. Що стосується решти з п’яти тисяч заарештованих в справі СВУ і СУМ-у, серед яких багато було передової української інтелігенції, високошкільної молоді і частини селян, багато з них було розстріляно, а багато заслано до концтаборів без жодного суду, просто, за постановою органів ГПУ. Згідно тверджень С. О. Підгайного в його „Українській інтелігенції на Соловках” треба розуміти, що терор над „приналежними” колись до СВУ ніколи не втихав, а, навпаки, під час голоду, „коли терор на Україні набрав нечуваних розмірів, по одному тільки процесові СВУ не тільки тюрми, а всі льохи набито було українськими селянами та інтелігентами і стріляли не сотнями, а тисячами, і самих освічених студентів і малописьменних селян, а тих що прибули на Соловки позасуджували не менше, як на десять років каторги”. Ця цитата, яку я тут наводжу, добута мною з „Української інтелігенції на Соловках” і є довірочним документальним свідченням про шалений розмах більшовицького терору під час великого голодомору в Україні.

Українська Автокефальна Православна Церква, як джерело національно-виховавчого і релігійного проводу, також була обвинувачена в націоналізмі і на цій підставі зліквідована: майно було skonфісковане, церкви позамикані або зруйновані, тисячі її службовців, включно з митрополитом Липківським, сорока єпископами і 20,000 священників і монахів, були фізично знищені органами ГПУ-НКВД.

1933 рік особливо був роком найактивнішого наступу більшовицько-шовіністичної Москви на здобутки й досягнення українського народу, що піднеслися протягом останнього десятиріччя перед голодом, як також роком безпощадного розгрому провідників та співучасників цього досягнення.

Так навесні, того голодового року, в час найвищої смертності українського селянства від голоду, почалися масові арешти і розстріли провідних людей українського національно-культурного, господарчого й державно-політичного життя і то без будь-якого суду чи дотримання приписів державної законности. Саме тоді, на велику шкалю, розпочалися арешти і розстріли національно-свідомих українських комуністів, особливо виходців з інших українських партій, а також майже всіх тих, що походили з західно-українських земель. Особливою новиною, саме в 1933 році, було масове фізичне винищення всіх провідних, а трохи пізніше й рядових українських комуністів, що вийшли із лав боротьбістів та укапів. Багато з них було розстріляних без суду, або таємно знищено по тюрмах і концтаборах до яких вони потрапили, як жертви московського терору. Серед них О. Шумський, К. Максимович, А. Річицький, М. Авдієнко, М. Полоз, О. Волох, І. Лизанський, М. Лозинський, С. Вітик, Сліпанський, Вікул, Сірко, Тур та інші. В тому ж році були знищені всі діячі української національної революції: генерал Ю. Тютюнник, В. Голубович, П. Христюк, М. Чечель, Г. Косак, Й. Бушкований та інші.

В березні 1933 року було розстріляно, за звичайною постановою ГПУ 35 керівних осіб Народного Комісаріату Земельних Справ України на чолі з Ф. Конаром-Палашуком, якого фіктивно було звинувачено в причетності до таємної української військової організації, а 40 інших осіб у цій справі було засуджено і знищено пізніше.

Зрештою, комуністи й самі призналися в тому, що голод створений ними таки був, за що вони намагалися зіпхнути вину на Українську Академію Наук, обвинувативши в створенні голоду та заарештувавши в серпні 1933 року економіста-науковця Сліпанського та ще деяких його співпрацівників. Можна думати, що всіх їх було знищено, бо про їх долю після арешту не було відомо нічого.

Тоді ж було розгромлено історичні і літературознавчі інститути Всеукраїнської Академії Наук, так звані „школи” М. Грушевського та М. Яворського. Було спаралізовано працю всіх українських мовознавчих інституцій, а їх визначних діячів, як О. Курило, Є. Тимченко, О. Синявський, М. Сулима та інших було заарештовано і потім знищено.

У травні 1933 року майже все населення підсовєтської України знаходилося під загрозою жахливого терору ГПУ і

смертельної небезпеки від голоду. І саме тоді, в ознаку протесту проти народобивчої політики Москви, 13-го травня покінчив життя самогубством один з найвидатніших діячів українського національного відродження 20-х років у літературі й національно-творчому мисленні в підсоветських умовах, автор гасла „Геть від Москви”, — Микола Хвильовий. Його смерть була, свого роду, крахом української національно-культурної революції в умовах советського життя, до проводу якого він належав.

Ще більш вражаючим було самогубство Міністра освіти УРСР М. Скрипника, який застрілювався 7-го липня 1933 р. у відповідь на вимогу Москви: засудити свій національний ухил і капітулювати перед новим шовіністично-терористичним курсом „національної політики”.

Треба вважати, що обидва самогубства, і Скрипника й Хвильового, були пересторогою для тих українців, свідомість яких формувалася під впливом фальшивої пропаганди про комуністичну справедливість Москви.

Безумовно, ці самогубства не мали ніякого впливу на майбутнє ведення московської політики, бо ж Москва в своїх злочинних діях ніколи не поступається. Навпаки, саме тоді, П. Постишев зарядив масову чистку комуністичної партії України і закликав органи ГПУ робити нову атаку на „ворогів держави”. За період чистки 75% керівників місцевих советів і 80% секретарів місцевих партійних комітетів були звільнені з їхніх посад. Більшість із тих звільнених були заарештовані, а тотальне членство Комуністичної Партії України, в наслідок чистки, було зредуковане від 520,000 на червень 1932 року до 470,000 осіб на жовтень 1933 року. Усунені члени партії були або розстріляні, або депортовані до концентраційних таборів.

Зі сказаного мною тут бачимо, що саме рік катастрофального голоду 1933 характеризується не тільки масовим вимиранням селянства, а цілою низкою ще доповнюючих фактів більшовицького терору в Україні, які, в сполученні з пляново організованим голодом селянства, надають цій українській трагедії характеру справжньо-тотальної, всенациональної катастрофи, що визначає собою цілість трагедії всього українського народу. Це був рік поєднання народобивства голодом з цілим набором різноманітних форм антиукраїнського терору, тобто, поєднання специфічної форми терору проти селянства, у вигляді пляново організованого голоду, з націо-

нально-політичним терором, застосованого до більшості українців, незалежно від соціально-клясового походження, революційних заслуг в минулому, советсько-громадської діяльності чи приналежності до комуністичної партії. Терор був уживаний проти кожного українця, що непогоджувався з національно-соціальною чи національно-політичною програмою московсько-більшовицької влади та проти всіх, хто почував себе Українцем, а спеціально, проти національно-свідомої інтелігенції, яка прямо чи побічно була пов'язана з розбудовою української національної культури, головно, письменників, діячів української науки, спеціалістів українського мистецтва, викладачів української мови, української історії, робітників українського бібліотекарства і всіх співробітників згаданих тут категорій.

Іншими словами, 1933 рік був роком активного наступу шовіністично-більшовицької Москви по всьому фронті культурних, господарських і національно-побутових досягнень українського народу за останнє десятиріччя перед голодом, внаслідок якого Москва могла розгромити „основну армію національного руху” — селянство та його потенційний провід — українську національно-свідому інтелігенцію і цим завершити розгром українського націоналізму та проголосити його державним злочином, що поруч зі зрадою державі, мусів каратись смертю.

З розгромом українського націоналізму, 1933 рік став роком початку широко-модерної русифікації, засобами якої Москва й сьогодні, досить успішно, нищить українську націю, а за рахунок її розбудовує свою, російську.

Д-р Володимир Душник

РЕАКЦІЯ І ПРОТЕСТИ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ ПІД ЧАС ГОЛОДОВОГО ГОЛОКОСТУ В УКРАЇНІ*

*Поширена версія доповіді, зачитаної на Конференції
ТУІГА про штучний голод в Україні 1932-33 рр., Нью
Йорк, 19-го листопада 1983 р.*

Хоч при кінці 1932 року в Західній Україні вже були вістки про масовий голод у підсоветській Україні, фактична й масова реакція прийшла шойно в 1933 році. Причиною цього були масові звідомлення в закордонній пресі про тисячі вмираючих українців у „советському раї”.

В дні 14-го липня 1933 року у Львові створено „Громадський Комітет для помочі вмираючим у Советській Україні”. Дня 24-го серпня 1933 р., в день св. Ольги, Український католицький єпископат помістив у католицькому українському журналі „Нива” протест під заголовком „Україна в передсмертних судорогах”, в якому українські католицькі єпископи взивали „цивілізований світ” засудити більшовицький варварський режим і допомогти матеріально вмираючим українцям.

Протести підписали Митрополит Андрей Шептицький (Львів), єпископи григорій Хомишин (Станиславів), Йосафат Коциловський (Перемишль), Никита Будка (титулярний єпископ Патару), Григорій Лакота (Перемишль), Іван Бучко (Львів) та Іван Лятишевський (Станиславів).

У Відні кардинал Теодор Інніцер, католицький архієпископ Австрії заініціював „Міжнародний Допомоговий Комітет”, якого почесним секретарем став д-р Евальд Емменде, генеральний секретар Конгресу Європейських Меншостей, який звернувся із закликом до європейських держав за поміччю для голодуючих в Україні. Він також вислав спеціальну петицію до Ліги Націй в Женеві, прохаючи піднести справу масового голоду в Україні і засудити советський режим.

Під впливом д-ра Емменде в дні 29-го вересня 1933 року Йоган Людвіг Мовінкель, прем'єр-міністер і міністер закордонних справ Норвегії, підніс справу голоду в Україні під час сесії Ліги Націй, після чого відбулися довші дискусії і осуди Москви.

Без сумніву, велику роль у розголошенні штучного голоду в Україні відіграла вільна європейська і американська преса. У Празі, у Польщі, Чехословаччині й Румунії були нечисленні втікачі з України, які розповідали жахливі речі про масовий голод в Україні, але звичайно їх мало хто слухав. Були також деякі українські туристи з Америки і Канади, які також оповідали про голодові страхіння в Україні. Між тими, що добилися до закордонної преси, була американська українка Марта Стебело, яка оповідала американським і англійським журналістам по повероті до Америки про страхіння, які вона бачила в Україні.

Бельгійський щоденник, „Ля Фляндр Лібераль”, в дні 2-го вересня 1933 року писав:

„Україна гине. Українці вмирають з голоду. Це є велике нещастя не тільки для України й українців, але й для культури Росії, Європи і навіть цілого світу, бо ця країна була колись з найбільших продуцентів сільсько-господарських виробів. Тут, де сьогодні люди вмирають виснажені голодом, колись були багаті врожаї, які виживлювали не тільки народ України, але також мешканців Центральної Європи. Земля не змінилася, але люди змінилися. І тут саме ми мусимо шукати за причиною цієї величезної драми, в якій ціла нація є відпущення козлом...”

Пишучи в знаному французькому щоденнику, „Ле Матен”, Сузанна Бертіон, яка об'їхала Україну, передала:

„Сучасне положення в Україні: руїна, голод і смертельна тиша. Цілі села вмирають. В одному селі, що колись мало 800 мешканців, 150 осіб померло від весни. Голод в Україні був створений Москвою штучно з політичних причин. Для цілковитого знищення всіх аспірацій для досягнення незалежності, советський уряд зорганізував штучний голод в цілі знищення народу, якого самотнім гріхом є бажання свободи...”

Відомий, ще живий свідок жахливого голоду в Україні, англійський журналіст Малком Маггерідж, писав в одному числі часопису „Манчестер Гардіян в березні 1933:

„Ви їдете Україною і Північним Кавказом — колись найбільші провінції Росії. Нині вони виглядають як пустині: поля зарослі травою і люди попухлі з голоду, чекають на повільну смерть. Розмовляючи з тими людьми, ви довідаєтесь скільки осіб померло з голоду і скільки було розстріляно советським урядом чи депортовано тому, що вони скрили кілька зерен збіжжя для заспокоєння голоду...”

Згаданий вже д-р Евальд Амменде, генеральний секретар Міжнародного Комітету для Допомоги Голодуючим в Україні та генеральний секретар Конгресу Європейських Меншостей, у своєму звіті, „Чи мусить Росія Голодувати”, писав:

„Важливу ролью в цій голодовій проблемі грає національний чинник, якого не розв’язано до сьогоднішнього дня. В СРСР, подібно як і в Царській Росії, існує державний народ (росіяни), які ведуть боротьбу проти інших національностей, особливо проти українців і білорусів. Ціль цієї боротьби є знищити їхні змагання до незалежності. Я мушу ствердити з цілою силою, ясно й відверто, що на основі теперішніх великих різниць й антагонізмів відносно України, Росія прямує до знищення великої частини сучасної генерації в Україні...”

З американських кореспондентів найбільше писав про голод Віліям Генрі Чембелейн, кореспондент „Ді Крістіян Саянс Монітор” в Бостоні, що пізніше під час Другої світової війни написав дуже важливу книжку під заголовком, „Україна Поневолена Нація”, та Юджін Лайонс, автор революційної книги про СРСР в 1936 р., під заголовком „Ассайнмент ін Ютопія”.

Численні звідомлення про голод в Україні появлялися в таких англійських щоденниках як „Ді Манчестер Гардіян” їхнього кореспондента Малкома Маггеріджа, „Ді Дейлі Експрес”, (статті Гарріт Джонса, секретаря Ллойд Джорджа, і інші).

Два американських, про-советських кореспонденти, Волтер Дюранти і Морріс Гіндус відверто заперечували існування штучного голоду в Україні, хоч признавали, що в Україні був „брак поживи”.

В літі 1933 р. Українська діаспора організовано протестувала проти штучного голоду в Україні. В Галичині, під польською займанщиною, українська громадськість масово протестувала проти штучного голоду в Україні масовими вічними, походами, статтями тощо, включно з атентатом на советського консула у Львові, якого доконав член ОУН, Микола Лемик.

У Варшаві центр УНР і його організації, як наприклад, Український Науковий Інститут, протестували різними закликами до вільного світу та петиціями до Ліги Націй у Женеві.

В Празі, столиці Чехословаччини, існував великий центр української еміграції з такими інституціями як Український Вільний Університет (ВВУ), Український Музей Визвольної

Боротьби (директор Вировий) і українські політичні партії, групи, включно з революційною Організацією Українських Націоналістів (ОУН) і т. п. Всі вони протестували різними способами проти штучного голоду в Україні.

В Румунії, хоч режим в Букарешті дивився „киво” на діяльність української меншини в Буковині і Бесарабії, все ж таки протестаційна акція була переведена проти голодового геноциду Москви в Україні.

В Австрії активною організацією було Українське Студентське Товариство „Січ”, яке розвинуло протестаційну акцію маючи моральну підтримку кардинала Інніцера.

В Берліні українська еміграція групувалася біля Українського Наукового Інституту в Ванзее, де провідники були проф. Зенон Кузеля і проф. Іван Мірчук. Мимо того, що в Німеччині влада перейшла в руки Гітлера з кінцем січня 1933 року, українці були свобідні переводити протестаційну акцію проти Москви в пресі, на різних німецьких зібраннях, тощо.

В Римі проф. Євген Онацький та відомий італійський науковець, проф. Енріко Інсабато, рівно ж вели широку протестаційну акцію в пресі, в різних італійських інституціях, здобували певні успіхи в італійській суспільності.

В Брукселі, столиці Бельгії, протестаційну акцію проводив Український Допомоговий Комітет під проводом інж. Дмитра Андрієвського, В Лювені при Католицькому Університеті працював Національний Союз Українських Студентів (НАСУС) в Бельгії під проводом Андрія Кішки. Автор цієї статті вмістив кілька статей про голод в Україні в студентському щоденнику „Л’Авант-Гард” та в студентському місячнику „Л’Юніверситер Бельж”.

В Женеві, столиці Швейцарії, Центральний Союз Українських Студентів (ЦЕСУС) також вів інформаційну акцію так серед Швейцарського студентства як теж в пресі. Швейцарська преса, особливо франко-мовний щоденник „Ле Журнал де Женев” та „Ля Газет де Лозан”, друкували інформативні статті французьких, американських і англійських кореспондентів про голод в Україні.

У Франції протестну акцію вело Українське Національне Об’єднання та український тижневик „Українське Слово” під проводом ред. Олекси Бойкова.

Українське Інформативне Бюро в Лондоні, керівником якого був д-р В. Кисілевський, син сенаторки до польського

парляменту у Варшаві, Олени Кисілевської, вело дуже активну інформативну діяльність про голод в Україні. Основником бюро був полк. Яків Макогін, американець українського походження, який фінансував українські інформаційні бюро в Лондоні, Женеві і Чернівцях: відомий лондонський щоденник „Ді Таймс” повідомив у тому часі, що Лорд Чарвуд вніс був у Палаті Лордів спеціальну резолюцію, засуджуючи Москву за пляновий голод в Україні.

В Канаді Національне Об'єднання (УНО) перевело ряд протестних акцій, разом з ієрархами українських католицької і православної церков.

В Америці протести проти штучного голоду в Україні вели Об'єднання Українських Організацій в Америці та Організація Державного Відродження (ОДВУ). Понад 10,000 осіб взяло участь в проти-московській демонстрації в Нью Йорку в дні 18-го листопада 1933 року, під час якої прийшло до зудару між комуністами і українськими учасниками протесту. Довгі звідомлення про цей український протестний марш появилися 19-го листопада 1933-го року в таких нью-йоркських щоденниках як „Ді Нью Йорк Таймс”, „Ді Нью Йорк Геральд Трібюн”, „Ді Нью Йорк Джорнал-Амерікен”, „Ді Сан”, „Дейлі Нюс” і „Сандей Міррор”.

Мимо того, що штучний голод в Україні в рр. 1932-33 був широко коментований в європейській і американській пресі, мимо того, що майже всі заграничні кореспонденти подавали, що голод в Україні був спеціально zorganizований Москвою для зломання українського спротиву проти московсько-більшовицької окупації в Україні, в дні 16-го листопада 1933 року президент Френклін Д. Рузвельт визнав советський уряд. Рік пізніше, 18-го вересня 1934 Советський Союз був прийнятий в члени Ліги Націй в Женеві. В тому самому часі СССР підписав ряд договорів з різними країнами світу, збільшуючи своє значення і вплив у світі.

На закінчення можна сміло ствердити, що голод в Україні в роках 1932-1933 був політичним, а не економічно-соціальним явищем:

1. Голод був сконцентрований в Україні і на Північному Кавказі, але це була головне Україна, що понесла катастрофічні втрати в людях.
2. Заяви і проголошення таких советських провідників як Йосип Сталін, Вячеслав Молотов, Лазар Каганович, Мак-

сим Літвінов, Павел Постишев, Станіслав Коссіор, Мендель Хатаєвич і навіть Нікіта Хрущов ясно виявляли, що український націоналізм, цебто опозиція проти більшовизму був великою загрозою для більшовицького режиму, отже треба було нищити фізично український нарід.

3. Велике число науковців і спеціалістів різних національностей майже одногосно визнали голод в Україні як продуманий політичний курс для знищення українського народу, як найчисленнішого „ворога” советського режиму. Між тими письменниками і спеціалістами були: Вілліям Чембелейн, Юджін Лайонс, Віктор Кравченко, Дмитро Соловій, Мерл Фейнсод, В. Е. Д. Аллен, Федор Белов, Григорій Костюк, Ральф В. Барнс, Е. Саблін, Клярєнс А. Маннінг, Ніколяс С. Тімашев, Роберт Конквест, Іссак Мазєпа, Микола Галій, Наум Ясний, Фред Е. Біл, М. В. Птуха, Вальтер Кривіцький, С. О. Підгайний, Дейна Г. Далримпл, Микола Приходько, Ф. Бирчал, Джон С. Решетар, Василь Дмитришин, Дейвід Л. Даллін, Сер Вінстон Черчіль, Г. Г. Фішер, Артур Е. Адамс, Ролянд Гавчер, Роланд Гінглей, Роберт Магідов, Василь І. Гришко, Адам Улям, Юрій Вернадський, Томас П. Вітней і інші.

Три покоління українців і інших народів в СССР були знищені нелюдяними тиранами в Москві для того, щоб вони і їх деспотичні потомки могли продовжувати своє панування і плянувати дальші підбої і переводити в життя свої загарбницькі пляни.

*Передрук із журналу
„Вісті Українських Інженерів”, 1984*

З ПЕРЕЖИТОГО

Сьогодні ми відзначаємо п'ятидесятиліття великого голоду в Україні, що був штучно створений комуністичною Москвою в 1932-33 роках. В тих роках я був чотирнадцятилітнім хлопцем і переживав голод разом з нашою родиною, яка складалася з восьми осіб, а на кінець 1933 р. залишились живими три особи.

Наше село звалось Троєцьке на Наддніпрянщині, воно складалося з трьох тисяч дворів і було багатим селом. Мій батько належав до бідняцької кляси, а проте, добровільно вступити до колгоспу не хотів, за що незабаром попав до категорії підкуркульників і був жорстоко переслідуваний.

Загально колективізація почалася в 1929 році, а в нашому районі в 1930 році селян примушували вступати до колгоспу, але добровільно вступали лише ті, що належали до Комітету Незаможних Селян, решта відмовлялися вступати до колгоспу. Це продовжувалось недовго, бо вже з наближенням осені 1930 р. влада прислала до району, а район до сел уповноважених від влади, членів комуністичної партії, які поутворювали по селах бригади з місцевих партійців та активістів, які переводили примусову колективізацію і ліквідували куркулів, „як клясу”.

Так почався терор, спочатку проти заможних селян. Їх розкуркулювали в той спосіб, що майно конфіскували, родини арештовували і під вартою озброєних уповноважених ГПУ та місцевих активістів, відпроваджували на залізничну станцію, а звідти — на північ в Сибір і т. д. Решту селян застрашених і голодних заганяли до колгоспу, разом зі своїм тяжко нажитим добром. Так у нашому селі провадилася кампанія колективізації і фізична ліквідація заможніших трудівників села.

Що ж до мого батька, який не хотів добровільно записуватися до колгоспу, влада застосувала жахливі методи. Так, одного страшного дня, це було зимою десь 32-го року, зайшов до нашої хати наш односельчанин, батьків ровесник, на прізвище Заїць Іван. Спочатку розмова йшла в товариському

дусі. Ми, малі діти, серед яких я був найстарший, сиділи на лежанці і слухали розмову батька з місцевим активістом Зайцем, який домагався від батька вступити до колгоспу, докоряючи батькові, мовляв: „Ти ж, Микита Іванович, належиш до бідняків, це ж наша влада. Ти перший мусів вступити до колгоспу. Це ж прийшла наша рідна влада, котрій ми мусимо допомагати, а ти до цього часу не в колгоспі. Що з тобою, Микита Іванович?” Батько, похнюпивши голову, тихо відповідав: „Я нічого не роблю проти влади і її законів, а що до того що я не вписуюсь до колгоспу, то ніби є постанова, що вступ до колгоспу є добровільний. Тому я й не записуюсь. А крім того, я люблю сам господарювати”.

Після такої батькової відповіді, активіст Заєць вже гнівним і підвищеним тоном, прорік: „Що ж, коли ти не хочеш добровільно вступити до колгоспу, то це видно, що ти слухаєш куркулів. Ну в такому разі ми будемо говорити з тобою іншою мовою”. На цьому розмова закінчилася і активіст Заєць, грюкнувши дверима, пішов з хати.

Після такої розмови батька з активістом атмосфера в хаті була тривожна. Батько сидів біля столу гнівний і глибоко зажурений. Ми ж, малята, перелякані як горобці, не зводили очей з батька. Я, як старший серед малих, більш менш розумів чим це все пахне. Відвідини активіста і його погрози не примусили нас довго чекати, бо вже на другий день батька стали викликати до штабу, то вдень, то вночі, приимушуючи підписувати заяву про добровільний вступ до колгоспу. Коли хтонебудь з викликаних, у тому числі й батько, відмовлялися підписувати заяву, тоді місцеві активісти, на вимогу уповноважених ГПУ, або голови штабу бригади активу по виконанню пляну колективізації, валили жертву на підлогу, накривали кожухом або рядном і тортували. Спочатку засипали тютюном і підштрикували шилом або швайкою попід боки та глузливо сміялись, питаючись: „Ну що? Тепер підеш до колгоспу, чи ні?”

Після такої „обробки” кандидата на „добровільний” вступ до колгоспу відпускали додому. Та не на довгий час. Найчастіше викликали вночі, і знову рядно на голову, чи кожух та тютюну в ніс засипали і кололи попід боки гострою швайкою, доки жертва „добровільно” не підпише заяви про вступ до колгоспу. Тоді новітнього раба відпускали заляканого, пригнобленого і осміяного. Ці жахіття мій батько перейшов повністю

і повертався додому зі штабу змучений і в глибокій тузі, переживши тортури.

Та на цьому муки нашої родини, а зокрема батька, не закінчилися. Одного дня знову ввалилися на наше подвір'я і в хату бригада з місцевих активістів, на чолі з чужою людиною з прізвиськом Клочков — уповноважений райпарткому. Він, як сьогодні пам'ятаю, стояв збоку і з садистичною насолодою спостерігав, як його „ударна бригада” грабувала все, що можна було їсти і виносила на підводи, що стояли на подвір'ї. На горищі на бантині висіли кукурудзяні качани, що їх батько приготував для посіву і активісти поскидали їх з горища на підлогу в сіни. Я, бачучи що ці нелюди забирають усе „під мітлу”, хапаю качани і кидаю на горище, а активісти скидають їх назад на підлогу в сіни. Так зав'язалася між нами боротьба: вони скидають їх назад на підлогу, а я на горище, аж поки уповноважений Клочков не гримнув: „Что ти, мальчик, делаеш?” Я відповів йому, що я не хочу вмирати від голоду. Одначе, активісти кукурудзу забрали й повезли все награвоване до штабу бригади.

Коли всі в селі були пограбовані і приречені на голодову смерть, селяни, а в тому числі і ми, моталися по селі, шукаючи рятунку від голодової смерти, бо вона вже була за плечима. Я ніколи не можу забути ту гнітючу страшну атмосферу, що запанувала в нашій родині, в нашій хаті. Проходили тижні в пошуках харчів. Собаки, коти, голуби, чи взагалі всяка птиця, все було з'їдено. Ми з батьком моталися і де тільки, і що тільки можливо було знайти їсти, приносили додому, бо в хаті було вісім осіб, і всі хотіли їсти.

Наближалася зима, а в хаті ні-крихітки хліба не було. Та не тільки хліба, але й собак, котів, горобців — усе поїли. Мушу підкреслити, що наше село, як я вище зазначив, було багате. Майже в кожному дворі, крім коней, худоби й птиці, були собаки, а де й дві, чи навіть три собаки, коти й домашня птиця, але все було з'їдене. Звичайно, коні, худоба, як і сільсько-господарський реманент, було примусово усупільнене до колгоспу. З вищесказаного видно, що село було приреченим владою на голодову смерть.

Люди вже ледве рухались по селі. В нашій хаті теж були пухлі мої молодші брати, сестра і старенька бабуся. Якось я одного дня зимою сновигав у пошуках їсти і натрапив, недалеко від нашого подвір'я, у глинищі їжаків. Яка це була

радість, коли я переносив їх усіх додому і ми, після приготування, їх поїли. Коні, що були забрані владою до колгоспу, через брак харчів (корму), почали дохнути. Їх звозили до загальної ями і залишали яму відкритою. Люди ж, коли довідалися про яму з дохлими кіньми, кинулися з мішками й ножами по конину. Брав і я участь у здобуванні конини.

Та коли влада довідалася, що люди розтягують дохлу конину, наказала обливи ту конину карбовкою. Одначе, це нікого не злякало і люди далі шматували мертву конину аби затамувати голод. Такої мертвої конини і мені довелося приносити до хати, де ми всі раділи хоч на годину затамували голод. Так завітала коса смерти і до нашої хати. Першою померла моя бабуся по матері, що жила в нас. Не можу забути кволого голосу старенької і доброї бабусі, яка тихо-тихо казала: „я хочу їсти...” Потім померли на моїх очах мої молодші три брати й одна сестра. В цьому часі влада організувала спеціальну бригаду і декілька підвід, які їздили по селі кожного ранку і навантажували на підводи тіла померлих від голоду, для яких уже була викопана братня яма, і в неї скидали мертвих. Туди ж були відвезені й моя бабуся, три брати й сестра. Це все діялося на моїх юнацьких очах.

Я й сьогодні не можу пояснити, як у мене, в той час голодного та пухлого, підсвідомо виникла ідея рятувати життя поїздкою на Донбас. Одного березневого ранку 1933 р., коли жнива голоду були в повній силі, я усвідомив, що мені залишилися лічені дні життя, коли напівмертве село конало в голодних конвульсіях, я тихенько, не сказавши нікому про свій намір, раненько покинув хату й пішов за тридцять кілометрів до залізничної станції Межова. Ці тридцять кілометрів були для мене вічністю, а все ж я доплентався до станції, а коли дізнався який тягаровий (вантажний) потяг іде в Донбас, то крадькома заліз до вагону й сховався під якимсь сидінням. Я вважав, що мету вже напів-досягнуто.

Тут я мушу пояснити, чому я їхав у Донбас. Від родичів я дізнався, що два мамини брати живуть у Донбасі. Вони покинули село раніше, ще до колективізації, тому я вирішив дістатися туди. По дорозі до станції я зайшов до своїх дядьків Романа й Миколи — батькових братів, які прийняли мене, чим могли, але у них була ситуація не краща від нашої. Вони були голодні й пухлі, тому я вирішив на ризиковний шлях. Адреси дядьків, що проживали в Донбасі, я не мав. Та й взагалі —

потяга в своєму житті я ще не бачив. Але коли я дістався до залізниці і сховався в вагоні, то, хоч і з великими труднощами, але опинився в Донбасі. Коли я з великими труднощами розшукав своїх дядьків та розповів їм про стан нашого села, а моїх батьків зокрема, то всіх це зворушило до глибини душі й ми всі разом поплакали з горя...

Був я в них дуже коротко і вони приготували харчів і мене до зворотної дороги, до села рятувати батька й матір від голодової смерті. Торба з харчами була в мене за спиною, а потяг, що їхав до залізничної станції Межова, туди, куди мені було потрібно, я розпізнав і заліз до вагону без квитка, бо грошей у мене не було. Так я дістався „зайцем” у свій район. Але тут постала переді мною проблема, як дістатися від станції додому? Про підводу, що їхала б до нашого села, не могло бути й мови — район був голодний, коні дохли від голоду. Який транспорт міг бути на той час? І я рішився йти пішки тридцять кілометрів. Це була тяжка і повна небезпек дорога, до того, я був виснажений голодом. Що робити? Я був свідомий того, що легко можу стати жертвою грабунку або й убивства. В той час це були повсякденні явища на дорогах, де блукали приречені на смерть, а в мене в торбі харчі — рятунок для мами й батька. Переді мною образ умираючої мами, а в моїй торбі їхнє спасіння. І тут якась невідома сила штовхнула мене іти, іти додому рятувати маму.

Так я, вибираючи глухіші дороги, обходив, аж доки не дістався до свого села. Додому я хотів прийти в темноті, щоб ніхто мене не бачив і не пограбував. Коли я зайшов у свій двір, то зауважив, що в хаті не було світла, двері та вікна відчинені. Я помаленьку, напوماцки увійшов до хати. У мене створилося враження, що село вимерло і мої батьки також. Защеміло моє юнацьке серце, я став посеред порожньої хати і не знав, що робити далі. Але бажання жити вивело мене зі страху та задуми і я, помацки, знайшов каганець. Засвітивши його, я побачив, лежачу серед хати, маму. Нестерпний біль і жах, як блискавка пройняли мою душу. Я припав вухом до маминого серця і відчув, що життя моєї мами ледь жевріє. Я негайно розпалив огонь у плиті і нашвидку зготував ріденький суп з тих продуктів, що привіз від дядьків з Донбасу. Силоміць розкривши уста мами, я помалу й обережно вливав ложкою суп. Так я до ранку рятував маму, а наступного дня мама, ледве чутно, промовила: „Це ти, Павло?” До неї

прийшла свідомість дуже повільно, але прийшла і мама була врятована. Батька дома не було і в мене склалося враження, що батько десь помер, шукаючи рятунку від голоду.

Так минула зима й весняна агонія 1933 року. Наближалася косовиця й появилася надія на харчування. Я, хоч і був підлітком, але ходив до роботи в колгосп. Мама також поволі піднялася на ноги і була змушена працювати в колгоспі, де на польових роботах, хоч раз на день, варили якусь баланду, а коли почалася молотьба, то почали варити зерно і годувати людей, як худобу. Десь у самий час молотьби повернувся додому батько. Він був слабкий, але також працював у колгоспі й поволі приходив до сили. Я дізнався від батька, що його під час шукання рятунку від голоду, мобілізували до праці в якомусь радгоспі й він аж літом, під час молотьби, зміг прийти додому. Так ми втрюх, а не вісьмох, знову були разом.

На закінчення хочу заявити, що виступаю зі своїми свідченнями про страшний голод не заради слави чи якихось собі-користей, а лише заради правди і обов'язку перед пам'яттю замучених моїх рідних і семи мільйонів невинного українського народу. Нехай пам'ять про них живе між нами віками!

Вічна їм пам'ять!

Павло Макогон

Олександр Ол. Верхівський

1933 РІК

(Уривок із книжки „Диктатура“)

Давши писану обіцянку бюрократові Альфредові — я її чесно виконую. Жодної політики! Я працюю як спеціаліст і, між іншим, приділяю багато часу диням, насіння яких привіз ще з Швейцарії. Я всіляко ухиляюся від висування догори, бо знаю, що в Советському Союзі людина в тіні є в більшій безпеці ніж та, на яку вже дивляться... В мене єдина думка: дочекатися часу, коли я зможу відкрито поділитися думками з собі подібними, про брутальну підлість диктатури в ім'я диктатури. Це моя постійна ідея і для неї я живу. І те, що я в тіні, лише допомагає моїм спостереженням. Я бачу не все, але досить багато.

1933 рік. Мене, як спеціаліста, командирують (безумовно, проти мого бажання) в так зване МТС до містечка Тетівого (Київщина). Іду — не можна не поїхати: ГПУ. Станція Тетіїве. Звідси чотири кілометри до МТС, а в ній політвідділ — організатор життя всього району. Вийшовши з вагону, направився до маєтку де знаходився центр. Іду. Ранній ранок, ніжний квітень — щойно зійшло сонце, від землі здіймається пара. В повітрі висять сотні жайворонків і щебечуть славу життю. А життя прекрасне... Пробивається молода зелена травичка, де-не-де голубою радістю цвітуть проліски. Золота кульбаба, ніби маленьке променисте сонце, майже кричить про своє право на життя. І фіялка — особлива квіточка, скромна, немов соромлива дівчина, ховає свою красу в тінь власного листа, але її запах своїм тонким ароматом притягає життя — до неї летить, пробудившись, пчола, щоб пити нектар. Тисячі всяких комах снують сюди-туди, щось несуть, чогось шукають, щось роблять, творять.

Я йду ще вологою, але стверділою дорогою — цього прекрасного весняного дня, але... відчуваю, що, хоч тут повно життя, а все таки чогось бракує. Вже пройшов цілий кілометр, але не зустрів жодної людини. Дорога пуста, пусті поля, не чути

веселої мови хлібороба, не видно навіть дітей, не оре плуг, не йдуть з граблями веселі дівчата, щоб „причесати” грядки, не проскакує на коні молодий парубок куди-небудь, чого-небудь... Кому ж співає жайворонок? Для кого цвітуть квіти? Кому гріє сонце? Пусто. Але ось кущик на горбку, а під ним сидить жінка з дитиною: мати! Це для неї чудовий день: для неї пташині пісні, запах квітів — для неї вся благодать життя, яку так щиро розливає сонце — для матері з дитиною на руках вся радість життя! І я йду гордий за жінку, що дарувала світові людину, яку природа зустрине відкритими обіймами... Але, пройшовши попри них, я зупинивсь і думаю: а чому ж ця жінка, що присіла біля куша, така нерухома? Може вона спить? Мене щось хвилює і я рішаю вернутись і підійти до неї. І чим ближче до неї підходжу, тим більше мене щось лякає... бо голова її аж занадто схилена, якимось неприродно осунулися її плечі, та й дитина аж надто тиха — може ссе? Може смокче промінь сонця, щоб колись вирости і дзвінким голосом передати світові соняшну мудрість? Але ні... не те... тут щось інше... І ось я підходжу до цієї групи: мати й дитя. Але мати нерухома, а нова людина теж не показує ознак життя — вони мертві... Тоді, ніби злодій, я сходжу з горбика на свою дорогу і йду, — а за моїми плечима лишається ганьба, ім'я якій: Сталін.

Іду далше, ще кілометр і бачу: назустріч мені йде чоловік. Так ось кого зустрічає весняний день! Це йде господар землі: орач і сівач! Це йде селянин, що любить труд і свою прекрасну, хоч і важку, працю — орати землю, вкидати в неї зерно, радіти його сходом і збирати врожай. І все ближче й ближче підходить до мене цей орач і наш годувальник. Але, Боже, що з ним?! Він аж занадто товстий, він розпух — так ніби всю зиму проспав на печі. І як же повільно іде, ледве повзе... І що це за чоловік? Лице в нього синє, босі ноги ніби ступні у слона, очі божевільні... Підійшовши до мене, він сміється тихим і страшним сміхом. Каже він: „стидно, стидно вам«” і усміхається. І мені дійсно стало стидно... Я почувуюсь падлюкою, бо цей чоловік опух від голоду, а я щойно починаю пухнути — яка ганьба! І я проходжу попри нього, а за мною лишається ганьба, ім'я якій: Сталін.

Іду ще з два кілометри. І ось я опинився перед садибою — гарна, давня садиба „панів”, які покинули її і втекли від жаху, який переживаємо ми. І будинок, і парк, і всякі будови — все ціле. Значить місцеві селяни не були грабіжниками — вони

чужого не чіпали. Тут і розташувався політвідділ. Підходжу до воріт цього маєтку, думав, що побачу тут охорону, або хоч дижурного сторожа — але ні: свобода і демократизм! Поміщиків уже нема. Коло воріть лежать... два трупи: один сивий, старший чоловік, а другий — ще юнак. Обидва пухлі і жахливі. Припікаюче сонце гріло їх і тисячі мух кружляли над ними і сиділи купами у впадинах їхніх очей. Вони — ці люди, вмерли від голоду тому, що нова система колективізації не потребувала їх — вони „куркулі”. Вони не могли стати падлюками, які б перетворилися в повних холоуїв того, чие ім'я: Сталін. Стояв я над цими трупами і не вірив, що бачу дійсність, а не кошмарний сон. Навіть, якби це був сон, то й тоді я мусів би прокинутись! Але для чого? Що міг би я зробити? Пустити кулю в свій лоб? Ні, так дешево я себе не віддам! Прийде час (а я в це вірю, як в світову гармонію) і я представлю рахунок отим падлюкам, що захопили життя в свої руки, щоб смертю воздвигнуть пам'ятник своїй геніяльності. Сьогодні трудніше жити ніж вмерти — але я повинен жити. Я мушу переступити через ці трупи, які кричать за справедливістю і за пімстою. І я їх переступив, вірячи в майбутнє.

Політвідділ містився в панському будинку, де мене зустріла група євреїв, які творять „колегію”, від якої залежить життя їхнього району. „Мудрий” вождь використовував для цього мерзенного „діла” — організування голоду, переважно троцкістів. Ті троцкісти, що були замішані в опозиції, або яких у тому запідозривали, боячись кари, були примушені, рятуючи своє життя, прислужитись своєму ворогові і, виконуючи його волю, винищували людей в ім'я свого рятунку. Хто знайомий зі сталінською системою, той не буде цьому дивуватись, біда лише в тім, що в багатьох з них не вистачало розуму, щоб збагнути в яку роллю вони попали, виконуючи це „діло”. Та розрахунки Сталіна були „точні” — ті, кого він послав, кинули на себе тінь фактичного переведення голоду, що й породило проти них ненависть. Це, очевидно, входило в плян нової колгоспної системи сталінської доби — головний винуватець залишився на боці, а це дало йому можливість пізніше говорити про „перекручування”. Однак, моєю метою не є описувати тут фокуси „перекручувань”, я лише хочу передати те, що бачив, чув і пережив.

Коли я ввійшов до кабінету політвідділу, я застав там трьох євреїв і одного українця — агронома. „Колегія”, бачучи

моє небажання тут працювати чомусь відразу погодилося в тім, щоб вернути мою командировку в центр (Київ) на тій основі, що я науковий робітник, а не агроном-масовик. Я дістав згоду на це за декілька хвилин. Одначе, мені довелося чекати ще цілих три дні, доки все це було оформлене і я дістав право та спеціальний пропуск на від'їзд назад. Те, що я тут бачив за ті три дні, не піддається описові. Люди пухли на моїх очах і ставали ніби надуті повітрям бальони — ось-ось відірветься від землі й полетить завітром. Але вони не літали, а падали — один, другий, третій — щоденно. Їх не встигали підбирати. А таких же політвідділів (МТС) в країні — тисячі. Тому не дивно, що сталінський голод 1933 року забрав мільйони...

БЕЗХЛІБНЕ ДИТИНСТВО

Пригадується осінь 1932 року. Тоді мені було 9 літ, я не цікавився політикою, але те, що робилося в нашому селі над Дінцем, стривожило мене. Комсомольські активісти з червоними пов'язками на рукавах, заходили до хат і забирали в людей все зерно. Виносили в мішках, складали на вози і далі посувалися вулицею. Активісти „нагадували” селянам, що „перша заповідь”, це якнайскоріше здати державі призначену кількість зерна. Але, дещо пізніше тієї ж осені ті ж самі „уповноважені по хлібозаготівлях” знову стали нішпорити по хатах, шукаючи за зерном. Цим разом уже до зернини „вчищали” все, що селяни приготували на зиму. Пам'ятаю, у моєї мами забрали навіть торбину цибулі, що лежала під припічком...

Сумні й тривожні чутки ходили по селі і бідний люд кинувся ховати продукти, яких ще не встигли забрати „під мітлу”: заковували в городах, у ярках, у лісі, щоб, бодай дещо лишилося на зиму, бо примара голоду вже нависала над кожним.

Діти, звичайно, цікаві: вози з нагробованим у селян зерном їхали вулицею, а дівчора бігла за ними. Цікавилися і малі, і більші: що ж то буде? Не уявляли бідні діточки про власну злу долю, а біда прийшла скоро.

Тяжко довелося переживати нестатки, та якось перезимував у селі народ. Але весну 1933 р. вже малохто здатний був рухатися, багато вже пухло з голоду. Кинулися люди на всі боки, як би врятувати себе та діточок від голодової смерті. Знесилені люди блукали в лісі, розгрібали торішнє листя, вибирали спід нього вже дещо пророслі жолуді. Таку „здобич” з трудом несли до хат, сушили, товкли в ступах на муку, пекли якісь чорні „оладки” й відразу ж захворювали на шлунок. Кожний шукав якоїсь їжі: зривали напіврозпуклі бруньки з дерев, рвали так званий кінський щавель, варили й змішували все з товченими кукурудзяними качанами... Але, ніщо вже не рятувало опухлих, знесилених людей. Все більше й більше

захворювало на шлунок, все ближче підсувалася примара смерти...

Прийшла біда й до нашої хати. Мама помітно марніли. Кінчалися мізерні залишки харчів, мамуся часто хворіла, з жалем поглядала на мене. Хоч нам, ніби, трохи пощастило: мама влаштувалася в лісництві — копала ямки для насадження молодих дерев. Крім мізерної платні давали ще мізерніший харчовий приділ: на день — 300 грамів чорного землястого кислого хліба та шість гіркосолоних маленьких рибок, що їх звали „тюлькою” (рибка завбільшки сардинки). Якийсь час ми жили на такій пайці вдвох: мама копала ямки, а я ходив до школи. Не легко було вчитися, — не про науку думалося, а бодай хоч крихту хліба...

Працюючи напів голодною, мама помітно знесилилась. Стали набрякати, потім пухнути руки, ноги. Треба було шукати якогось рятунку. Одного дня ми з мамою поїхали до Харкова, тодішньої столиці підсоветської України. Там мешкала моя старша сестра. Вона працювала десь на заводській кухні і якось давала собі раду. Добра сестра прийняла і нас з мамою до себе жити.

Те, що я побачив у Харкові, було неймовірним жахом. По вулицях тинялися брудні обідрані, опухлі від голоду людські істоти — жінки, чоловіки, діти. Багато з них уже не могли ходити, лежали на кам'яних хідниках, сиділи похнюплені вздовж стін будинків. Таке страховище було скрізь: на Сумській вулиці, на Сталінському проспекті, на площі Дзержинського та інш..

Саме тоді відкрили крамниці для продажу так званого „комерційного” хліба. Тисячі людей стояли в чергах за цим хлібом, (щоб купити його). Вже з вечера люди „займали” місце в черзі, хоч хліб мали привезти до крамниці лише ранком. Одного вечера сестра, йдучи купити цього хліба, взяла й мене з собою. Довго ішли ми вдвох понад чергою, доки побачили кінець її. Стали в чергу, оглянувся я навколо: багато з людей вже не мали сил стояти, мовчки безнадійно сиділи на хіднику. Похмурі, опухлі обличчя, набряклі руки, мутні очі. Такі видо-вища я побачив на вулицях Харкова. І досі смуток огортає душу, як пригадаю. За пів століття не можу забути баченого, пережитого. Це була лиш весна 1933 року...

Тисячі нещасних людей стояли в „хлібних” чергах похмурі, майже байдужі обличчя... Кожний знав, що надії купити ранком

хліба, було дуже мало, бо на тисячну чергу людей привозили не більше як 200-300 буханців хліба. Повернулись ми з сестрою додому. Коли ж знов прийшли на світанку, загально черга по хліб поменшала. Знесилені люди сиділи і лежали біля стін і лише дужчі стояли густим натовпом біля дверей, готові „вскочити” до середини, коли відкриють крамницю. „Чому ті люди лежать на землі?”, наївно запитав я сестру. „Бо вже такі немічні, що на ногах не встоять”, відповіла сестра.

Став я далі від черги, чекаю, може сестра таки „пролізе” крізь натовп до дверей крамниці й дістане хліба. Раптом бачу — над’їжджає тягарове авто, зупиняється біля хідника. „Ага”, думаю, „привезли хліб”. Натовп заворушився. Шукаю очима сестру. Тим часом з кабіни висіли двоє людей у білих халатах і заходилися хапати лежачих без руху людей та кидати їх на п’ятак машини. Люди були ще живі, але вже безсилі рухатися, вже приречені на смерть. Машина посувалася все далі понад чергою, і все вищою ставала купа людських тіл на п’ятаку. Несчастні люди прийшли з села до міста по хліб, щоб тут сконати від голоду.

Усіма силами намагалися батьки, дідусі та бабусі рятувати діточок від голодової смерті. Пригадується, яка зла доля спіткала сім’ю мого дядька по татові Купріяна. Було в їхній родині семеро дітей, мій дядько, тітка та її старенька мама. Із усієї цієї численної родини лише троє лишилися живими: тітка та її двоє дітей. Оповідала, що в найгірший час щотижня доводилося когось ховати. А потім дійшло до того, що вже й не було кому прикрити земелькою тіла нещасних діточок. Поховали їх усіх пізніше у спільній могилі на дядьковій садибі.

Досі стоїть у мене перед очима наше гарне село понад Дінцем. Уся місцевість славилася добрими врожайми, розкішними садками та городами, добробутом та гостинністю. І раптом голод, зловмисно спричинений сталінськими вислужниками та місцевими активістами, створив жахливі спустошення. Не можна підрахувати скільки людей вимерло тоді в нашому селі, лише знаю, що багато сімей цілком зникло, голод забрав передчасно і малих, і старих. Пусткою стали колись чепурні хатини, бур’янами заросли і садки, і городи... Оповідали мені, що тіла тих, які вмирили останніми в родині, безжалісно вкидали до погребів і зрівнювали навколо землею.

Лиха доля пізніше спіткала й багатьох наших місцевих активістів, жорстоких виконавців сталінських злочинів голо-

домору. Деякі з них так само, як і їхні жертви, померли від голоду, а інших не минула куля сталінського ГПУ-НКВД, які понищили їх, мабуть, щоб не лишилося свідків про той страшний злочин супроти українських трударів-хліборобів.

Ніна Строката

ПРО ПОКАРАННЯ ГОЛОДОМ

(Зачитано 22-го жовтня 1983 року під час „голодного обіду” на ІХ-му З’їзді Об’єднання Сестрицтв Української Православної Церкви в США Америки)

Разом з поколінням, яке прийшло в світ у середині 20-их років цього століття, я зберігаю спогад — безпосередній чи навіяний — про перші голодові трагедії мого народу. А свідоме життя моїх ровесників виповнене спостереженням та спробами усвідомити можливі небезпеки для існування народу, що з його кореня ми вийшли.

1933-ій рік мав стати для мене пам’ятним передусім у зв’язку з початком шкільного життя. Та сталося так, що я того року не відвідувала школи, а мої спогади того періоду виповнилися недитячою тематикою.

Мої батьки почали раптом згадувати час, коли мене на світі не було: 1920-22-ий роки. Спочатку вони говорили між собою про голод тоді і про голод, який вже починала спостерігати Одеса весною 1933-го року. А трохи згодом збентеження моїх кривних зросло настільки, що вони вже не звертали уваги на мою присутність і згадували, як моя бабуня ледве врятувалася від нападу зголоднілих, коли у 20-их роках разом з іншими жінками подалася з Одеси до багатих у минулому сіл Одещини, сподіваючись виміняти там за міські витребеньки хліба та інших харчів. Ще згодом я почула, що двоюрідний брат моєї матері у 1921-му році ходив по селах степової України в пошуках харчів із своїм неповнолітнім сином. Обидва повернулися до Одеси без харчів, зате із такими спогадами, які переслідували їх протягом усього життя. Коли вони просилися на нічліг, люди не знали, відмовити їм, чи пустити до хати, бо якщо залишити подорожніх на вулиці, вони можуть стати жертвою нападу, а як пустити їх до хати, то збожеволілі від голоду люди можуть вчинити напад на хату.

Усю зиму й весну 1933-го року стукали в двері міських помешкань люди, які просили хліба. Тільки хліба. Мої батьки комусь давали, а тоді стали відповідати „Бог дасть”, бо тих, що стукали й просили їсти, день-у-день ставало більше. А мені від того безрадного „Бог дасть” мабуть уперше в житті стало моторошно: а як Бог не дасть, то що їстимуть ті люди? Мої батьки, очевидно, відчуваючи, що отим „Бог дасть” можуть втратити свій батьківський авторитет, одного дня впустили до нашого житла хлопця, який був голодний і змерзлий. Його нагодували й обігріли. Наступного дня хлопець пішов далі просити хліба, а за якийсь час я захворіла на висипний тиф. Мати плакала наді мною, та одночасно оплакувала того хлопця, розуміючи, що і він мав захворіти, бо в його одезі були воші, що розносили висипний тиф. Я видужала, а хлопець той безперечно загинув, бо не міг би бездомний видужати від важкої хвороби.

Для тих, кому здається, що голод у 1933-му році був наслідком неврожаю, додаю, що після довгої хвороби я зауважила, що мати поставила на підвіконню букет, якого в нашій хаті ніколи не було. То були пишні колоски з поля в районі Одещини. Мати зберігала ті колоски аж до початку війни у 1941-му році. Як хто дивувався, чого то в урбанізованому житті моїх батьків стоїть роками дідух — не дідух, а все та сама в'язочка хлібного колосу, я чула пояснення: отакий був колос на полях у той рік, як в Україну повернувся смертельний голод...

Через 13 років, у 1946-му році, я була студенткою передостаннього курсу Одеського медичного інституту. Нас студентів тоді посилали в села Одещини, Ізмаїльщини, Миколаївщини та Херсонщини для боротьби з „дистрофією”. Для завтрішніх лікарів ця наукоподібна назва означала фізичний стан людей, які страждають від тривалого голоду.

1946-ий рік — це перший повоєнний рік. У літку того року була посуха на півдні України та в сусідній Молдавії. Відновлення колективізації в повоєнний період відбувалося з тим самим наслідком, яким завершилася початкова колективізація. Тим наслідком, був голод. Знову стукали в двері голодні селяни. Знову вибухав сипний тиф.

У 1946-1947-му роках мені доводилося їздити по селах, щоб організовувати заходи для ліквідації епідемії висипного тифу, яка спалахнула поміж голодуючих. Але до села, яке знову ви-

мирало від голоду й хвороб — влада посилала не тільки недосвідчених молодих лікарів. До наших вимираючих сіл приїздили спеціальні партійні комісії та... прокурор. Кожного працездатного (за віком — не за станом здоров'я) викликали на комісію, щоб перевірити, чи виробив він річну норму трудоднів. Тих, які не виконали норми, прокурор (відразу, без суду) призначав на вивезення до Сибіру. Виявилось, що мало хто виконував призначені норми. Причини на те були такі: повоєнна розруха сільського господарства, зменшення числа чоловічих робочих рук, наукове визначення розміру денної норми, а головне голод колгоспників. Тільки робітничка кляса та службовці діставали сякі-такі харчі за системою спеціальних талонів. Отже колгоспний бухгалтер, обліковець чи прибиральниця кабінетів колгоспного начальства отримувала хліб та ще деякі харчі за талонами. А колгоспник — продуцент хліба ніяких талонів не отримував, бо ж він не робітничка кляса і не службовець. Ось такі абсурди соціалістичної системи господарювання закривають справжню причину третього голоду, який випав на долю української нації. А ця причина полягала в тому, що українці, замучені грабіжницькою колективізацією, голодом і безправ'ям, пробували використати події Другої світової війни для того, щоб позбутися нав'язаного їм режиму двох окупацій.

Тут доречно нагадати, що я оповідаю про події на причорноморських та на придунайських землях. А на землях Західної України в цей самий час ще тривав активний опір установленню московсько-советського панування. У час відновлення московської окупації легко було створити умови і для нового голоду і для нових депортацій.

Ще не скінчилася чергова розправа з хліборобом України, як сталінський режим проголосив скасування системи талонів-карток на хліб та інше (кінець 1947-го року). У перші дні безталонного постачання люди боялися, що це тимчасове і намагалися робити запаси хліба. Але хліб після скасування талонів з'являвся в містах у продажі щодня. Навіть зникли черги. І тоді в людей нераз виринало питання: а де ж уряд узяв хліб, коли в районах традиційного хліборобства і посуха була, і норми хлібозаготівлі не було виконано? Уряд мовчав, і народ мовчав, бо вже був навчений мовчати.

Тим, що сказане вище, історія посухи, голоду й депортації у повоєнні роки не вичерпується.

У 1947-му році я вже здобула диплом лікаря і от нам, молодим фахівцям, готовим служити своєму народові в будь-якій формі, партійні адміністратори із системи охорони здоров'я почали науково пояснювати причини посухи 1946-го року. Пояснення були такі: через те, що в 1946-му році пересохло на корені збіжжя, його неможливо було зібрати, а тому на полях створилися запаси зернового харчу для мишей. Від переїдання миші дуже розплодилися, збільшилася щільність їхнього мишачого населення і вони почали хворіти на хворобу, яка зветься туляремія. Коти, поїдаючи мишей, також почали хворіти й гинути від тої хвороби. А як не стало котів, то мишей стало ще більше і вони рознесли інфекцію поміж людей. І от молодим лікарям пропонувалося взяти участь у ліквідації туляреміїної пошести. Я й дотепер не знаю, чи справді миші в південній Україні стали хворіти, бо мали надлишок харчів, та не стало котів, які могли б нищити мишей. Ця версія зерно-миші-коти вже тоді видавалася мені не надто вірогідною, бо зерно на полях виїдають польові, а не домові миші, а коти мають до діла з домовими мишами, аніж з польовими. Та якби там не було, хворіли люди і їм треба було допомагати.

Безпосередній контакт з населенням дав мені можливість дізнатися, що внаслідок голоду в селі Жубрияни (нині Приморське, Одеської області) з 800 хат лишилося 300, що в містечку Вилково голодували ті, хто ніколи в минулому не голодували — рибалки. (Рибалкам прикордонна варта СРСР заборонила ловити рибу там, де її було найбільше).

Тоді ж таки я почула, як неповнолітні селянські діти з неприродним викликом кидали нам міським і менш досвідченим у біді: „А я стерво їв”.

Уродило чи не вродило, висипний тиф чи яка інша пошесть, а депортації тривали до самої смерти Сталіна: з західних земель України вивозили причетних до активного опору, а з упокореної й сколективізованої вже степової України вивозили хліборобів, які не в силі були виконувати ірраціональні норми.

У 1954-му році забрєніло: „відлига”, а світом вже крокувала науково-технічна революція. Чи означало це разом узяте, що вже не повернеться до нас примара голоду? Відповідь шукаймо в подіях пізнішого часу.

Минуло трохи більше одного десятиліття, і в 1964-му році в крамницях Одеси та інших міст України знов спорожніло. Карток тоді не заводили, але найнеобхідніші харчові продукти

можна було придбати тільки за місцем роботи 1-2 рази протягом місяця. Купівлю хліба та інших харчів мешканці міст замовляли знайомими, які їхали в коротке відрядження до Москви. В той час до поїздів, які приходили з Москви, виходило багато зустрічаючих: це були люди які, маючи знайомих у Москві, сподівалися, що ті зможуть щось передати через поїздову обслугу.

Люди питали одне одного: „Куди раптом шез хліб?“, або: „Чи задумали „вони“ новий 33-ій рік?“ (В умовах підсовєтської дійсності можливі тільки такі напівголосно поставлені запити, щоправда на той час вже відбулися події в Новочеркаському). Поки люди журилися новими нестатками, прийшла осінь 1964-го року, а з нею прийшов кінець хрущовського правління. Мало не наступного дня одесити побачили в продажу білий хліб, крупи і навіть гречку та риж. Звідкілясь узялися представники райкомів партії, які ходили і перевіряли, чи є якийсь гарантований асортимент харчів у крамницях. А люди, слухаючи про таке, ховали недобрі усмішки, які означали риторичне питання: „А де ж ви були з вашим говоренням про асортимент, як скрізь було порожньо?“

У будь-які часи в СРСР є одна категорія населення, яка приречена на голод. Це в'язні. Харчування в'язнів це велика тема, яку треба висвітлювати окремо. Тому тут подам тільки таке, що свідчить про плянове законотворцями СРСР голодування для кількох мільйонів населення сучасного „Архіпелагу ГУЛАГУ“. Гадаю, що досить буде назвати тільки дві норми денного харчування в'язнів: 1400 кальорій та 900 кальорій. Це каральні норми, які закон призначає тим, хто не виконує денної норми на примусових роботах. Отримавши 1400 або 900 кальорій, в'язень мусить працювати. Та чи може він на такому харчуванні виконати норму? От і потрапляє раб „ГУЛАГУ“-у в зачароване коло: невиконання робочої норми — каральна норма харчування — невиконання робочої норми...

Голодні норми харчування в'язнів є одним з незаперечних доказів плянування голоду в СРСР. Хтось скаже, що не все населення СРСР сидить по таборах чи тюрмах. Тому спробуємо коротко схарактеризувати сучасний побут „вільного“ населення: воно стоїть у чергах за всім необхідним та шукає, як здобути дефіцитні товари, яких і в чергах не придбати. Щоправда, є така група населення, яка ніколи не знає журби з харчами: це номенклятурна партійна еліта.

Через те, що потужна й тоталітарна держава має неконтрольовані запаси харчів, в СРСР створилися умови для чорного ринку. Цей чорний ринок ніби допомагає фізичному існуванню народу, а проте його розтлінний вплив стає все більш помітний. Отак і живуть наші співвітчизники під загрозою фізичного й духового виснаження.

Вбиваючи тіло, ворог намагається зломати дух. Репресивна система Москви опрацьовує все нові методи антиукраїнського тероризму. Сьогодні в Україні люди не вмирають з голоду, наступ на український народ іде тепер в іншому аспекті. Ситуація там дуже складна, своєрідна і виповнена незчисленними жертвами. Не забуваймо за них і пригадуймо іншим.

Передрук з журналу „Віра”, 1983 р.

Оксана Соловей

1932 - 1933

*Свідповідь на жалібному вічі в Міннеаполісі, Міннесота
21 серпня 1983 року.*

Напрвесні 1933 року викладач Харківського Університету Хома Семенович Рябокін одержав листа від десятилітньої племінниці Зіни:

Дорогий Дядю! — старанно виводила дитина. — У нас нема хліба і нема чого їсти. Батько охляли з голоду і лежать на лаві, не встають. Мама осліпли з голоду і нічого не бачать. Я їх виводжу надвір. Мені дуже хочеться хліба. Візьміть мене, дядю, до себе в Харків, бо я вмру од голоду. Візьміть, я ще маленька і хочу жити, а тут я вмру, бо всі вмирають”...

Нікого з родини врятувати не пощастило.

Зінина двоюрідна сестра Наталя, що сьогодні живе у Філядельфії, так згадує зиму 1932-33 року:

Мама часто їздили з Лисичої в Харків до батька по харчі. Несли на плечах, скільки могли нести. Пригадую такий випадок. Заходить мама одного разу після своєї подорожі в хату і відразу в сльози: „Діточки мої, я ж таки донесла цього клунка до вас, а так же за мною ганявся якийсь нещасний, хотів одібрати”! Чоловік ганявся саньми, а як під’їде до мами, то мама на коня „вйо!”, і кінь тікати, а чоловік тоді за конем. Дожене коня та й знов завертає до мами. Отак аж до села. Близько села мама почали кричати „рятьуйте!” і чоловік лишив її. Певно й сам був дуже охлялий, що не подолав мами. Пізніше мама так ослабли, що вже не могли їздити в Харків. Написали батькові, щоб спасав, а він, очевидно, боявся по нас приїхати. Дядько Тимоха вивезли нас вночі до станції. Було нас коло мами тоді п’ятеро: найстаршому 13 років, наймолодшому — три з половиною.

На хуторі поблизу станції Ліхачово семилітня Ніна Кубик чекала, коли ж то повернеться її мама, що подалася на роз-

добутки кудись під Курськ. Діти виходили на подвір'я і там виглядали, здавалося, так буде швидше. Коли мама нарешті з'явилася, то не дали їй і в хату зайти, вона мусіла тут же розломити буханець, і малеча, сівши на призбі, кінчила його до крихти.

Весною 1933, як зійшов сніг, вигін за селом забілів кістяками. У морози й завії голодні з навколішніх сіл силкувалися дійти до залізниці і не доходили. Ніна згадує, як страшно вразив її вигляд кісток, особливо черепів. Селяни, хто ще рухався, і діти з ними, стягали кістки в купу, щоб поховати.

Нінина подруга Дуся М., що живе в Канаді, не знає, коли вона родилася. В її документах стоїть березень 1926. Як це близько до правди, трудно сказати. Під час голоду Дусіна сім'я тікала з села світ за очі, шукаючи рятунку. Батько помер у дорозі. Мати з чотирма дрібними дітьми зійшла з потягу, посадила дітей коло вокзалу і кудись подалася, навіки. Дітей підбрала міліція. Їх примістили в сирітські будинки: Дусю в один, трьох її братів у другий. Дівчинка знала, як її звать, і то все. Братів вона більше не бачила. Лікарі приблизно встановили вік дитини і записали її день народження на березень: тоді припадають іменини Євдокії.

31 серпня 1932 року газета „Свобода” — український щоденник у США — на підставі розповіді американського студента, що відвідав тоді (у складі запрошеної групи) СРСР і розумів мову, надрукувала таке:

Один з американських студентів бачив на вулицях Києва покинутих селянських дітей. У деяких з них були на грудях або на спинах написи з повідомленням, що батьки дитини лишили дитину, щоб не бачити її мук з голоду.

Число сирітських будинків швидко росло. Десь на початку 1933 року Народний Комісаріят Освіти розіслав по харківських школах листа з повідомленням, що напроти паравозобудівельного заводу організовано „дитячий городок” (влада уникала терміну „сирітський”). Вчителів просили допомогти налагодити роботу з дітьми. Так би мовити, в порядку громадського навантаження, без оплати. З колективу школи глухонімих зголосилася працювати в городку Євдокія Тимофіївна Міщенко.

Виснажені, хворі, налякані незрозумілими подіями діти здебільшого вперто мовчали, байдуже виконуючи прохання

вихователів. Але інколи, зворушені ласкавим словом чи доторком, розповідали про себе.

Івасикові було років шість. Він виглядав порівнюючи менше знесиленим, не раз весело блискав оченятами. Де його батько, він не знав, останній час вони жили удвох з мамою. Одного дня мама підкликала його до себе — вона лежала й не могла підвестися — і сказала, щоб він тепленько вдягнувся та йшов у місто: „Побачиш, куди люди йтимуть, то й ти слідом. А як трапиться старша жінка, тримайся її, не відступай, вона тебе доведе”. Хлоп'я тричі верталося в хату, шкода було маму кидати, але мама врешті нагримала, і воно послухалось. Справді, якась бабуся довела його до Харкова, посадила на видному місці, ткнула в руки шматочок чогось їстівного і наказала сидіти не рухатися, поки його не забере міліція. Його й забрали.

Мабуть найстаршим з-поміж дітей у бараці був хлопчик років тринадцяти, страшенно вимучений і слабкий. Він соромився, що його підібрали як голодного. (До речі, це дуже характерно для людей, які голодують: поки їхня психіка не порушена, вони соромляться свого стану, немов самі завинили, що нема чого їсти). Хлопчина оповів Євдокії Тимофіївні таке. Батько привіз його в Харків на операцію. Видужує він, пише батькам, щоб приїхали його забрали, а на листи ніхто не відповідає. Не могли його довше тримати в лікарні, виписали: йди, куди хочеш. От він пішов і зомлів десь на вулиці. Видно довго не приходив до свідомости, бо коли очунав, то зрозумів, що лежить між мертвими в полі. Виліз він з-поміж трупів, став повзти в напрямку міста. Підібрали його вдруге і відвезли цього разу не до братської могили, а в сирітський будинок, чи то пак дитячий городок.

Пізньої осені 1932 року моя добра знайома Тетяна зійшла на станції Долинська, миль 35 на північний захід від Кривого Рогу. Їй треба було дістатися до віддаленого радгоспу, де працював родич. Попутної машини не траплялося. Нарешті знайшовся тракторист, що згодився підвезти її на тракторі бодай частину дороги. Наближаються до великого села, так тисяч на три мешканців. Шлях веде через село. На вигоні при в'їзді вивішено чорний прапор. Яку хату не минають — вікна й двері забиті навхрест. Мертва тиша навколо. А бур'ян — у людський зріст. Село вигибло до ноги. Згодом як свідчить Маруся Вовк, чорний прапор був вивішений і в селі Троїцька

петропавлівського району Дніпропетровської області. Воно над річкою Бик, притокою Самари.

По селлах, де ще були живі, відбувалися сцени, подібні на ту, яку описує в листі до мене Н. Могила, що мала тоді дев'ять років:

Пригадую, як прийшли до нас по корову. Чоловік з рушницею в руках дуже кричав на маму: Віддай корову! А мама з таким же запалом кричала на чоловіка: Ти мене тут убий, а корови не віддам! Вона тримає дітей при житті! Ми, діти стояли навколо мами й плакали. А корова в повітці, і шина на дверях закручена. Ми корову вже кілька днів не виводили надвір, а рвали траву й носили їй їсти, бо боялися, що корову схоплять. Чоловік пішов геть, але дуже погрожував мамі. Не пригадую, коли корову забрали, а таки забрали. Пригадую, як приходили й забирали все, що було їстівне. Лазили по горищах, сараях, у погребі. Знаю, що мама ходила на роботу в колгосп і приносили додому якусь юшку.

Це ще осінь 1932 року, найстрашніше попереду.

Мати Олі Ковалевської, йдучи на роботу, звідки теж приносила якісь крихти, замикала дівчатко в хаті та строгонастроено приказувала нікому, а нікому ж, не відмикати, навіть родичам. І дівча ховатиметься під піл, щоб і в вікно не побачили, що хтось є дома. Жили вони в Лохвиці.

Дорослі рятували дітей, як могли. З розпачу ризикували навіть переходити кордон у Румунію або Польщу. 28 липня 1932 року мешканці села Воловода на бесарабському березі Дністра були свідками, як більшовицька прикордонна сторожа потопила у Дністрі човен з п'ятьма особами, що намагалися втекти. Ніхто з поранених не вплив. Тиждень пізніше в іншому місці Макарові Торикові пощастило: селянин з дружиною і чотирма дітьми дістався в Бесарабію. Батьки говорили, що вони вирішили краще загинути у Дністрі, ніж умирати з голоду. Пані Павлишин пригадує, що чимало людей переходило Збруч в околиці Скали Подільської на Борщівщині. Вона особисто знала родину втікачів з двома дітьми.

Та куди частіше діти гинули вкупі з дорослими. В Харкові довелось бачити таку сцену: прямисінько проти будинку ЦК партії по другому боці вулиці лежить мертвою ціла сім'я, батьки й кількоро дітей. Ще так рано, що й трамваї не ходять, тільки-но розсвітає. Як розвидниться більше, їх прибере міліція.

А тим часом лише портрет Сталіна з фронтона ЦК стереже їх поглядом та ми перелякано зиркаєм.

— О —

30 серпня 1960 року бельгійська королева Єлисавета на власне бажання уділила авдієнцію молодому поетові Кузьмі Дмитрикові. Приводом до запросин була щойно видана збірка поезій Дмитрика, писаних французькою мовою. У вірші під заголовком „Україна” є такі рядки (в перекладі): А навкруги, під кривавим поглядом дикого деспота, цілі села вигибають з голоду.

Дмитрик родився в селі поблизу Києва. Батьки померли, Кузьма виріс в дитячому будинку. Він не забув страхіття голоду, розповів про нього читачам.

— О —

На Донеччині одинадцятилітня Рая перелякано споглядала на порожні хати в селі де жила її бабуся, на пустку навколо та все допитувалася матері: Чого воно так? Чого? Дитячі враження не стерлися з пам'яті. Коли в Раї знайшлася власна дочка Людмила, вона не раз чула від матері оповіді про страшні роки. Сьогодні за проєктом Людмили Темертей в Едмонтоні поставлено пам'ятник жертвам голоду.

— О —

Напередодні битви, що мала вирішити долю України-Руси, князь Святослав звернувся до воїв: не осоромимо землі руської, ляжемо тут кістьми, мертві бо сорому не мають. Але мертві й голосу не мають. Щоб слова гордої мужности дійшли до нас, треба було живого літописця, який їх записав. Щоб майбутні покоління знали про народне лихо, кожен свідок трагічних подій має стати їхнім літописцем. Не осоромимо і ми землі нашої. Скажімо за мертвих те, що вони самі не в змозі сказати.

Оксана Соловей

Іван Лесько

СПРАВЖНІЙ МОТИВ НАРОДОВБИВСТВА 1933 РОКУ

I

Хоч архівні урядові документи про причину і дійсних інспіраторів голодомору 1933 року ще досі недоступні для дослідників, то все-таки про справжній мотив цієї трагедії можна доміркуватися із усього, що досі про цю справу стало відомим.

Вже самий факт, що причин цього страхіття большевики подавали декілька, вказує на те, що цим вони хотіли затаїти справжню причину. Недорід, конечність індустріалізації, потреба механізації сільського господарства, організаційні труднощі і т. п. ледве кому промовляють до переконання. Бо — коли б причиною був недорід, большевицька влада не мусіла б цього факту скривати. Неврожаї і спричинені ними голоди бували в Україні в минулих століттях, і царська влада з цим не крилася, про це писала преса, згадували історики. про голод 1933 року Москва не тільки забороняє згадувати, уважаючи цей факт урядовою таємницею і публічним „табу”, але й не реагує на закордонні публікації про цей факт своїми коментарями, хоч на всі інші заторкуючі її проблеми звикла реагувати негайно, часто навіть лайливо.

Організатори цього геноциду вже під час його доконування старалися закрити його перед сторонніми людьми — туристами чи журналістами, не допускаючи їх у поражені райони. Однак вже тоді чимало кореспондентів закордонних газет писали, що голод в Україні шаліє та що є він спричинений зловмисною політикою Москви. (Наприклад, В. Ryply, E. Amende, W. H. Chamberlin і ін.) На основі таких свідчень Міжнародній Конгрес Національних Меншин у Берні в вересні 1933 року „однодушно поставив це (цей голод) у вину радянській владі”, писала „Свобода” з 19 вересня цього року.

Також потреба індустріалізації як причина голоду є несумірна з небувалістю і страхіттям його як засобу насильства.

Сам Сталін в розмові з Черчілем під час 2-ї Світової війни признав, що цей засіб був гірший, як війна з Гітлером, але на його думку, він був необхідний. Англійський автор С. П. Снов, що передає цю розмову, сумнівається в щирості Сталінового твердження про „необхідність” цього звірського засобу, як, зрештою, буде сумніватися в цьому кожна нормальна людина.”)

З тих же рацій не витримують критики і інші згадані вище викрути. Про справжній мотив прохоплювалися тільки деколи самі комуністичні ватажки, як, наприклад, П. Постишев, який на одному комуністичному зібранні сказав, що „1939 рік був роком розгрому української націоналістичної контрреволюції” і, як побачимо далі, подібно твердив і сам Сталін.

Також більш сумлінні дослідники цього геноциду погоджуються на тому, що дійсною його причиною був московський шовінізм — точніше: рішення Кремля знищити українську національність і її носія — українське селянство. На цей мотив вказували вже в 1930-х роках згадані вище чужинецькі кореспонденти, про це була переконана вже тоді українська публічна опінія. Так, наприклад, німецький журналіст Е. Аменде, побувши в 1934-1935 роках у Сов. Союзі, написав у своїй книзі „Muss Russland Hungern?” (Чи Росія мусить голодувати?), що „в справі голоду важливу ролю відіграло також національне питання... (...) Росія змагає безпосередньо до винищення великої частини теперішньої генерації в Україні.” Паризький часопис „Ле Матен” подав заяву французької делегації, яка їздила в 1933 р. до Сов. Союзу, „що голод в Україні викликала Москва штучно з політичних міркувань, щоб знищити цілком всякі стремління до самостійности, щоб знищити цілий народ, якого єдиним гріхом є туга за „свободою”. Так твердило чимало інших кореспондентів і на цій основі „Свобода” з 5-го серпня 1933 р. писала: „Москва рішила викоринити українство в Україні”.

Таке рішення, як знаємо, Москва винесла вже три століття раніше і здійснювала його з більшим або меншим успіхом чи то шляхом денационалізації української провідної верстви, чи русифікацією українського друкованого слова. Коли ж ці зусилля виявилися марними, і українство при першій сприятливій нагоді віджило у всій своїй величі і силі, большевицька верхівка рішила знищити його фізично шляхом геноциду. Бо показалося, що українська духовість, національ-

ний характер і культура є надто відмінні від духовости і характеру „старшого брата”, затверді супроти всіх русифікаторських зусиль і тому ані своєю марксістсько-матеріялістичною „вірою”, ані своєю „культурою” большевики українства ані перевищити, ані знищити не зможуть. Обсяг і неймовірна жорстокість фізичного нищення („найбуїніша людська фантазія не придумає такого пекла”, — писав американський турист В. Бечерер) вказує на глибину ненависти до цієї духовости та на ступні різниці між обидвома народами.

Тому українські селяни, як зберігачі цієї культури, стали об’єктом подвійної ненависти зі сторони Москви: відвічної ворожнечі кочовиків до хліборобів, і національної: москалів до українців. Своїх селян російські большевики не нищили, бо в них вже століттями існував півкочовий, комуністичний лад „міру” (спільного господарства) і на Московщині голоду не було.

(Сталін вважав це війною проти селянства, вигукуючи тоді: „Хто кого?” (подужає). Лицемірство, цинізм і віроломство ката тут наявні, коли взяти до уваги зруйноване і обезсилене вже тоді українське селянство і могутню, озброєну до зубів державну большевицьку махину.

II

Нищили совети українське селянство також згідно з програмою своєї тоталітарної системи, яка своєю метою має дегуманізацію, викорінення всього людського в людині, щоб перетворити її в механічний „гвинтик” своєї державної машини тоді, коли суттю української культури є плекання суттєвого в людині, стремління до піднесення її духово-морального рівня.

В характері кожного хлібороба, в тому і українського селянина, є прив’язаність до свого наділу землі, трудолюбивість, радість творчої праці і її плодів — елементи протинні і ненависні всім лінивим до праці кочовикам і їхнім представникам — російським комуністам, що трудолюбивих українських селян назвали згідливо „куркулями”, в їх опінії гідними смерті.

Вагу українського селянства як устою і представника української національної ідентичности розумів дуже добре Сталін, який вже на X з’їзді РКПБ у 1927 р. заявив, що „село

є зберігачем національних вартостей. (...) Село — зберігач української мови"... У своїй книжці „Марксизм і національно-колоніальне питання" він писав, що „селянство являє собою основну армію національного руху". (...) „Це і є те, що мається на увазі, коли ми кажемо, що *національне питання — це по суті селянське питання*". (Підкресл. моє — І. Л.) Рішення Сталіна знищити це селянство було тільки завершенням тих переконань, тим більше, коли він бачив, як буйно стала розвиватися українська культура в 1920-их роках.

І він у великій мірі досягнув свою мету. Те, що в XVII ст. криком грозили зробити з Руссю-Україною поляки („Ані на лікарство не лишити Руси"), те без крику і розголосу, в найбільш єхидний спосіб доконав „старший брат" в нашому, 20-му столітті.

Вже у вересні 1933 р. Нью Йорк Таймс писав, що „большевики голодом і розстрілами зломали опір українського селянства і змусили його працювати на себе". І справді сьогодні селянство як суспільна верства в його традиційній формі в Україні більше не існує. Позбавлене права на приватну власність, на особисту ініціативу — воно позбавлене основ волі і людської гідності. большевики обернули його в щось на подобу хліборобських робітників, зданих виключно на опіку держави — „клясу дивовижну", як її назвав А. Амальрик, — „людей з подвійною психологією... Це не селяни і не робітники, і нікому невідомо, ким вони себе самі усвідомлюють." Вітальні члени колишньої хліборобської верстви обернені в колективних робітників, зацікавлені тільки в елементарному існуванні-вегетуванні та в поліпшенні матеріальних умовин буття.

Конвенція Об'єднаних Націй назвала винищення понад шість мільйонів українських селян „найбільш гігантським і жорстоким з усіх злочинів". З віддалі півстоліття можна розглядати цю трагедію з різних аспектів.

З точки історії культури — це мабуть найнижчий упадок в процесі її спірального розвитку.

З точки української історії можна би погодитися з оптимістами, які вважають сьогоднішній стан України не якимсь „остаточним прокляттям суду історії, але радше чистилищем, через яке проходить нація, поки увійти в царство своєї свободи." (М. Шлемкевич). Так приблизно дивився на це вже в 1933 р. VI Конгрес Об'єднаних Українських Організацій в Америці,

заявляючи, що „ті страшні жертви, які кладе український на- рід за свою державницьку ідею. (...) тільки скріплюють україн- ську націю, усувають всякі можливі кордони, партійні пере- шкоди та непорозуміння і збивають їх духово в одну цілість”... З релігійного становища можна вважати цей голодомор ка- рою за якісь тяжкі гріхи народу, як „вирок тим масам, які по сліпоті своїй пішли шляхом ненависти й допомогли дикта- турі утвердитися”, як каже один з українських дисидентів. Подібною карою для України вважав в XVI ст. Київський еп. Й. Верещинський її тодішнє повне спустошення: Бог „обер- нув Україну на пару сот літ дощенту в пустиню (...) за не- зносні і мерзкі поступки людей українських.”

Проте слід тямити, що кара і зв'язані з нею терпіння і жертви мають свою моральну вартість як для поодиноких людей так і для цілих спільнот — вони ніколи не йдуть на марно. Часто вони служать для опам'ятання, коли нація сходить із шляху свого призначення, з ідейного рівня падає в матеріаль- ний.

Але правдою є також, що ніякий злочин не уходить без- карно і рано чи пізно, коли не людська то вища справедли- вість видає і виконує свій засуд. Один із розкаяних учасників- виконавців голодомору 1933 р., советський письменник емігрант жидівського походження Лев Копелев каже, що „того гріха неможливо ані відмолити, ані спокутувати”.

Християнська наука каже, що кожний гріх може бути спокутуваний і прощений шляхом каяття; однак комуністич- ні атеїсти Христову науку відкидають і до покаяння не спо- сібні. Тому можна думати, що їх злочин буде покараний відпо- відно до його потворности Вищою Справедливістю, тим біль- ше, що український нарід не злопам'ятний і схильний прощати навіть найважчі кривди.

Коли ж згадуємо про цю трагедію — то радше для історії і власної науки на майбутнє та на науку і осторогу чужому світові, щоб міг вчитися на нашому досвіді, як ми часто вчимося на його.

*Передрук з газети „Народна Воля”,
Скрентон, U.S.A. 19-V-1983*

М. П. Боровик

МІЙ СПОГАД ПРО ГОЛОД 1933 РОКУ (Скорочено)

У 1932 році я перебував у червоній армії, як призовник. Як тепер так і тоді я був дуже релігійною людиною і свою релігійність не приховував, а виявляв у розмові з будь-ким. Ці мої розмови про релігію було потрактовано армійською владою, як поширення релігії серед червоноармійців. За це мене судив військовий трибунал та засудив до тюремної кари. Брата мого Гордія, за проповідь Євангелії, було засуджено й засла-но на далеку північ, звідки він повернувся в 1936 році, а в 1937 році, за часів єжовщини, його знову заарештували й розстрі-ляли. Тоді так само було забрано до тюрми православного священика Сергія Флоровича Ремезова, який не витримав зну-чань НКВД і помер у тюрмі. Та як не дивно, але те, що я не помер від голоду в 1933 році, завдячую лише тому, що я в тому часі перебував у тюрмі, засуджений, як сказав уже, за мою релігійність. У тюрмі в'язням належало 500 грам хліба на день, хоча ми їх ніколи не мали, а лише по 300-400 грам. Селяни на волі й того не мали і вмирали від голоду. І що це за така „влада трудящих”, що злочинець (по їхньому) в'язень був людиною дорожчою ніж селянин-хлібороб? Його годували, а в селянина відібрали останнє...

В тюрмі мені, „релігійному баранові”, як називали ме-не „влась імуші”, довіряли, бачучи мою релігійну сумлін-ність. Я працював у тюремному господарстві й весною 1933 року їздив до довколишніх сіл по дрова для тюрми. Одного разу приїхав до якогось села. Голова сільради привів мене до якоїсь порожньої хати й сказав що її можна розібрати на дрова.

— Де ж ті люди, що жили в тій хаті? — запитав я.

— Померли з голоду, — відповів голова.

Це я вперше почув, що в селі люди повмирали з голоду та ще й ціла родина, бо, то був у армії, а потім у тюрмі й не знав, що діється у селах.

Ще в перших числах січня 1933 року пригнали до тюрми етап з Бобровицького району. В ньому був чоловік, видно не з простих, бо його призначили бухгалтером у господарчий двір, де я працював. Ми з ним часто зустрічалися по праці й я примістив його в тій кімнатці де я спав. Моє ставлення до нього викликало в нього довір'я до мене, бо в тюрмі — „доля одна — людей єдна”. Він звався Хамілов. Був головою Бобровецького райвиконкому, чи був партійним... я не питав, а він не казав. Хамілов розповів мені, за що його засудили. В 1932 році почався посилений натиск по хлібозаготівлі, по селах творили спеціальні буксирні бригади та штаби по „викачці” хліба з селян. Восени 1932 року в селах уже були голодуючі люди, а взимі вже почали вмирати з голоду. Він бачив і думав, що це якась помилка, про яку вища влада не знає. Він вирішив написати про це до Київського Облвиконкому (тоді Київ був обласним містом, бо столицею України був Харків). Він сподівався, що прибуде якась державна комісія, перевірить фактичний стан на селі й припинить це безглуздя. Та у відповідь на його листа, до району прибула Судова Сесія, яка влаштувала над ним показовий суд, як над злісним наклепником та зривником плянів хлібозаготівлі. Ця Виїздна Сесія (так вона звалася) засудила його на вісім років тюремного ув'язнення.

Це свідчить про те, що голод був навмисне створений московськими катами, які зуміли використати в своїх злих намірах навіть жидів, давали їм привілеї та обіцянки, а тим часом нищили й їхню провідну верству.

На станції Ніжин понад залізницею були великі склади з зерном звідти видавали нам для тюрми гречку, ячмінь, просо, часом трохи й жита. Там я бачив на власні очі таку кількість зерна, що нею можна було прохарчувати всю Київську область, але на всіх закрамах стояло по дві літери: НЗ, тобто, „Не прикосновенний запас”.

Люди з сіл приносили до Ніжина на базар свої останні речі, як килими, вишиті рушники та сорочки, щоб за них виміняти якихось харчів. Але кому воно було потрібне, коли у місті з харчами було дуже скрутно. В декого дещо купували жінки високих урядовців-комуністів, але більшість людей з села виснажені голодом уже не мали сил повернутися додому й тут умирати.

У Ніжині жила вдова, яка називалася Мохерша, жила вона із своєю вісімдесятип'ятилітньою матір'ю. Ця вдова дістала

десь трошки муки, напекла з неї якихось піріжків, які хотіла продати на базарі, щоб за ці гроші купити палива на зиму. Міліція заарештувала її з тими піріжками, обвинуватила її в спекуляції, а суд засудив її на три роки ув'язнення. Доки вона відбувала кару в тюрмі, її старенька мати померла з голоду.

А вже ніколи я не забуду страшною трагедії, яку бачив у лютому місяці 1933 року. Дув холодний вітер і падав мокрий сніг. Мене покликав начальник господарського відділу тюрми й наказав, щоб я з двома робітниками завіз якісь дошки до церкви, яка була близько тюрми. Цю церкву, як і інших чотири, вже було закрито владою та перетворено на магазини всякого хламу, а цю, що найближче до тюрми — на тюремний додаток. Коли ми привезли ті дошки й почали заносити до притвору церкви, ми побачили щось таке, чого не можна описати чи висловити людськими словами: у церкві було повно селянських жінок різного віку: всі вони напів роздягнені, обдерті тряслися від холоду. Деякі з них уже були пухлі від голоду й ні нащо не реагували. По холодних стінах церкви стікала краплями вода, яка утворювалася від дихання цих нещасних істот. Коли ми заносили дошки, вони злякано тулилися одна до одної, витираючи сльози... Коли деякі з них усвідомили, що ми такі самі, як і вони нещасні, почали просити, аби ми принесли їм гарячої води. Але ми, такі самі, нещасні в'язні, як і вони, де можемо дістати їм гарячої води? Коли я запитав їх за що їх судили, то всі ті, з ким я встиг перекинутись словами, казали, що за нездачу хліба державі та протисовєтські вислови. Коли я запитав їх, де їхні чоловіки й на кого вони лишили своїх дітей, то деякі казали, що чоловіків вислано на північ, а деякі чоловіки просто повтікали з дому, а діти лишилися дома в нетоплених хатах.

Після двох чи трьох днів тих жінок у церкві вже не було й куди вони зникли, я ніяк не міг довідатись.

Червня 9-го 1933 року мене було звільнено з тюрми, мабуть з надією, що я помру з голоду. Додому я їхав через Чернігів, де мав пересідати на інший потяг: Чернігів — Овруч. Чекаючи на свій потяг до другої години вночі, мав нагоду бачити опухлих людей, які їздили до Росії, щоб там купити якогось хліба. Один чоловік розповів мені, що не дозволено провозити харчі з Росії, але він віз буханець хліба. Енкаведист, перевіряючи його, відрізав від того буханця половину собі, бо є закон, каже, що на Україну не можна везти з Росії більше, як один кілограм

хліба. Уявімо собі, що це сталося в Канаді, що хтось віз із собою півпуда хліба з Квебеку, а поліція перехопила його й половину того хліба відібрала. Як би це виглядало? А ми ж те пережили.

Коли я приїхав додому, то вже багато кого із своїх родичів, друзів не застав живими, хоч у тюрмі пробув не довгий час. Та все ж у нас на Поліссі вмирало з голоду менше людей ніж у степовій Україні. У нас ще за часів царської Росії було побудовано багато горільчаних заводів, які виробляли горілку з картоплі, яку вирощували на великих полях. І ось у 1933 році люди, не маючи хліба, кинулись на ті поля, як тільки земля почала розтавати, перекопували їх та й знаходили якусь залишену картоплину, хоч і мерзлу й тим живилися.

Крім того в нас на Поліссі росли такі лісові бурячки, ранні гриби, з яких текло гірке молочко, але люди виварювали їх двічі, а потім їли. Та й ранні ягоди черниці ще перед жнивими можна було їсти, а найбільше польовий щавель, який дощової весни ріс багатоплідно по наших ланах.

Моя сім'я, у порівнянні з іншими, була ще в терпимому стані. Було нас лише троє: я, моя дружина та моя сестра. Ми мали добру корову і так молоком, щавлем, видовбаною картоплею, тощо, ми ще рятували себе від голодової смерті, а от мій рідний брат Мартин уже почав пухнути від голоду. Я був менше виснажений і кинувся рятувати його. Вісім кілометрів від моєї хати був так званий „воєнвед”. Це установа, яка керувала тут військовими будовами, які в цьому часі теж припинилися. Люди розраджували мене звертатися туди в пошуках праці, але я одягнув на себе забруднений одяг, що його мав з тюрми й пішов. Таки Бог є моїм Наставником і Опікуном — я дістав роботу помалювати будови всередині ще й упросив начальника прийняти до праці мого брата, як мого помічника. Якою ж невимовною була радість моєї сім'ї та мого брата, коли я прийшов додому й сказав їм про це, бо ж за цю працю ми з братом матимемо ще й по 800 грамів хліба на день, якого моя сім'я вже не мала від самого Різдва. Та ця наша радість затьмарювалася тим, що брат мій був настільки виснажений голодом, що не міг дійти на місце праці. Та наступного дня ми пішли до праці. Я, майже, всю дорогу вів його під руку, віддав йому літр молока, що моя дружина дала нам на обід, аби лиш він перебув зі мною день на праці та одержав тих 800 грамів хліба.

Таким чином мого брата було врятовано. Та не було врятовано його дружини та маленького синочка, які померли від голоду. Кожного дня вмирили від голоду люди. Ніхто їх не хоронив, а отак підбирали мертві тіла на вози, везли за село й кидали їх до спільних ям. У нас тоді в Норинській лікарні був лікарем доктор Бурий. Він ходив по селах і навчав людей, яке зілля можна вживати на харчі, щоб не затруїтися. Коли в 1934 році лікарі мусіли подати до уряду статистичні дані про смертність та її причини, він, на основі причин смерти, зазначив, що померли від недоживлення. Та такий звіт доктора Бурого не сподобався органам НКВД, мовляв, у Радянському Союзі народ не вмирає від недоживлення, бо в нас харчів досить. Доктор Бурий вимушений був переробити увесь свій попередній звіт і виставити кожному померлому від голоду якусь причину смерти, але не голод. Доктор Бурий поділився цією тасмницею зі мною, коли я робив різні столярські наприви в госпіталі, де доктор Бурий працював лікарем.

Мабуть відчувала душа доктора Бурого, що я колись оцим писанням увіковічно його благородне ім'я праведника. Доктор Бурий помер після Другої світової війни. Його дочка Марія живе в Канаді, у Летбридж, Альберта — знає про сказане її покійним батьком.

На території Норинської сільради, Овруцького району, Житомирської області було в тому часі 500 дворів і померли від голоду в 1933 році — 500 душ. Якщо прийняти до уваги, що кожна пересічна сім'я складалася з чотирьох осіб, то на території Норинської сільради померла від голоду кожна четверта особа, або 25 відсотків населення нашої сільради. Я не знав усіх тих, хто помер від голоду в нашій сільраді, навіть не всіх пам'ятаю тих, хто помер від голоду в нашому селі, хоч пам'ятаю їх з виду, їхні обличчя. Але тих, кого пам'ятаю що вони померли від голоду в 1933 році, гріх було б не згадати... Ними були:

Лавренюк Павло Федорович, Мороз Йосип Абрамович, Боровик Марія, Боровик Микола, Кравчук Пилип Степанович, Сергійчук Віра Гаврилівна, сергійчук Дмитро Архипович, Сергійчук Ярина і син, Куліш Сидор і троє дітей, Швець Євдоким і дочка, Сергійчук Феодосій, Сергійчук Василь і дружина, Балюк Стахій, Балюк Олекса, Рабушей Павло і дружина, Чуха Степан і четверо дітей, Балюк Пантелеймон і дружина, Балюк Іван, Кравчук Данило, Ващук Стадей, Рабушей

Йосип, Рабушей Ганна і діти, Рабушей Роман і син, Шанбір Степан і його брат з родиною, Вашук Демид і дружина Ганна, Вашук Никодим і сім'я, Гудилко Дмитро і сім'я, Березюк Микола і сім'я, Гарбар Федір і сім'я, Пижик Віктор, Мейнарович Сільвестер, Рибаченко Арихтей і дружина, Гарбар Терешко, Гарбар Антон і сім'я, Бортун Микола, Бортун Яків Корнійович, Бортун Левко Якович, Бортун Андрій Якович, Бортун Настя Яківна, Коваль Гордій і сім'я, Гойчук Іван, Гойчук Варка і дитина, Гойчук Мелашка, Брожек Петро і сім'я, Дем'янчук Гордій, Боровик Лаврін і сім'я, Боровик Кіндрат і сім'я, Лавренчук і сім'я, Боровик Михайло Мефодійович, Боровик Настя, Шамбіра Опанаса дружина і дочка, Боровик Савка Петрович, Боровик Григорій Никонорович, Лук'янчук Домна Миколаївна, Лещинський Павло Григорович, Гойчук Яким, Гойчук Денис і сім'я, Дячків і вся його родина, Лавренчук Харитон і сім'я, Гудилко Анатолій і сім'я, Гудилко Василь і сім'я, Коробець Нестор (це вулична кличка) і його сім'я, Онися (Нестора Коробця сестра) і чоловік, Лавринчук Христофор і сім'я, Лавринчук Домна з родиною, Лавринчук Макар, Лавренчук Омелян з дружиною, Редчук Хотина Трохимівна, Редчук Степан Андрійович, Палія Івана Якрвича дружина, Мельник Олена (дівоче прізвище), Савчук Уляна Михайлівна, Таргоній Ганна, Лук'янчук Трохим та дехто з родини, Гудило Денис, Петрук Степан, Лавренчук Килина (дівоче прізвище).

Не всіх тут згадую, багато прізвищ призабулося, але нехай хоч про цих буде згадка, що їх, ні в чому не винних, комуно-московські кати примусили дивитись у чорні дула смерти... Вони вмирили і ніколи не думали, що про їхню мученичу смерть хтось розкаже світові.

Такою була Божа воля, щоб ми пережили тяжкі лихоліття й принесли страшну правду про комунізм у Західній світ.

М. П. Боровик

ПЕКЛО ЗЕМНЕ

Не співають дівчата на вулиці,
Всюди осені тіні й бича,
На сусіднім кутку Жабокрюківці
Навіть жаби вже рік не кричать.

Сплять солом'яні стріхи пошарпані,
Спить голодний, натруджений люд,
Ген над полем на обрії гарпії
Натягають на місяць хомут.

Розпрощалися клуні з лелеками,
Очерет, де кристальний був став,
Церковиця, що звалась Маленькою,
Похилилась без дзвонів хреста.

Тільки й сліду від церкви Великої —
Бита цегла й гроби на землі,
Журавлі в високості курликають,
Відлітають сумні журавлі.

Не шумлять явори над дорогами,
Лиш пеньки світляками горять,
Безгоміння над голими луками,
Спить сплюндрована рідна земля.

І от приходять тридцять третій рік,
Його проклятим називали люди,
В коморах, клунях, кожен кут, засік
Мітла червона вимела усюди.

В колгосп погнали коні та воли,
Вози, плуги і борони забрали,
одних людей на північ повезли,
А інших смерть голодна dokonala.

Була зима холодна, крижана,
Над селами метіллю лютувала,
Отари сиві в небі вітер гнав,
Заметів білих намітав овали.

У виводах вовками завивав,
Мороз шибки розмалював квітками.
В холодній хаті скорбна, ледь жива
сиділа мати з меншими дітками.

А старших голод десь погнав у світ —
У Туркестан, Сибір, ліси Уралу,
В печі спалили саж, повітку, пліт,
Худобу й збіжжя гайдуки забрали.

А батько на Тамбовщину повіз
Останній одяг на зерно міняти,
Не бачить світу Божого від сліз.
Його вже місяць дожидає мати.

...Почувся стукіт. Двері відчиня...
І біль стискає бідне серце мами,
Змарнілий, у лахмітті, без зерна
Ледь диба батько пухлими ногами.

— О —

Щоб устав із могили Тарас
Й подививсь на Україну навколо,
Заридав би, бо пекло у нас
Ще страшніше від пекла Миколи.

Скрізь голодної смерти коса
По містах лютувала і селах,
Де поділася краю краса!?
Де поділася пісня весела.

У Кирилівці, де він зростав,
У обдертій, нетопленій хаті,
Похилилась, мов знята з хреста,
Над охлялими дітками мати.

В них забрали корову й воли,
оборали город аж по хату,
Діда й батька на схід повезли,
Матір з дітьми лишили вмирати.

— Папи, — плакала Оля мала,
— Спи, дитиночко, папа присниться...
Спорожнила червона мітла
І комори, і клуню, й пивницю. —

— Моні, — плакав ще менший Івась, —
Спи, Івасику любий, без моні:
Ірод Сталін розгнівавсь на нас
Нашу Лиску погнали до бойні.

...Погасила каганчик, лягла...
Не замкнула й на хвилю повіки,
У ту ніч, як уже півсела,
Усі троє заснули навіки.

Василь Заїка

З ТАЄМНИЦЬ ГОЛОДОМОРУ *(Де НКВД ховало тисячі трупів)*

У ці трагічні роки голодомору, який організувала Москва, я працював на Донбасі в шахті 4-6 Максимівка на посаді інспектора по якості вугілля. Моїм обов'язком було брати проби вугілля під час навантаження вагонів і відсилати ті проби до лябораторії, а потім наслідки лябораторної аналізи відносити в контору головної інспекції.

Щодо часу, то моя праця була ненормована, бо залізниця подавала вагони для вантаження як вдень, так і вночі. Тому й мені доводилось приходити в різну пору доби. Головна вулиця в Кадіївці, по якій я щоразу проходив, звалась Торгова. На ній були зосереджені майже всі адміністративні й комерційні будинки. Була там фабрика-кухня, продуктові крамниці, їдальня для робітників шахти „Ільч”, ресторан, гастроном та інші крамниці, а наприкінці цієї головної вулиці був базар, який називали „толкучкою”.

На селах навесні 1933 року лютував голод. Селяни рятуючись від голодової смерті, масово тікали до міста, бо в містах працюючим хоч потроху щось давали з харчів на картки. Проте, більшість селян, не діставши ні праці, ні харчів, умирала там просто на вулицях.

Контора головної інспекції містилась за шкільним парком проти вулиці Торгової. Тому мені щодня доводилось проходити цією вулицею й бачити сотні змучених голодом людей, що пухлі валялись по хідниках, а серед них були вже мертві і вмираючі.

Проходячи вночі в травні 1933-го року до головної контори інспекції в службових справах, я часто бачив, як п'яні міліціонери чи енкаведисти з допомогою „блатних” (злочинський елемент), що завжди чомусь тримався при поліції, збирали по вулиці мертвих і напівживих до вантажних авт. Блатні (теж п'яні) брали вдох за руки й за ноги й кидали померлих, як дрова, на авта. Це вони робили завжди вночі, щоб люди не бачили, куди їх везуть і де дівають. Я теж не раз думав над цією таємницею поховання.

Та одного разу в травні 1933 року о першій чи другій годині ночі по мене прийшов посильний від шахти. Це був хлопець 16-17 років, який повідомив мене, що біля шахти вже навантажують вугіллям вагони. Я негайно одягнувся, і ми рушили разом до шахти. Щоб швидше дійти, ми не пішли через місто, а пішли навпростець, через поле стежкою, що йшла від шахти „Парком” через шахту ч. 31 до Максимівських шахт. На нашому шляху було декілька „шурфів” (шурф — запасний вихід із шахти на випадок обвалу, а також для провітрювання шахти). Ці шурфи копались 250-300 метрів далі від шахти, і в міру того, як вугілля вибиралось, їх обгороджували, а пізніше засипали.

Стежка, якою ми йшли з посильним, лежала за яких 8-12 метрів від одного спорожнілого й непридатного вже шурфа. Наближаючись до нього, ми побачили, як туди під'їхало вантажне авто. Енкаведисти погасили світло в авті, прибрали огорожу навколо шурфа, а тоді блатні почали скидати туди трупи і напівживих людей. Чути було стогін і зойк нещасних жертв цього свавілля.

Всю метушню з розвантажуванням цього „вантажу” нам було добре видно, бо хоч і була ніч, та саме місяць вийшов із-за хмари й осяяв картину цього нечуваного злочину. Зрозуміло, що наказ про це місце поховання дало НКВД: самі міліціонери не могли б зважитися на це. Коли ми наблизились до шурфа, метрів за 30-40, нас зупинив голос з авта:

— Стій! Хто йде?!

Ми стали. До нас підійшов п'яний енкаведист. Тепер було видно по уніформі, до кого він належить. Тримавши наготові пістоль, він запитав:

— Ви хто такі й чого так пізно тут ходите?

Я мав при собі посвідку про місце праці, яку показав йому, пояснивши, що йду до роботи, а хлопець — це посильний, що приходив по мене. Також сказав, що ми пішли навпростець, щоб швидше дійти до шахти.

— А що ви бачили або чули? — запитав він суворо.

Прикинувшись ніби дурнуватим, я відповів:

— По дорозі ми нікого не зустрічали, нікого не бачили й нічого не чули.

В цей час з вантажного авта злізло ще двоє енкаведистів і один з них сказав:

— Ви що, теж хочете туди? — і показав рукою на шурф.

— Я вже там був, — сказав я, — працював у шахті кілька років, а тепер маю іншу роботу.

Нічого не відповівши всі три енкаведисти, що розмовляли російською мовою, повернулися до авта, а біля нас, мов сторожі стояли два блатних. Одного з них ми знали. Це був кишеньковий злодій, що мав кличку „Лафа”. Потім енкаведисти знову прийшли до нас і сказали, щоб ми йшли до праці. Але один, видно головний, сказав:

— Як десь скажете, хоч слово, про цю ніч, то й вам тут місце буде!

Ми пішли, а дорогою домовились з посильним, що ніде нікому ні слова... Але поміж людьми вже ходили чутки, бо люди бачили, що вони ховали померлих від гооду і в інших шурфах. Це були головним чином непрацююча шахта ч. 5 Семенівка та ч. 8 Максимівка. Пізніше всі ці шурфи засипали, зрівняли з землею. А потім поділили на ділянки й роздали робітникам під гори.

Отак московсько-більшовицькі фашисти ховали таємниці своїх кривавих злочинів. Коли б щось подібне сталося в інших країнах, то вже знав би весь світ. Такі злочини, коли голодом замордували понад 7 мільйонів українського люду, мусив би розглянути міжнародній суд. А свідків того голодомору є ще багато, і кремлівські вбивці мусили б відповісти за свій злочин. Коли з наказу Кремля недавно збили корейський літак, в якому загинуло 269 осіб пасажирів та обслуги, то піднявся проти Москви весь вільний світ, заговорили всі державні діячі і преса. А про 50-ліття нечуваного голоду, ще й досі більшість преси мовчить.

Т. Хохітва

У ПАМ'ЯТЬ ЗАМУЧЕНИХ ГОЛОДОМ

(До 50-ліття голоду в Україні)

*(Доповідь прочитана в кількох українських громадах
на півдні Флориди)*

Жалобна громадо!

Сьогодні всі ми тут зібралися в жалобі, аби відзначити 50-у річницю найбільшого жаху, якого будь коли зазнала наша батьківщина Україна, — в 50-у річницю голоду, штучно створеного ворогом і окупантом нашого народу — комуністичною московською владою. Ніхто не знає й ніколи не довідається скільки мільйонів дітей, жінок, старших віком і в розквіті літ померли голодовою смертю в тому пам'ятному 1933 році.

Провина, всіх тих хто загинув і хто в муках переніс усі ті страждання була лише одна: **ВОНИ БУЛИ УКРАЇНЦІ.**

Вшануймо пам'ять про них вставанням та хвилиною мовчанкою...

Протягом усіх цих років після того штучного морду нашого народу було написано багато тут на еміграції про голод, але чомусь мало говориться про попередника того навмисне створеного голоду — колективізацію села та так зване розкуркулення — фізичне винищення найкращого елемента українського селянства, найсильніших устоїв української нації, культури, Православної віри, обряду, звичаїв.

Цей жахливий мурд, безумовно, був по диявольському запланований комуністичним московським урядом і здійснений ним за допомогою цілої армії озброєних кровожадних садистів, яких надіслала Москва на Україну лише під час хлібозаготівлі та колективізації в кількості 25000. Вони керували місцевими комуністами та комсомольцями, які, аби довести свою вірність комуністичній партії, допомагали тим 25-тисячниками мордувати своїх братів. Частина з цих яничар пізніше згинули тією самою голодовою смертю, що й їхні жертви, будучи доведені до того стану, після використання їх комуністичною владою в своїх ганебних цілях.

Для більшого зрозуміння деяких деталей, я дозволю собі повернутися трохи назад у часі і з'ясувати коротко хід подій того часу, пов'язаних з плянами комуністичної Москви.

Зломивши збройний спротив та окупувавши Україну в 20-х роках, комуністична Москва в першу чергу почала грабувати Україну, особливо продукти харчування. Ленін у ті часи так навчав росіян: „Хочеш хліба? Бери до рук зброю і йди в Україну, там є хліб, масло, сало, цукор...” Так і було: озброєна Росія пішла походом в Україну по хліб...

Але, не зважаючи на це, Україна почала підноситися з руїн: сільське господарство почало зростати, почалася загальна українізація, рідна мова в усіх учбових закладах та установах, молодь кинулась до науки, інтелігенція ширила серед народу усвідомлення української національності, прагнення жити під сонцем, як рівний з рівним серед інших народів світу.

Такий розвиток стривожив і насторожив комуністичну московську верхівку бо він ніс у собі небезпечні для неї наслідки. Треба було чимскорше загальмувати цей поступ, приборкати сміливців, налякати й знекровити нарід, зломити вільного українського духа.

Та всім відомо, що всі кроки Москви не лише широко заплановані, а й хитро замасковані. Так було й цим разом. Доки ще комуністичні верховоди не почувалися досить сильними після розрухи громадської війни, червоний московський уряд проголосив так званий НЕП (Нова Економічна Політика), яким дозволив усім прошаркам населення виявити свою власну ініціативу, що сприяло економічному зростові України, а в ній і значному розвитку сільського господарства. Та це продовжувалось недовго, бо вже в кінці двадцятих років комуністичний уряд червоної Москви проголосив закон про масову колективізацію сільського господарства в усьому Світіському Союзі. Але, українське селянство, особливо середнє та заможніше, масово запротестувало проти колективізації, яка була абсолютно неприємлива для українського хлібороба. Хоч цей протест був у більшості мовчазний, з огляду на неймовірний терор збоку комуністичної влади, та все ж, влада відчула його й обвинуватила в цьому багатші прошари українського селянства, назвавши багатших селян-хліборобів „куркулями” (брутальна назва багатого селянина) та проголосивши їх ворогами совітської (а значить: комуністичної) влади, що в тих

часах було рівнозначне проголошенню цієї верстви українського селянства „поза законом”.

Безумовно, що пляни комуністичної верхівки в Москві не кінчалися на перетворенні вільного селянина на колгоспного кріпака, а були далекойдучими та були пов’язані з плянами індустріалізації совітської імперії. В ті часи червоні московські володарі розпочали перетворення своєї імперії з аграрної на індустріяльну, а для цього вони мусіли купувати від Західних держав різні машини, зброю та різні технічні вироби, яких Росія не мала, а за це мусіли платити, крім золота, хлібом (зерном) та іншими продуктами сільського господарства, лісоматеріалом (тімбер), тощо. Аби мати золото, лісоматеріал треба було його добути, виробити, напиляти лісу, а для цього потрібна дешева робоча сила. На цю дешеву робочу силу вони й перетворили найкращих українських хліборобів, відірвавши їх від найлюбішої віковичної праці — хліборобства та заславши їх на далеку північ у тайгу чи шахту, а в кращому випадку — на Урал, Сибір та Далекий Схід.

Та найголовнішим товаром у розрахунках московської комуністичної кліки з Західними державами, мабуть, був хліб, тому то боротьба за хліб між державою та хліборобом була найжорстокішою. Ця боротьба була пов’язана з колективізацією та ліквідацією „куркулів, як кляси”. По її жорстокості було видно, що хліб був головним чинником у торговельних стосунках совітської комуністичної кліки з Західними державами і лише ХЛІБ вирішував долю престижу володарів комуністичної імперії перед Західним світом, тому ця боротьба йшла не на життя, а на смерть: або ми вирвемо хліб від хлібороба й уціліємо, або переможе хлібороб і ми загинемо.

Протягом усіх 20-х років аж до 1929 року, кожен селянин сам розпоряджав своїм врожаєм: хотів — продавав своє зерно восени, хотів — продавав взимі, а інший тримав до весни, коли можна було продати дорожче, але від 1929 року уряд зобов’язав усіх селян здавати своє зерно державі негайно після збору врожаю. Кожен сільський господар мусів продати державі призначену державою кількість зерна й, від багатших дворів вимагалось прогресивно більшу кількість зерна. Це довело до того, що вже в 1930 році від багатших дворів вимагалось зерна більше, ніж було зібрано врожаю. Тому, що ці багатші господарі не могли здати державі призначену їм кількість зерна, їх проголошувано „ворогами держави” й карано штрафом у

такому розмірі, який був вище вартости всього його майна. Такого штрафу, безумовно, ніхто не міг сплатити, тоді, ніби на покриття того штрафу, продавалося „з молотка” (акшен сейл) усе майно цих господарів: хату, всі інші будови, сільсько-господарські машини, коней, корів, овець, тощо. Майно це ніби купували новостворені колгоспи, а по суті воно просто грабувалося, бо колгосп нічого не платив за це майно власникові його, лиш зазначалося на листку паперу, який колгосп і за яку ціну забирає те майно. Під час цього „продажу” майна, сільські активісти (комуністи та комсомольці) грабують у господарстві абсолютно все; Муку, різні крупи, картоплю, квасолу, горох, навіть печений хліб та одяг і взуття. Такою була комуністична мораль...

В такий спосіб переводилася хлібозаготівля для держави, а разом і колективізація. Частина селянства середньої заможности та сільських ремісників, як от ковалів, чинбарів, які найвідважніше боронилися від колгоспної неволі, було виселено за межі району, чи області, а їхнє майно забрано до колгоспів. Це була жадлива комуністична сваволя.

В такий спосіб було знищено багатше селянство, знівечено середняка та силою загнано до колгоспу, господарем якого партія призначила бездарного, але партійного бідняка. Чи ж можна було сподіватися якоїсь продукції від нечуваного в сільському господарстві новотвору-колгоспу керованого не хліборобським розумом, а партійною директивою? І сталося так, як у тому біблійному оповіданні про худих та гладких корів: „...паслися біля моря сім худих корів. І вийшли з моря сім гладких корів. Накинулись на них худі корови, з’їли всіх гладких корів і самі не поповніли”. Ото ж і в нас тоді, бідні, ніби, з’їли багатих і самі не поповніли. Цих бідних загнала влада до колгоспу, перед тим забравши від них усі засоби для існування. Мабуть „про людське око” для закордону було проголошено совітським урядом ліквідацію „куркуля, як кляси”, що мало б означати, що куркуля, тобто, багатого хлібороба деградувати з багача на бідняка чи середняка та унеможливити його дальше збагачування. Деградувати багатого хлібороба в спосіб усупільнення його майна в колгоспі та примусом його самого працювати в цьому колгоспі, як господарстві соціалістичному, а не землевласницько-капіталістичному, яке саме собою, згідно комуністичного вчення, є зародком капіталізму.

Та на ділі це не була деградація, це було фізичне знищення тих найкращих трудівників землі, нищення разом з їхніми родинами, бо як інакше назвати безпідставні арешти, безглузді фальшиві обвинувачення, викидання з хат родин з дітьми, старшими людьми, немічними; вивезення майже голих, босих і голодних на далеку північ у тайгу та тундру...

Отже, найкращого хлібороба-продуцента було знищено, колгосп, як продуцент хліба, себе не виправдав, бо не лише знизилась урожайність через невміле господарювання, а й виявилась нестача робочих рук у сільському господарстві через виселення з України найпрацьовитіших хліборобів, так званих „куркулів” та їхніх родин. Чванькувата комуністична кліка Совітського Союзу, очевидно, не звертала на це уваги, а вимагала від українського хлібороба таку кількість зерна, якої він не мав. Тоді влада застосувала найжорстокіших мір, силою забираючи хліб не лише від залишків тих селян, які ще не були в колгоспі, а й від тих, які вже були в колгоспі. Цей грабунок селян був такий жорстокий, що його не можна передати ніякими словами, бо він не був людський, а ті, хто його dokonував, були, своїми діями, більш подібні до якихось потвор, а не до людей.

І так, під кінець 1932 та на початку 1933 року, селянство вже не мало ніяких харчів. Був зимовий час, у селах було з'їдено людьми всіх котів, собак, по змозі ловили диких птахів, пацюків, люди пробували їсти порожні качани від кукурудзи, переварений гнилий бур'ян (кропиви, лободу, курай), але це не рятувало. Люди почали пухнути і вмирати від голоду, були навіть випадки людодіства. Хто ще міг рухатись, кинулись до міста з метою роздобути там хоч яких небудь харчів. Але вхід до міста, а особливо вихід з міста селян з якимись харчами, був суворо контрольований міліцією, яка не дозволяла виносити з міста ніяких продуктів (харчів). Багато матерів-селянок відносили своїх малих дітей до міста й там залишали просто на вулиці з надією що в місті дитину підберуть і не дадуть їй померти й вона якось виживе...

Жах голоду всіма портясав, але комуністичний уряд не лише не прийшов з якоюсь допомогою умираючим від голоду українським селянам, а навпаки — заборонив містам подавати селянам будь яку харчову допомогу, бо місто мало деякі харчі, якими постачалися робітники та службовці по карт-

ках. Партійні урядовці постачалися харчами з закритих розподільників.

Трупи померлих від голоду селян валялися тижнями в сільських хатах, на вулицях сел, а подекуди й міст, звідки їх підбирали на вантажні авта й вивозили та кидали до спільних ям.

Щоб приховати це страхіття від закордонного ока чи вуха, уряд суворо карав тих, хто з острахом пробував говорити про це. Та все ж, Захід знав про це й мовчки продовжував криваву торгівлю з людоджерами. Тепер уже в цьому світі ми довідалися про це з тутешніх джерел, які свідчать про те, що були гуманні люди, які пробували сказати правду світові про той голодомор в Україні, але „ситий голодному не вірив”.

Вінстон Чорчіл у своїй книжці „Друга Світова Війна”, (том 4-й, розд. 25) пише, що в розмові зі Сталіном, 15-го серпня 1942 року, він запитав Сталіна „Чи можете порівняти втрати у війні зі втратами від голоду, пов’язаного з колективізацією в 1932-33 роках?” На що Сталін відповів: „Це був дійсно жах! Він продовжувався роками. Але це було абсолютно необхідним для того, щоб у наших фабриках появились нові машини, а на полях трактори”.

Ця відповідь Сталіна Чорчілові незаперечно свідчить, що голод в Україні в 1932-33 роках був свідомо створеним народобивством.

Отже, Захід знав про події, які були наслідком комуністичного правління в Україні. Світ знав і мовчав. ЧОМУ? То не було стихійне лихо, то був масовий морд мільйонів ні в чому не винних людей. Невже в усьому світі серед сильних світу цього не знайшлося нікого з людським серцем? А де були Християнські та інші Церкви та релігійні організації, в основі вчення яких лежать людська мораль ба братолюбіє? Ніхто, безумовно, не сподівався від Заходу якогось військового походу проти тієї імперії, але здоровий глузд підказує, що ті і їм подібні події мусли б викликати в нормально мислячих людей якість застереження до модерної в наш час ідеї марксизму-комунізму. Але цього не сталося й Захід протягом 60 років не хотів ні бачити, ні чути про ту страшну правду, яка загрожувала й загрожує сьогодні ще в більшій мірі не лише вільному світові, а й усій людській цивілізації, бавлячись атомовою зброєю.

А народ наш у страшних муках умирає. Ніхто померлих не хоронив, а просто кидали трупи до спільних ям, гірше ніж

якусь худобу... Мільйони трупів, якими була встелена не лише українська земля, а й далекі закутки совітської імперії, ні трохи не зворушили безсердечних дияволів. Вони тріюмфували, святкували перемогу над українським трудівником.

Ніхто не знає справжньої причини, яка змусила тодішню комуністичну кліку в СРСР вдатися до такого нечуваного злочину, про який ще й сьогодні, сьогоднішні керівники, чомусь бояться говорити вголос. Тоді, під час голоду, московська кліка обвинувачувала український націоналізм у спротиві хлібозаготівлі та колективізації. Та це було надумане самими ж комуністами для того, щоб оправдати цим винищення української інтелігенції Української Православної Церкви та всього українського свідомого елемету.

Коли я говорю про це мешканцям цього світу, чи то Америки, чи Канади, вони лише здвигують плечима, бо не можуть повірити, що таке може бути в наших часах, у часах такої ніби високої цивілізації, високого розвитку людського мислення. Не можуть повірити, бо людина Заходу не може збагнути, як то могло статися, щоб за нормальних мирних умов, у ніби цивілізованій державі згинуло від голоду 6 чи 7 мільйонів людей. Може б і ми не могли повірити, коли б самі не пережили цього.

Та не будемо впадати в розпач, бо не все може перемогти зла сила, бо в дечому безсилі й найсильніші, здавалося б, червоні московські володарі. Можна знівечити тіло, умертвити його найстрашнішими муками, але не можна вбити ДУХ НАРОДУ. Він живе й вічно житиме.

Дух мільйонів замучених наших братів і сестер стало перебуває з нами, оживляє наше сумління, кличе нас не впадати в тваринну байдужість, не піддаватися зневірі.

Тіні їхні благають нас передати пам'ять про них нашим дітям, внукам, правнукам, нехай несуть вони нашим нащадкам згадку про страшну подію, аж доки вільно буде на нашій вільній землі воздвигнути величний пам'ятник і криваві слова на ньому, слова перестороги, щоб такого ніде і ніколи більше не повторилося.

*Лютий. 1983
Флорида*

Т. Х.

Ф. Подопригора

ГОЛОДОМОР — ПОГРОМ НА УКРАЇНСЬКИХ СЕЛЯН

П'ятдесят років тому Україна пережила голод, який був навмисно створений червоною комуністичною Москвою. Цей голод охопив усю хліборобську Україну й умертвив більше як десять мільйонів людей.

Я, як живий свідок того страхіння, хочу розповісти так, як я його бачив, пережив і лише чудом урятувався від смерти.

Жили ми в селі Селевина Одеської області. Село наше нарахувало біля двісті дворів і вважалося селом заможним. Під час визвольних змагань, за влади Української Народної Республіки, мого батька було обрано народом на заступника волосного старости села Льовшина. Та коли Україна програла війну проти московських комуністів і в Україні комуністи прийшли до влади, мого батька було заарештовано органами ЧК і розстріляно без суду.

Нова комуністична влада в Україні позначилася грабунками та голодом, який виник у 1921 році. Від цього голоду в нашому селі померло 40 душ. З новою владою прийшли й інші керівники села на чолі з комуністом Маковським. Нова комуністична влада почала жорстоко переслідувати заможних селян, називаючи їх ганебним ім'ям „куркулів”. До цієї категорії „куркулів” було причислено й нашу родину, як родину ворожу до комуністичної влади.

У 1928 році почалася так звана колективізація, початком якої були СОЗ-и (спільна обробка землі). Та населення було проти тих СОЗ-ів, до яких ніби по своїй волі записалося кілька найбідніших селян та комуністичних активістів. Нехіть селян йти до СОЗ-ів комуністична влада розцінювала як ворожу діяльність заможних селян-„куркулів”. Почалося жорстоке переслідування владою заможних селян, а в тому числі й нашої родини. У цьому році померла моя мама і я залишився круглим сиротою. З огляду на те, місцева влада зарахувала мене до категорії „батраків” (наймитів, а значить — пролетарів).

У нашому селі тоді ще наших місцевих комуністів не було. Та був у нас один статечний господар середньої заможности

Омелько Коваленко. Син його два роки тому покинув село й подався на Донбас, де влаштувався на працю в шахті Ровеньки. Там він став членом комуністичної партії й, коли в селі почалася колективізація, повернувся до села. Районовий комітет партії призначив його головою нашої сільської ради. І от цей новоспечений голова сільради Кирило Омельків Коваленко до списку людей, яких мали розкуркулювати в нашому селі, заніс і свого рідного батька. Отак дуже віддано служив він тій партії. Але пізніше комуністична влада віддячилась йому за це, засудивши його в 1930 році на десять років ув'язнення за якусь провину перед партією. „Катюзі по заслугі” — казали люди, але дальша його доля мені невідома.

Роки 1929-30 проходили під тиском і терором, як засобом партії та влади до примусу селян записуватися до колгоспу. Це були роки так званого розкуркулення та ліквідації „куркулів” як кляси. Я вже був одружений і був членом колгоспу. Але комуністи не забули того, що мого батька було знищено їхнім ЧК, як їхнього ворога, почали переслідувати мене до такої міри, що я був вимушений рятуватися втечею з свого рідного села на Донбас. Та вони помстилися на моїй молоденькій дружині та нашим немовлям, пограбувавши абсолютно все наше майно та вигнавши з хати дружину з маленькою п'ятимісячною дитинкою. Не дозволяли людям допомагати їй і казали, нехай гине під голим небом, доки не знайде нам свого чоловіка. Грабуючи все майно, стягли з плечей моєї дружини навіть одяг, що був на ній, а нашого маленького 5-місячного синочка відірвали від її грудей і кинули на підлогу, мов якусь шматку... Бідна наша дитинка після цього почала хворіти і на 11-му місяці померла.

Під кінець 1931 року в нашому селі вже було розкуркулено 68 родин, а решту було загнано до колгоспу. Розкуркулення проходило в той спосіб, що з наказу районного комітету комуністичної партії та райвиконкому сільська рада визначала кого треба розкуркулити й заарештувати, кого треба вигнати з села, кого треба вислати за межі району чи області, а кого й за межі республіки, тобто, на далеку північ „необ'ятной страни советів”. Все майно цих нещасних працюючих людей-хліборобів грабувалося місцевими комуністами та комсомольцями, які переводили цю страшну нелюдську акцію. Звичайно, такі речі, як земля, будівлі, реманент, худоба

забиралися до тоді вже створених колгоспів, а все зерно забирала держава.

Та поряд з колективізацією проходила й хлібозаготівля. Селяни мусіли віддати своє зерно лише державі і то у визначеній державною владою кількості. З заможніших селян вимагалася більша кількість зерна, яка часом перевищувала норму подвійно, або й потрійно, що називалося „плян до двору”, тобто, чим багатший двір, тим більше зерна він мусів віддати. В цей спосіб забиралося (ніби купувалося) від селянина увесь хліб, не залишаючи нічого ні на харчі, ні на посів. Робилося це в той спосіб, що по окремих кутках села створювалися комуністами та владою так звані „штаби” по хлібозаготівлі. В цих штабах сиділи активісти-комуністи та комсомольці села, які вдень і вночі без перерви викликали до себе селян, які ще не були в колгоспі й вимагали від них призначену їм владою кількість зерна, тобто, домагалися виконання плану хлібозаготівлі. При цьому застосовували такі міри, що нормальній людині тяжко уявити. Це діялося взимі й були випадки, що декого обливали водою і виставляли на двадцяти-градусний мороз і так тримали на морозі, доки людина не обмерзла льодом, тоді його затягували до штабу і продовжували тортувати, декому затискали пальці рук дверима, декому підсмажували бороду каганцем. Все це робилося під наглядом двадцятип’ятитисячників та вищих чинів з району чи й області, як єврей Оліфьоров та уповноважених від ГПУ. Такими тортурами були замучені в нашому селі чесні хлібороби, як Мусій Бурковський та Іван Іщенко — царство їм небесне.

До тих господарів, яким надавався „плян до двору”, застосовувались окремі міри покарання. Їх обвинувачували комуністи в тому, що вони приховували від влади зерно в спосіб змішування його з половиною чи соломою, або й закопували в землю. В пошуках цього уявно захованого зерна до цих господарів посилалися бригади з комуністів та комсомольців, які довгими залізними шпичками та вилами розкидали половиу в клунях, довбали землю в клунях, стайнях, розвалювали комини в хатах та розбивали скрині, шукаючи за зерном. Звичайно, зерна не знаходили, бо його не було. Тоді на господаря накладався грошовий штраф. Це, ніби, було карою йому за невиконання плану хлібозаготівлі. Ця грошова кара була в такій сумі грошей, яку господар не міг сплатити. Тоді все майно господаря бралось на урядовий облік і продавалось

„з молотка” (акшен сейл), ніби на покриття його штрафу (тієї грошової кари). Господаря та його родину просто викидалося з його хати, або виганялося з села.

Не менші муки прийняла й Українська Православна Церква та її служителі. В нашому селі була церква, настоятелем її був священник отець Петро Ткаченко. Він був не лише щирою релігійною людиною, а й добросердним духовним наставником. Він мав наділ землі у сусідньому селі і обробляв її своєю родиною: дружина та двоє дітей. Його було заарештовано разом з директором школи Т. Забіякою і ніхто ніколи не довідався, яка була їхня дальша доля. Церкву нашу комуністи перетворили на в'язницю, в якій, у холодній зимі, тримали людей призначених на висилку на далеку російську північ. З церкви тих нещасних людей (серед них були діти, жінки, старші люди, немічні) під охороною озброєних комсомольців, мов злодіїв, гонили до залізничної станції, а там заганяли до товарних вагонів і відправляли на далеку північ у холодну дику тундру і тайгу. Людям не дозволяли наблизитися до них, не те що подати якусь допомогу харчову чи одягову, а й попрощатися. Чи можна назвати людьми тих, хто рбив це, тих хто потурав їм своїми „законами?” Ні! То не були люди, то були страшні потвори, яким ще не придумано назви.

В кінці 1931 року наше село цілком було пограбоване владою та силою загнане до колгоспу. Було усупіньнено 380 голів робочих коней, з яких на кінець 1932 року залишилося лише 44. Коні гинули від переобтяженої праці та безфуражного корму, бо кормилися лише соломою.

Та не зважаючи на це, карали судовими карами тих, хто тих коней доглядав та виконував ними якусь працю, ніби за недогляд та шкідництво.

Коли вже в 1932 році майже всіх селян було загнано до колгоспів, то плян хлібозаготівлі було перенесено на колгоспи. Накидаючи пляни хлібоздачі колгоспам, уряд вимагав у першу чергу виконати державний плян і лише тоді думати про потреби колгоспу, як господарства та колгоспників, як працівників. Та плян хлібоздачі накинений колгоспам був на стільки не реальний, що деякі колгоспи не могли його виконати, не говорячи вже про потреби в зерні самих колгоспників. Жорстокість комуністичної партії та уряду по відношенні до хліборобів (тепер колгоспників) не подавала ніякої надії на якийсь компроміс між партією та колгоспниками. Безборонні колгоспники

були здані на волю своєї долі й цим були приречені на голод. Ніхто не став у їхній обороні та й не було таких законів, які б захищали колгоспи від державного грабунку. Партія та уряд у розбійничий спосіб грабували в колгоспах не лише хліб, а й інші харчові продукти. В наслідок цього, люди сяк-так перебивалися з харчами протягом літа, а вже восени та на початку зими почався голод. Боже! Яке страшне це слово, а ще страшніше видовище.

Рятуючись від голоду, ми з дружиною були вже в Донбасі, де я влаштувався на роботу й мав харчовий „пайок”, як робітник. Цим моїм пайком ми втрюх рятувалися від голодової смерті. Та не всі врятувалися... наше дороге маля-синок не витримав, залишив нас і відійшов у краший світ...

Весною 1933 року ми з дружиною обоє працювали в шахті й одержували дві харчові пайки. Одержавши відпустку, як робітник, я вирішив поїхати до свого села відвідати своїх братів та сестер та дещо допомогти батькам дружини. Ще у вагоні потяга мене здивувало те, що всі вікна вагонів були закриті. Пізніше я довідався, що це було завісою, через яку не було видно, що робиться навколо. Приїхавши до Зінов'євська (тепер Кіровоград), я побачив справжнє пекло. Станція була порожня, а навколо неї ледве рухалися опухлі голодні люди та просили в кожного прибулого хоч крихту хліба. На бруках лежали мертві, тіла їх підбирали лише вночі. І ті, що ще рухались, і ті, що вже були мертві були люди села — видно було по одягу. Проїжджаючи через місто, я їхав мимо горсовета (міської управи), в нижчому поверсі якого була крамниця „торгсін” (Торговля Советсько-Иностранная). Я набрався відваги заглянути до середини: в ньому було все, що людська душа бажає, але... лише на обмін за золоті та срібні речі. Це була відкрита ніби торгівля, а от всі комуністи, високі рядовці, працівники ГПУ постачалися з закритих розподільників, які були захищені від ока простолюддя й називалися „закритие распреди”.

Я пішов на базар, поряд якого був горілчаний завод. Тут я побачив страшну картину. З одного заводу витікають відходи браги і течуть до річки Інгул. Люди падають на ті відходи, напиваються і тут повільно вмирають. Ніхто їм цього не боронить, ніхто не рятує їх від смерті... А на заводському подвір'ї стоять на рейках цистерни з іншою брагою

призначеною для корму свиней та іншої худоби в радгоспі. Ця брага охороняється озброєними міліціонерами.

На базарі можна купити й хліб, але за шматочок з пів кілограма треба було заплатити сорок-п'ятдесят карбованців.

Я поспішав до свого села куди й прибув надвечір. Тут пройшло моє дитинство, бурхлива молодість, але свого села я не пізнав: воно було понуре, все в ньому мертво, не чути гавкання собак, щебетання птахів, вереску дівчорі. Брів я по вулиці в бур'янах доки дійшов до хати моєї сестри Онили. Подвір'я заросло бур'яном, що я боявся заходити до хати — чи там є хтось живий? Та була вона і її чоловік ще живі, але дуже виснажені голодом. Вони розповіли мені про те, що діється в селі, хто вже помер від голоду. Рятуються лише ті, хто має змогу йти на роботу до колгоспу, бо ті, хто працює в колгоспі, харчується в колгоспній їдальні, так як і вони.

Перебув я в сестри одну ніч, а ранком подався до села Рейментарівки де були батьки моєї дружини. По дорозі проходив повз хутір Розпашки. Хутір був порожній. З колись розкішних садків лише де-не-де стирчали пеньки зарослі бугилою та кропивою, розвальки хат дивилися в небо облупленими димарями. Люди із сіл Редчиної та Захитої розповіли мені, що частину хуторян розкуркулили та дець вивезли, а ті, що лишилися, померли від голоду. Останніх мешканців хутора, батька та двох синів, засудили до тюремної кари, ніби за людоїдство.

В селі Рейментарівка я зайшов до сільради, щоб тут зареєструвати свою присутність. Головою сільради був родич моєї дружини Іван Гудзенко. Він розповів мені про події в селі, сказавши, що від голоду померло в селі сімсот душ.

Повертаючись назад до Донбасу я ще раз зайшов до своєї сестри. Вона мені сказала, що в нашому селі Селевина на той час померли від голоду поверх триста душ. Це був лише червень місяць і до нового врожаю треба було ще чекати майже два місяці.

Розповідаю про ті страшні події канадському народові, який прийняв нас замучених та обездолених до себе на благодатну Канадську землю. Цим хочу застерегти цей добросердечний нарід перед загрозою російсько-комуністичної облудної пропаганди, яка несе отруту голоду та смерті. Ми щасливі доживати віку в демократичній Канаді, де нашим дітям забезпечене світле майбутнє.

Нехай цей мій спогад світить, як вічна незгасаюча свічка
серед вільного християнського народу, а жертвам голоду —
вічна пам'ять.

СТВЕРДЖУЮ...

В журналі „Молода Україна” за березень цього року (число 364) було надруковано — „Документ про голод в Україні”, автором якого є італійський консул Граденіго. Якраз у роках 1932-33 я перебував у Харкові і, як очевидець стверджую, що італійський консул Граденіго правдиво описав те страхіття. Фактично харків’яни не вмирили від голоду, а вмирили селяни, які приходили в Харків, щоб дістати кусочок хліба, бо в селах сталінські банди забрали все їстівне.

У Харкові при кінці 1933 року почали продавати в хлібних крамницях так званий „комерційний” хліб, по ціні півтора карбованці за кілограм. Цей хліб продавався без карток і він був трохи „біліший” від того, що продавався на картки по 25 копійок за кілограм. Робітник тоді заробляв 3-4 карбованці за один робочий день, отже, робітник міг тоді купити одну 2-кілограмову буханку „комерційного” хліба за одnodенний заробіток. Маса селян приходили в Харків щоб купити хліба, якого вони не могли купити в крамницях, бо не мали карток, а тому вимушені були купувати хліб на чорному ринку у спекулянтів по спекулятивних цінах від 6 до 15 карбованців за кілограм, у той самий час, як уряд, забираючи в селян зерно, платив їм по 1 карбованцю 20 копійок за один пуд (16 кілограмів) зерна.

Багато селян не мали за що купити „комерційного” хліба, вмирили від голоду на вулицях Харкова. Тягарові авта підбирали мертвих і ще живих і вивозили за Харків у яр, куди теж вивозили трупи і там до яру так їх і скидали, пересипаючи вапном, а потім присипали землею. Якщо все це описати так, як воно було, то мало хто й повірить.

Одного вечора я стояв у черзі за хлібом біля крамниці, до якої привезли хліб уночі перед ранком, а почали продавати десь у восьмій годині ранку. Я простояв у черзі всю ніч і аж до третьої години дня, але... доки дійшла черга до мене, в крамниці вже не було хліба. Цього ж самого дня на базарі спекулянти

„з-під поли” продавали цей хліб по 8 та 10 карбованців за буханку.

Я був дуже виснажений голодом і ходив на смітник, щоб там щось знайти.

Одного разу я, голодний і обезсилений задрімав на смітнику, аж чую розмову „Да етот ішо живої...” Я розплющив очі: наді мною стояли два мужчини, а збоку на дорозі стояв віз із трупамі. Я встав і пішов.

У Харкові я працював, але в 1933 році, коли видавали паспорти, мені відмовили у видачі паспорта, бо я, як розкуркулений, не мав відповідних документів. У 1930 році мене й усю мою сім'ю комуністи вигнали з хати, а в моєму дворі зорганізували колгосп. Таким людям, як я, комуністична влада документів не давала, я мусів купити якісь підроблені документи й з ними жити. Не легко тепер те все згадувати. Не кожен і повірить, а особливо той, хто такого не переживав. З тими документами мене й до армії забрали — воювати „за рідину, за Сталіна”. І я воював, був танкістом у чині молодшого лейтенанта. Воював аж три місяці й попав до німецького полону. У цього „визволителя” в полоні був знову пухлий від голоду, так що я пережив у своєму житті два голоди: сталінський і гітлерівський.

Передрук з журн. „М.У.” за жовтень 1987 р.

НЕПРОЩЕНИЙ ЗЛОЧИН

Спогад

1931 рік. Осінь. Гарна соняшна погода. На полях скінчили сіяти озимину. Здавалося б, що все гаразд, але настрої мешканців села Антонівки Ладиженського району Київської області був невеселий. Відчувалося, що чорні, ще невидимі сили, вже готували смертельну біду і загрожували не лише мешканцям Антонівки, але й мільйонам інших українських селян.

Сташі дядьки, сповнені досвідом, передбачали, що в наступному році буде найкращий врожай. Правду казали, на полях вродило дуже добре. Але скоїлося щось небувале. Ще перед початком жнив стали прибувати до села, так звані „ударні команди” для „заготівлі хліба державі”. Ці люди, прислані москвою, були комуністичні активісти.

Почалося з того, що все зерно, яке вродило на полях, вивезли з села геть, не залишаючи нічого сінінького навіть на посів. Забрали активісти спершу те, що вродило. Потім стали їздити підводами від хати до хати і скрізь забирали у селян усі харчі, не лишаючи нічого на зиму... По селах зчинилася паніка: селяни пробували бодай дещо ховати, але „ударні команди”, маючи наказ з Москви, перевертали комори, лазили по льохах, зривали долівки у хатах і в клунях, нищпорили по городах із залізними довгими „щупами”, навколо хат, пробивали залізяками землю, шукаючи чогось „прихованого від держави”. Вразі ж дещо знаходили, то забирали або злісно нищили, щоб господар не міг уживати. Коротко кажучи, навмисно залишали селян чекати на голодну смерть...

В селі Антонівці було чотири партійці і вісім жидів. Ніхто з них не знав біди. Хаїм Буртман був директором маслозаводу, а всі члени його родини працювали на цьому підприємстві. Отже ніхто з родичів Хаїма Буртмана і партійців антонівки, звичайно, голоду не знав.

Головою сільради був у ті часи теж партієць, приїжджа людина на прізвище Шпола. Він складав враження досить порядної людини, навіть намагався допомагати людям у біді. Кружляли чутки, що Шпола це бувший „петлюрівський офіцер”. Може з цих причин Шполу інколи викликали до Умані. Кажали люди, що коли він побачив на вулицях Умані перші тіла померлих від голоду, не міг витримати жахливої картини і застрілювався.

Надходила глибока осінь. Не маючи харчів, голодні люди кинулися збирати колоски на колгоспних полях, хоч уряд „указом” попередив, що за збирання колосків винних засуджуватимуть на два роки ув’язнення.

Життя показало, що голод був сильніший за всі „укази”. Голодні люди збирали колоски і скоро почалися арешти. Скільки було арештовано — мені невідомо. Але, як оповідав старий Такича, разом арештували тоді понад сто людей — переважно жінок і дітей-підлітків. Мені вдалося довідатися, що лише п’ять підлітків повернулися до села, а доля інших так і лишилася невідомою: пропали без сліду...

Взимі почалася справжня голодівка. До весни в селі не лишилося живими ні одного kota ані пса. Коні й корови на колгоспному дворі здохали, бо не було кормів і не було кому худобу доглядати. Дійшло до того, що селяни роздирали худобу на шматки і з жадобою негайно з’їдали.

Надійшла весна і по всіх кутках Антонівки, у хатах і попід хатами, на вулицях вже всюди лежали тіла померлих з голоду, переважно жінок, дітей і старших мужчин. Деякі ще рухалися, але вже були пухлі. Ще живі люди, які чудом трималися ще на ногах, рвали молочай, лободу, жагучу кропиву та усяку траву. Ніщо не минало хворобливої уваги голодуючих: що лише попадало під руку, все з’їдали. Коли ж стали розцвітати білі акації, (це колись була окраса усього села по обох боках дороги), то їм не дали розпукнутися і зразу ж все обривали та з’їдали. А найслабші люди, що не були в стані вже вилізти на дерева по цвіт акацій, їли бузину, блекоту і від цього просто божеволіли.

Страхітливі події відбувалися і в навколишніх селах: в Посухівці, Любашівці, Рижавці, Колодистому. У Колодистому була цукроварня. Спочатку голодні розтягли зі складів увесь цукор, а пізніше поїли увесь жом, який був призначений для годівлі колгоспної худоби навколишніх сіл.

Пригадується мені і містечко Тернівка, де в минулому відбувалися гучні і великі базари і ярмарки, на які з'їжджалися люди з усіх навколишніх місцевостей. Вісімдесят відсотків мешканців Тернівки були жиди. З нашої Антонівки до Тернівки недалеко, лише сім кілометрів. Отже, до Тернівки приходили вже пухлі і змучені селяни. Вони були вже і неподібні до людей: ніби тіні, що точилися від браку сил... Кожний щось ніс: гарні речі, одяг і тканини, які ще лишилися від діда-прадіда і переховувалися у родинних скринях. За кусень хліба у селян міняли найкращі речі. Жиди мали все з харчів.

Дорога від Антонівки до Тернівки проходила зі сходу на захід понад Жупанні ліси, що колись сполучувалися із Гайдамацькими, чи, як селяни їх називали (не знаю чому?), „Гамановими лісами”. Яюсь ми пішли з тіткою на базар, раптом жахнулися: всюди по боках дороги тіла померлих від голоду. Дехто сконав сидячи, інші — лежачи в різних позах. Це враження від баченого гірким спомином лишилося у мене і до сьогодні. Ще й досі ніби чую тихий стогін і ридання матерів над тілами діточок.

Вози з активістами рухалися по шляху: кидали на вози мертві тіла... Збирали і відвозили до спільної ями під лісом. Між мертвими були ще й живі, але комсомольські активісти везли всіх до ями. На моїх очах кинули на віз разом із мертвими і ще живого хлопчика років із дев'ять. Чути було хрипкий дитячий плач і благання: „Я ще не вмер!...”. Мати хлопчика ще раніше збожеволіла, бо другого, ще живого її сина, з'їли сусіди...

Навіть тепер, понад п'ятдесят років після страшної трагедії голодомору в Україні, тяжко писати. Часом самому не віриться, що на власні очі бачив жахливі сцени по наших селах і містах і сам пережив страхіття голоду в Антонівці...

...Стоїть Антонівка на битому шляху, що тягнеться із півночі на південь — від Києва до Одеси, десь на половині дороги між цими містами. Перед московсько-сталінським голодомором село нараховувало коло дві тисячі мешканців, а лишилося живими не більше як шістьсот, не враховуючи жидівського та партійного „елементу”, що мали харчів завжди досить. З моєї родини, хто був в той час в Антонівці, усі ледь рухалися, пухлі, а один брат помер...

Свідомо не подаю прізвищ усіх тоді арештованих і загинутих родин, про яких я знаю і сьогодні. Не хочу пошкодити ще живим моїм ровесникам і їхнім дітям. Знов і знов доходжу

думки, що неможливо описати усіх частин страшної трагедії голоду в Україні початку 1930-их років, що його з диявольською метою винародовлення вчинила червона Москва і її вислужники з числа небагатьох наших людей. Не окремі спогади, а цілі томи про жажливий московський геноцид в Україні можна написати про пережитий голод зі слів ще живих жертв і мучеників.

Вже на еміграції, в Канаді з точних джерел довідався, що диявольський плян винародовлення селян в Україні було „запляновано” червоною Москвою ще в 1930 році. Чарз Крейн (жид) у листі до Едварда Менделя (теж жид) 21-го жовтня 1933 року писав так: „Це добра подія, що Советський Союз вийшов нагору і виявив себе справді жидівською імперією, вбиваючи, виголоджуючи та знущаючися над християнами, без загрози покарання...”. У творі Крейна написано багато і докладно, як саме і хто саме плянував голод в Україні і з якою метою це діялося.

Прот. М. Ядвась

ПРО МІЙ АРЕШТ І ДОПИТИ

8-го вересня 1929 р. був день, що змінив увесь попередній хід мого життя. Все, що було доброго пережитого, враз відрізано: настала страшна непривітна дійсність та невідоме жахливе майбутнє. Вкинули мене до в'язниці між чужих невідомих людей нічної пори. Мою душу обгорнув страх, серце неймовірно стукало, у вухах шугало, палали виски. Я безсило, в темряві, опустився на долівку і, немов скам'янілий, лежав на соломі. Моя душа молилася без слів, без організованої мислі, молилася вся моя істота. Усім своїм еством я звернувся до Найвищого Милосердя — до Бога. Лиш моя молитва була надією на порятунок...

Чи не найтяжче стає тоді, коли відчуваєш, що ти відірваний від світу, від життя; покинутий, зневажений, забутий; коли незрозуміло оглядаєшся навколо, бажаєш допомоги, але знаєш, що її ніхто не подасть..., бо замість добродіїв і захисників відчуваєш навколо себе лише тих, що можуть живим погубити тебе. В такі хвилини хочеться тікати хоч би й на край світу. Але цього хоче тільки безсила думка: дійсність же — на дверях важкі замки невмолимого ГПУ.

За наказом районного ГПУ 11-го вересня 1929 р. було споряджено конвой. Складався цей конвой з двох сотенних, на чолі з вершником-міліціонером. Сотенні були озброєні рушницями, міліціонер мав револьвера при боці в кобурі та польову торбу через плече. Він був відповідальний за наші душі. В нього були особисті наші документи, відібрані під час арешту та етапні документи вже тепер вироблені в ГПУ.

— О —

.. За чергою було викликано й мене. В кімнаті за столом сидів у сірій військовій шинелі, ще молодого віку, слідчий ГПУ. Він пильно розглядав папери, що лежали перед ним. Запитавши моє прізвище, він взяв до рук мою „картку службовця культу”,

довго крутив її в руках, щось міркуючи, а потім проказав у голос:

— Зіньків, Одеса, Голованівське, Підвисоке... — а потім по довшій паузі додав:

— За місяць часу ви встигли облітати стільки світу?! По нашому людина, яка чесно працює, сидить на одному місці. У кого ви були в Одесі? Що ви там робили?

Я відповів, що їздив туди трохи відпочити, полікуватись, але в кого там був, я цього не сказав. І на диво, слідчий не запитав мене, лише порившись в паперах, знайшов знайоме мені писання й промовив:

— А це що? — запитав. То був мій лист, якого я писав в Одесу до отця Артамона Кузьмінського за кілька днів до мого арешту. А в тому листі я малював тяжкий стан праці священика на селі. Писав про безбожність сільської комуністичної молоді, яка, майже щовечора на вулиці, виспівувала антирелігійних безбожних пісень. Особливо повторювалась одна пісня із словами: „Долой, долой монархов, равнінов і попов, — ми на небо залезем, разгонім всех богів!”... Писав я й про те, що я залишив парафію в селі Журавлинці, Голованівського району, куди мене послав Найпочесніший Архiepіскоп Юрій Жевченко, бо в тій парафії я навіть не допросився дяка, щоб у неділю відправити Службу Божу, який на моє прохання відповів мені коротко: „Годі, минули вже ті роки, що розпирали попам боки”... Писав, що люди застрашені і в неділю бояться заходити до церкви та інше тому подібне я писав...

Зачитавши кілька фраз із мого листа, які певно він вважав за „контрреволюційні”, слідчий положив листа до справ, а після довго та вперто дивився на мене. Я був приголомшений і почував себе ніби птах, що потрапив у сільце, не маючи ради, що говорити та як себе тримати.

Неприємно було мені, що той лист потрапив до рук агента ГПУ. В мене при тому промайнула тривожна думка: „Де, коли та при яких обставинах міг бути перехвачений той лист?” Я собі міркував: Якщо лист було перехвачено в селі Підвисокому, то ще невелика біда, — я буду відповідати сам за себе, але якщо цей лист відібрано в уже заарештованого о. Артамона, — це зробить йому багато прикростей”... І далі я виплутувався в своїх здогадах: „Якщо б отець Артамон одержав мого листа, а з ним було заарештовано його, то певно, що лист був би в

справах отця Артамона... А до того, лист не міг так скоро наздогнати мене й потрапити до моїх справ”...

За всіма моїми думками не можна було приховати мого хвилювання. Досить тривалу мовчанку порушив слідчий.

— Чи є у вас із собою якісь документи? — запитав він мене. Хоч я сказав, що всі мої документи були відібрані в день мого арешту в селі Підвисокому, слідчий цьому не вірив і сам поліз до моїх кишень і витяг звідти блок-нот, сказавши:

— Я й знав, що ви говорите неправду...

— Бо то не є документ, — відповів я.

— О, це дуже важливий документ, — виголосив він, переглядаючи написане в блокноті. — Що це за цифри? Де ключ до цієї шифрованої грамоти?

Працюючи на парафіях, я не мав у користуванні такого Євангелія, яке б мало показник читання на кожен день і неділю. Щоб не плутатись і не питати щоразу в священників-собратів, я й переписав собі такий показник в окремий блокнот і завжди мав його при собі. Я пояснив це слідчому. Але слідчий не повірив мені і взяв цей „документ” для вивчення.

Після цього він покликав вартового, наказав йому взяти мене та покликати на допит іншого.

Не пройшло й години часу після допиту мене агентом ГПУ, як на порозі нашого коридору з’явився Уманський єпископ УАПЦ Всч. Микола Карабінович. Він швидко рішучими кроками пройшов повз мене. Я хотів було підвестись і шанувати його поклоном, але вартовий збагнув мій намір, раптово підійшов до мене й наказав не рухатись.

Годин зо дві перебував єпископ Микола в кабінеті слідчого. Нарешті його було звільнено. Яка була в нього розмова з представником уряду, — таємниця. Але єпископ вийшов звідти схвилюваний. Він широкими кроками ішов коридором, а порівнявшись зі мною, знервовано, хрипким голосом промовив до мене: „Не можна так робити... Прийшли до мене й нічого мені не сказали”. Але вартовий у брутальний спосіб випровадив єпископа Миколу за двері на вулицю, не давши йому договорити.

„Що б це означало?” — подумав я, образившись на єпископа, але потім, як добре подумав, — відкликав образу.

А справа виглядала так: коли я прибув до Умані просити в єпископа Миколи парафії, то замовчав тоді перед єпископом про те, що органи ГПУ вислали мене в адміністративний спосіб

із Зінькова та що коли я знімався з обліку, то уповноважений ГПУ на Зіньківщині не сказав мені, чи я маю право й надалі працювати на церковному полі... Така заувага органів влади означала б, що мене вже приготовлено на жертву. Єпископам же було заборонено приділяти таких священників на парафію. Правда, єпископ Микола не запитав тоді мене про це, але я мусів би знати „честь” і про це йому сказати. Тепер уже я не знаходив чим виправдуватись за свій гріх. Але пізніше, коли я вже побував у в'язничних умовах, то щиро каюся.

З гарними думками, хоч і в стані невільника, я йшов вулицями Полтави і з такими думками вступив на поріг полтавського ГПУ, на Воскресенському провулку, минувши Полтавський Воскресенський Собор УАПЦ, де я так недавно, на свято Успіння Богородиці, співав з найпочеснішим архієпископом Йосипом Оксіюком і протодіяконом Тимофієм Дошкою тріо кондак Успінню: „В молитвах невсипущу Богородицю і в заступництві незмінну надію гроб і смерть не втримали”...

Залишили мене мої конвоїри-комсомольці в передній кімнаті будинку полтавського ГПУ. Я просидів у цій кімнаті годин шість-сім, ніхто до мене не приходив, ніхто мені нічого не говорив. Нарешті, легенько відчинилися двері цієї кімнати й на порозі з'явився Батурин — слідчий ГПУ в справах службовців релігійного культу. Не так давно я зустрічав його на вулиці міста Зінькова, а після того через тиждень був у нього в Полтаві в ГПУ. Він викликав мене з метою попередити, що в Зінькові ходять про мене недобрі чутки. Я знав, що то все його вигадка, — то були не чутки, але його вражіння від Трьохсвятительської церкви ззовні. За першу половину 1929 р., за мою ініціативу, вірні цієї парафії, якою я опікувався, зробили величезний і показний на той час ремонт церковного будинка: відновили-реставрували іконостас, всередині побілили, пофарбували підлогу, пофарбували мідянкою покрівлю храму та позолотили бані й хрести. Збагнувши мій авторитет у парафії, Батурин вирішив позбавити мене того авторитету.

Тепер привітав мене Батурин так само, як тоді, коли зустрів мене на вулиці у Зінькові.

— І ви тут? Як же почуваєтесь, як ваше здоров'я? — промовив він.

— Як бачите. — відповів я.

Не дослухавши моєї відповіді, Батурин швидко зачинив за собою двері і зник. Через 15 хвилин по тому, вартовий прийшов до мене, повів мене на другий поверх і зачинив мене в камеру, яка була напроти кабінету Батурина. В тій камері вже було три особи, — вчителі полтавських середніх шкіл. Імен двох із них я тепер уже не пам'ятаю, але один із них був мені відомий, то був Іван Наконешний, завідувач школи ім. І. Котляревського.

Пізніше мешканці цієї камери змінилися. Моїх перших співузників перевели до інших камер, але привели професора археології Калантая, настоятеля Полтавського кафедрального собору УАПЦ о. Івана Тарана та професора полтавського ІНО — Чуйка.

Все то були визначні люди Полтави й безкомпромісові патріоти України, належали до парафій УАПЦ Полтави.

Уповноважений полтавського ГПУ в справах релігії переводив над нами слідство. Хоч інші в'язні, крім нас з о. Іваном Тараном, не були членами „релігійного культу”, але й вони чомусь потрапили до нього на переслухання й вирішення їхніх справ.

Батурин належав до людей брутальних, деспотичних. І, не зважаючи на те, о. Іван Таран не забажав подавати йому показів на його запитання. Він мав відвагу сказати: „Я не маю бажання відповідати вам на ваші запитання, ваша поведінка говорить за те, що ви не є правдивий радянський слідчий. Ви є людина, яка намагається за всяку ціну засудити того, хто потрапляє до ваших рук”.

Покликавши перший раз мене на допит, Батурин дав мені завдання написати самому на себе звинувачення. Він дав мені кілька аркушів паперу, каламар, ручку і сказав:

— Я залишу вас тут самого, а ви сідайте й пишть, що знаєте. — А, зібравшись виходити з кімнати, додав: — але щоб усе було написано доладу...

Не було Батурина щось зо дві-три години й за цей час я нічого не написав.

— Що це значить? — запитав він, глянувши на чистий аркуш паперу, що лежав переді мною. — Хоч би що-небудь, — продовжував він, — а то ж ні слова. Треба з вами говорити іншою мовою...

Останнє речення він сказав ніби про себе, але з певним розрахунком на „моральное воздействие”.

— У вас була парафіяльна Рада? — запитав він.

— Так, — відповів я.

— Хор?

— Був.

— Знайомі, друзі?

— Мене вся парафія знає, — відповів я.

— Парафія, парафія... — перебив мене нетерпляче слідчий, — я не про те вас питаю. Мені треба знати ваших особистих друзів та близьких знайомих, з ким ви гуляли, випивали та розмовляли на різні політичні теми.

— Такого я не пам'ятаю, — відповів я.

— Добре, — сказав Батурин, — сідайте знову й своєю власною рукою пишiть протокол дослідження, а в ньому пишiть прiзвища членiв парафiяльної Ради, активних дячiв вашої парафiї, церковного хору, братчикiв, сестриць...

На це я відповів, що я своєю власною рукою не буду писати й складати собі штучну організацію, якої ніколи не існувало і не існує. Я сказав, що він має своїх урядовців ГПУ, нехай вони йдуть на місце до Зінькова і досліджують це питання і, якщо б вони знайшли когось такого, що визнав би його належним до такої організації, якої хочеться слідчому, нехай буде воля Божа, але самому собі складати?!..

Після цього Батурин нагадав мені про останнє свято П'ятидесятниці та про те, що диригент церковного хору Трьохсвятительської парафії УАПЦ Олексій Якович Яресько, на загально-парафiяльному обiдi спiвав українських націоналістичних світських пісень, особливо він співав „Бандуру”, музику Давидовського, наповнену змісту релігійного.

Я вже не пам'ятаю, що я відповів на це слідчому, але ясно було, що ті пісні йому не до вподоби, що він і цю висококультурну людину й визначного музику та хормайстра Олексія Яковича Яреська вважає „неблагодiйною” людиною.

Батурин знов наказав мені добре подумати і все ж таки написати, бо, бачте, він таки дав мені натяк до пляну писання протоколу, щоб втягнути когось із членів хору й вірних парафії, які приймали участь у тому загально-парафiяльному святi в день П'ятидесятниці.

З цим наказом він знову вийшов, а за годину повернувся й знайшов знову чистим аркуш паперу й мене без бажання що-небудь написати.

— Не добре, — сказав він, — самі собі ускладнюєте справу...

— Що ж я буду писати, коли я перед радянською владою нічим не завинив, — відповів я.

— Вже самий той факт, що ми вас заарештували, зробив вас винуватим, — сказав мені слідчий.

Потім він підійшов до шафи, довго там рився в якихось паперах, витяг звідти досить товсту кіпу списаних паперів, а між ними знайшов якогось папірця й положив на столі. На той папірець я звернув увагу й знову, як в Умані, пізнав своє писання, але догадатися, що то за лист, я ніяк не міг, і я розгублено поглядав то на папірець, то на слідчого. Слідчий вдавав, що він того не помічає, а витримавши певну павзу, він запитав мене:

— А скажіть мені: з якою метою ви розписуєте різні агітки?

— Такого я не пригадую, — відповів я.

— То я вам нагадую, — сказав він і, взявши той папірець до рук, почав читати мені з нього. Тепер я дійсно пригадав що, кому і як я писав. Року 1926-го, працюючи на парафії в селі Куземино, я написав листа до церковного титаря слов'янсько-російської церкви в селі Довжку. В розмові зі мною той титар виявляв нібито прихильність до українського церковного руху та до УАПЦ і бажання українізувати в тому селі українську парафію. Був я тоді ще дуже молодим недосвідченим священником та й написав тому старості листа, де й з'ясував йому, як міг, що таке УАПЦерква, які її цілі. Не думаючи про наслідки того написаного, я написав йому щиро й відверто, як підказувала тоді душа моя. Той лист якось потрапив до ГПУ, а тепер Батурин його витягнув, як ніби то агітку проти радянської влади.

На все це я відповів, що то є сама звичайна відповідь людині, яка цікавилася справою Української Церкви, що міг і повинен був написати її священник.

Раптом Батурин змінив тему розмови, запитавши:

— А ви знаєте, що таке СВУ?

Я відповів, що не знаю, а він почав мені з'ясовувати, що то є українська контрреволюційна організація, на чолі з академіком Сергієм Єфремовим, що ця організація в збройний спосіб намагалася повалити радянську владу й встановити в Україні буржуазну, що органи безпеки викрили цю організацію і скоро її провідники мають стати перед радянським судом.

— Там ви побачите й своїх керівників УАПЦ — Володимира Чехівського й інших, — а трохи подумавши, він додав: — є докази, що й ви учасник тієї організації.

Я заперечив, сказавши, що про таку організацію я вперше чую від нього самого...

Коли я зайшов (мене привели) черговий раз до кабінету слідчого Батурина, він сидів збоку, а якийсь, невідомий мені, щуплий та лисуватий чоловік, на вигляд ще молодого віку, сидів за столом, розглядаючи якісь папери. Батурин відрекомендував його, як представника з центру — з харківського ГПУ.

Цього разу, допитуючи мене, мені кілька разів нагадували про СВУ, про мої зв'язки з вищим духовенством: архієпископом Олександром Ярещенком, архієпископом Юрієм Жевченком, архієпископом Йосипом Оксіюком і іншими та з визначними священниками УАПЦ. Говорили вони мені про якісь проклямації, агітацію проти радянської влади. Говорили про те, що я ніби в своїх промовах ляяв радянську владу, виступав проти запровадження колгоспів, а під кінець допиту було оголошено мені звинувачення в антисемітизмі, бо я в церкві, під час читання Апостола, дозволяв виголошувати, як написано: „До жидів послання св. Апостола Павла”, а не до „євреїв”, як їх називали й наказували всім називати радянська влада.

Допитували мене обидва слідчі по черзі, виявляючи свою мистецьку досвідченість радянських правників. Спочатку вони були ввічливі, але, коли побачили, що заходами вівчливости вони не досягають мети, почали кричати, погрожувати...

На все це моєю відповіддю була гробова мовчанка. Треба сказати, що при таких диявольських умовах радянського слідства — терпіння та мовчанка є велика річ. Перш усього, така поведінка має виховне значення для самого в'язня, а крім того вона швидко знесилює слідчого: він скоро вичерпується в своїй винахідливості, переконується в безнадійності витягти щось, що йому хотілося б витягти з уст жертви. Тоді він закінчує справу винесенням присуду, який йому збрече під той час до голови.

Тієї ночі мене, врешті, відпустили.

Змучений, я повернувся до камери. Спів'язні почали мене щось розпитувати, але, побачивши, в якому я стані, облишили. А мені ж хотілося тільки одного — спати. Але вмостившись до снання, я довго не міг заснути. Крізь сон я чув, що хтось трясє мене за плечі й штовхає під боки. Прокинувшись, я побачив перед собою вартового ГПУ.

— На допрос! — гримнув він.

— Я тільки прийшов звідти, — відповів я.

— Ідьом! Зовут!...

В слідчого перше слово було:

— Вибачте, що потурбував вас другий раз цієї ночі, але це для вашої ж користі, — так лукаво всміхаючись, виливав Батурин.

— Вас я шаную більше ніж інших, духовного покрою, людей, — продовжував він, — ось цілу ніч думаю-гадаю над тим, як би відпустити вас, звільнити. Ви молода людина, бідняцького походження; вас виховала радянська влада та радянська школа. Я певен, що протирадянських вчинків ви допустилися не самі, але через чийсь злочинний на вас вплив, то ж, не ви маєте відповідати, але той, хто допустився цього. Скажіть мені, хто намовив вас до того, щоб ви, по скінченні радянської школи, пішли на працю до Церкви, яка виявила свою контрреволюційну діяльність?

Я мовчав.

— Скажіть мені, ви хочете піти на волю?

— Я й далі мовчав.

— Я зразу ж можу відпустити вас, — продовжував він, — але можу також згноїти вас у тюрмі. — Це речення сказав Батурин уже грубо, злісно блиснувши очима, а потім, ніби отямився, додав:

— Ви мовчите, але я знаю, що ви хочете бути вільним і я звільню вас зараз, тільки при маленькій умові...

В цей час Батурин підсунув мені друкований на машинці папірець, сказавши:

— Прочитайте, підпишіть і ви вільний.

А в папірці тому стояло надруковане від мого імени ганебного змісту зречення священничого сану, віри в Бога й наклеп на УАПЦ. Лишилось лише поставити на тому папірці мій власноручний підпис і... диявол святкував би перемогу.

Але переді мною був не тільки той папірець, а в усій величчї мерехтіла сила ганебного гріха-зради. Зректися Бога, віри, Церкви, сану — це означає потоптати, зганьбити все те найкраще й найдорожче, що втішало мене протягом чотирьох років мого пастирського служіння УАПЦеркві. Зректися цього, це значить привести до зневірства та відступства від рідної Церкви тих, кого я впродовж цих років навчав вірити, любити. Зректися означало б накликати на себе гнів Божий та зневагу добрих людей і братів сопастрів, показати себе негідником

перед християнським світом. Своїм зреченням я б відплатив зневагою вірним за шматок хліба, що я мав від них, зрештою, — зректися, це значить — стати Юдою.

Ніколи я не був у такому тяжкому й скрутному стані. В голові товпилися думки: „Хто ж мені допоможе тепер, хто втішить і скаже, що мені робити?“ І зараз у цей момент прийшли до пам'яті слова мого духовного вчителя отця Артамона Кузьмінського, що він сказав мені в той час, коли я зголосився стати на шлях церковного служіння:

„Краще не йти, аніж піти, а потім у ганебний спосіб зневажити святиню"... І я ледь-ледь не вголос вирішив: „Будь що буде, але Твоя, Боже, воля”.

— Хоч і розстріляєте мене, я не зречуся, — сказав я слідчому і відсунув у його бік той задрукований папірець.

Протоієрей М. Явдась

*Передрук з книжки „Мартирологія
Українських Церков”. Том І.
Українське видавництво „Смолооскип”
ім. В. Симоненка, 1987 р.*

В. Гришко

АНТИУКРАЇНСЬКИЙ ТЕРОР І ГОЛОДОВИЙ ГОЛОКОСТ УКРАЇНИ 1933 РОКУ

У 1922 році з повною силою розгорнувся так званий „соціалістичний наступ на капіталістичні елементи села”, що його дуже скоро відомою промовою та вказівками Сталіна було оформлено в офіційну терористично-грабункову акцію так званої „ліквідації куркуля як кляси на базі суцільної колективізації”. І ця акція, що відбувалася одночасно з акцією прискореної примусової колективізації, з особливою жорстокістю розгорнулася саме в Україні. Це й був уже початок чи, так би мовити, перша дія тієї трагедії України, що її завершенням потім став катастрофальний для України 1933 рік.

В цій трагедії, що почалася 1929-го й тривала протягом 1930-го року, відразу ж зі всією очевидністю виявився той факт, що хоч колективізація і „ліквідація куркульта” були акціями соціально-політичного характеру і, як такі вони були більш-менш загальними для всього Советського Союзу, включно з Росією, однак в Україні вони були не тільки сполучені, але й злиті в одно з акцією національно-політичного антиукраїнського погрому. Цей погром, як відомо, було вчинено у вигляді проголошеного безпосередньо перед початком колективізації й „ліквідації куркулів як кляси” так званого „викриття й ліквідації Спілки Визволення України (СВУ)” восени 1929 року та показової судової розправи над 45-ма головними звинуваченими в цій явно інсценізованій ГПУ справі в зимі й навесні 1930 р.. Сама акція „ліквідації СВУ” відбувалася в 1930 р. одночасно з акцією „ліквідації куркульта”. При чому — „ліквідація СВУ” означала ніщо інше, як масовий терор супроти української національної інтелігенції переважно з покоління сучасників і також учасників української боротьби за державність у 1918-1921 роках, людей провідної верстви української нації. Жертвами цієї терористичної акції були загалом діячі української культури, освіти, духової творчости, релігійно-церковної сфери життя, а також діячі еко-

номічно-господарської (зокрема кооперативної) та різних фахових ділянок діяльності, а при цьому жертвами стали також багато національно-свідомої й активної студентської молоді. Конкретно ж це означало ув'язнення та значною мірою знищення (розстрілами й іншими способами вигублення в тюрмах і концтаборах) щонайменше кількадесятьох тисяч переважно найцінніших представників українського суспільства.

Що ж до „ліквідації куркульства”, то це означало тотальне пограбування позбавлення всіх життєвих засобів, а відтак ув'язнення й вивезення з України до концтабірних так званих „спецпоселень” у північній Росії цілих родин найкращих господарів, майстрів українського хліборобства. Цю акцію „ліквідації куркульства”, що відбувалась одночасно з акцією насильницької колективізації так званої „середняцької” та „бідняцької” маси селянства здійснювали спеціально мобілізовані для цього партійці з великих індустріальних міст, серед яких переважали люди російської та взагалі не української національності, а ті, що були українцями, були також зденаціоналізовані й здебільшого русифіковані. Але ці прислані партійці своєю чергою мобілізували в селах, до яких їх прислали, місцевих сільських „комнезамів” та так званих „активістів” — комуністів та комсомольців. І саме ця місцева чернь, виконуючи вказівки й накази „влади”, що її уособлювали прислані міські партійці, робила всю „чорну” брудну роботу так званого „розкуркулювання”.

Як відомо навіть з офіційно опублікованих даних совєтської статистики, жертвою такої „ліквідації куркульства” в Україні стало 200 000 селянських дворів, тобто — родинних господарств. Оскільки ж на такі „куркульські” переважно великі, багатодітні родини в той час припадало пересічно яких 6 осіб, то це означало „ліквідацію” щонайменше 1 200 000 живих людських душ. При чому — багатьох голів та інших членів цих родин при нагоді „розкуркулювання”, або ще перед цим, звинувачувано в різних минулих чи просто вигаданих так званих „антисовєтських діях” і за постановами надзвичайних, часто заочних, судилищ ГПУ, для застрашення інших, розстрілювано. Загалом же зі згаданої кількості „розкуркулених” і засланих до північної Росії родин, за свідченням тих, що вижили, принаймні половина загинули першого ж року заслання від голоду, епідемій та жорстокого нелюдяного ре-

жиму в концтабірних „спецпоселеннях”. А ті, що й вижили, однак, в абсолютній більшості були для України назавжди втрачені і вже в наступному поколінні поглинені росіянізацією.

Таким чином на самому початку колективізаційного наступу на українське селянство, яке становило тоді понад 80% національно-українського населення підсоветської України та являло собою основну соціальну силу української нації, це селянство шляхом масового терору у формі „ліквідації СВУ” й „ліквідації куркульства як кляси” було обезголовлене, позбавлене провідного, найбільш національно свідомого, найбільш активного та найбільш господарного й продуктивного елементу. І цей терор, жертвою якого першого ж року колективізаційного наступу стало більш мільйона українських людей, був першим актом советського антиукраїнського народовбивства, званого тепер міжнародним терміном „геноцид”.

Та це був ще тільки початок української трагедії, яка відбулася протягом 1931 й 1932 років. За ці два роки колективізацію сільського господарства України було доведено до більш ніж 70%, отже українське село тоді вже стало в основному колгоспним, тобто, згідно з комуністичною теорією, „соціалістичним”. Однак, грабунок уже й „соціалістичного” селянства непосильними для нього хлібозаготівлями не тільки не зменшувався, а ще й посилювався — під гаслом „боротьба за хліб — боротьба за соціалізм!” І знову ж таки, відповідно до конкретних сталінських вказівок з Москви, цій „боротьбі за хліб” в Україні було надано форму „класової боротьби” і в цій боротьбі, не маючи вже „куркулів”, яких було „ліквідовано”, за тими ж таки конкретними сталінськими вказівками з Москви, було штучно створено нового „класового ворога”, яким, мовляв, став „підкуркульник”. А в цю категорію „підкуркульників” потрапляв кожен середній селянин, чи й колгоспник, якщо він виявляв вороже ставлення до колгоспного господарювання, до акції хлібозаготівель, а тим більше, коли він виявляв незадоволення селянською політикою советської влади взагалі. Згідно з одним поважним дослідженням сталінського періоду советської влади, що з’явилося самвидавом під час післясталінської відлиги в Москві, так званих „підкуркульників” у Советському Союзі в той період, про який тут іде мова, було заарештовано й заслано в концтабори

в деяких місцевостях удвічі чи й утричі більше, ніж перед тим „куркулів”. Україна, звичайно, була в цьому відношенні „передовою”.

Хлібозаготівлями 30-го й 31-го років за особливо підвищеними плянами, їх виконанням було геть опорожнено зернові запаси України, так що навесні 1932 року не було навіть достатньої кількості зерна для весняного засіву і Москва мусила, як це твердила тоді офіційна пропаганда, „позичити” Україні для сівби частку відібраного нею від України українського зерна. Але до нового врожаю того року по колгоспних селах України вже почалося часткове голодування.

Врешті, коли в липні 1932 р. виявилось, що урожай того року не обіцяв бути багатим, а визначений плянуванням Москви плян хлібоздачі перевищував можливості з того врожаю його виконати, харківський центр комуністичної влади в Україні в своїх власних, службових у стосунку до Москви, інтересах почав робити заходи перед Москвою, щоб вона зменшила плян хлібозаготівлі того року для України настільки, щоб його реально можна було виконати. Але прислані з Москви Молотов і Каганович, на спеціальній конференції в Харкові, рішуче заявили, що „ніяких поступок у справі хлібозаготівлі не буде” і зажадали виконання визначеного для України пляну за всяку ціну. Що правда потім, у процесі хлібозаготівель у 1932 р. Москва мусила все таки дещо спустити аж надто завищений цей плян, але далеко не настільки, щоб його можна було виконати.

Отже — московський центр комуністичної влади в СРСР цілком свідомо й вираховано пішов на злочин голодового народобивства в Україні і це — сукупно з одночасним національно-політичним терором — означало замах на життя української нації. А щоб забезпечити переведення цієї смертельної для України грабункової акції, для цього було вжито цілий ряд спеціальних заходів. Передусім — длі здійснення тотального „хлібозаготівельного” грабунку селянської (в основному тоді вже „колгоспної”) України було мобілізовано й послано в села України 112 тисяч дібраних партійців, переважно не-українців та великою мірою з-поза України. Тоді ж таки, 7-го серпня 1932 року, було видано в Москві закон про так звану „охорону соціалістичної власности”, яким установлено нечувано суворі кари, включно з розстрілом, колгоспникам, чи позаколгоспним селянам, що

посміли б узяти для себе щось із колгоспного збіжжя — навіть у формі залишених на полі після жнив колосків. А коли було зібрано врожай, було заборонено будь-яку видачу колгоспникам авансом заробленого ними на трудодні хліба — до часу, доки не буде виконано колгоспом призначеного йому пляну хлібоздачі державі.

Однією із форм тогочасної так званої „боротьби за хліб” України була своєрідна бльокада сел і цілих районів, записаних на так звану „чорну дошку” за невиконання пляну хлібозаготівлі, і в такому разі до тих сел чи районів припинявся будь-який довіз усіх споживчих товарів. Одначе, до кінця 1932 р. навіть і такими надзвичайними заходами виконати московський плян хлібозаготівлі в Україні влада змогла лише на 70%. Але й таке „недовиконання” означало, що тотальний голод пограбованого селянства України на час зими, весни й початку літа 1933 року став абсолютно неминучим. Проте „хлібозаготівлі” в Україні навіть і тоді не було припинено. І в останній кампанії вишукування нібито „захованого” селянами хліба дійшло до того, що в селян забирали навіть знайдену в горщику квасолю чи горох із домашнього городу, а навіть забирали й печений хліб.

Загальна настанова влади була така, що селянам, мовляв, не можна вірити, бо вони, мовляв, мусили мати ще якісь приховані від влади зернові й інші харчові запаси. Так підготовлялась голодова катастрофа України 1933-го року.

На самому початку 1933 р. почалася фінальна трагедія України, коли московський ЦК всесоюзної компартії з ініціативи Сталіна видав спеціальну постанову з датою 24-го січня того року, якою за невиконання компартією України завдань щодо хлібозаготівель, оголошувався їй фактичний „вотум недовір’я”. Слідом за цим з москви на Україну послано цілий апарат дібраних у Москві високопоставлених партійних функціонерів з апарату московського партійно-державного центру, на чолі з особливо близьким тоді до Сталіна — Павлом Постишевим. Отож — Постишева було призначено керівником столичної тоді харківської центральної компартії України, увесь партійно-державний апарат Української советської республіки. Це й був фактичний національно-політичний переворот згори. І саме Постишев, зі своїм московським апаратом, довів до кінця, підготовану попередньо і, вже наявну тоді голодову катастрофу в Україні 1933-го року.

В першій же своїй директивній доповіді в Харкові Постишев заявив, що (цитую дослівно) „не може бути й мови про допомогу держави зерном для колгоспів України, навіть і для сівби”. І це в той час, коли взимку 1933 р. вже стрімко й неспинно зростала масова смертність у спаралізованих голодом селах України і звідти лунали розпачливі голоси вже не тільки селян, а й місцевих представників низової влади, про конечну допомогу, потрібну, щоб запобігти масовому вимиранню цілих районів України. Та не тільки не було дано ніякої допомоги, але не дано було навіть можливості голодуючим селянам вільно шукати якоїсь допомоги. Селянам було заборонено покидати свої села в пошуках рятунку в індустріальних містах, де робітники й службовці все таки були забезпечені хоч і напів голодним але регулярним пайком хліба та мінімумом найпростіших харчів. Також умовний кордон між Україною і Росією став реальним кордоном і, до Росії невільно було проїхати без спеціальної перепуски, якої селянам не видавали. А в Росії не було голоду й там можна було дістати харчі. Все ж таки селяни цілими хмарами ватаг, складених із цілих родин, постійно напливали до міст, де багато з них умирали на вулицях, але там мертвих і живих селян підбирали спеціальні посильні патрулі міліції. Тих, що були ще живі, вивозили геть за місто і там лишали в передміських околицях, де вони вмирили. Таке масове вмирання тисячів і тисячів українських людей села, що напливали до міст, відбувалося дослівно на очах міського населення, яке мало чим могло допомогти цим нещасним людям, а влада допомагала їм лише вмирати.

Та поряд з цим, у березні 1933 р., за простою постановою ГПУ було розстріляно 35 керівних осіб Народного Комісаріату Земельних Справ України на чолі з Федором Конаром-Палашуком, відомим (бувшим) лідером тих галицьких січових стрільців, а потім вояків Української Галицької Армії, які в 1920 році, опинившись у більшовицькому оточенні, перейшли на більшовицький бік. Звинувачено його (та його колег) в участі в неіснуючому „підпіллі УВО-ОУН”, яке ніби засіло в органах Наркомзему Української РСР і штучно створило голодову ситуацію в Україні. А слідом за цим розстріляно ще 40 інших осіб за подібним звинуваченням.

І нарешті Москва офіційно проголосила український націоналізм „головною небезпекою” в Україні і вказала на те,

що, мовляв, українізація переросла в український націоналізм. Винуватцем за це було проголошено М. Скрипника (тодішнього міністра освіти УРСР), який, мовляв, допустився „націоналістичного ухилу” і потурав нібито діяльності „націоналістичного підпілля УВО-ОУН”. А на доказ цього було проголошено, що два найближчі дорадники й секретарі Скрипника — буковинець Олександр Бадан і галичанин Євген Ерстенюк — були, мовляв, агентами УВО-ОУН, які діяли (як тоді писалося в советській пресі) „за широкою спиною Скрипника”. І коли Москва устами Постишева зажадала від Скрипника визнання й засуду свого, мовляв, „націоналістичного гріхопадіння”, він 7-го липня 1933 р. демонстративно застрівся. Те саме зробив з собою й визначний український пролетарський письменник комуніст Микола Хвильовий два місяці раніше перед Скрипником. Ці двоє самогубств в Україні того часу, особливо промовисто підкреслили трагедію України, до якої (трагедії) обидва вони, як і українські комуністи взагалі, також — кожен по-своєму — спричинилися.

У цей самий час вимирання селянської України від штучно створеного владою голоду, дійшло свого найвищого рівня та, за масовістю жертв цього нечуваного досі людогубства, набуло тієї форми, яку нині окреслюють назвою „голокошт”. За статистичними підрахунками одного тогочасного економіста-статистика в Харкові, тоді — весною й на початку літа 1933 р., в Україні вмирало щодня приблизно 25000 осіб.

За найбільш обережними підрахунками спеціалістів демографічної статистики, самих прямих жертв голоду 1932-33 року було щонайменше 6 мільйонів осіб, а коли врахувати також втрати природнього приросту та жертви національно-політичного терору в цей самий час, то загальні втрати українського населення на цей час були далеко більш, приблизно 8 мільйонів душ.

Всі ж українські жертви за ці три роки, коли врахувати також українців Кубані й Донщини, як це твердять самвидавні документи й зокрема декларація Української Гельсінської групи 1976 р., становлять разом приблизно 10 мільйонів зниклих українських людей — померлих від голоду, розстріляних і так чи інакше загиблих для України — ув'язнених, висланих тощо. Зрештою, розмір людських втрат України та українців у СРСР взагалі за цей час був настільки великий, що коли їх виявив перепис населення 1937 року, влада мусіла той перепис

скасувати, його показники засекретити, а статистиків, які підраховували наслідки перепису, заарештувати за так зване „шкідництво”.

*Вибраний передрук з брошури;
В. Гришко — „Замах на життя нації”.
Видання Фундації ім. І. П.
Багряного. Дітроїт. 1983.*

Д. Чуб

**ВІДЛУННЯ ВЕЛИКОГО ГОЛОДУ
В СПОГАДАХ ОЧЕВИДЦІВ І В УКРАЇНСЬКІЙ
ЛІТЕРАТУРІ
(Скорочено)**

Голод — це страшна подія в історії людства. Досі він траплявся в окремих країнах як стихійне лихо, що бувало через посуху, недорід чи тривалі воєнні дії. Такий голод охопив і кілька областей України в 1921-22 роках, зокрема Херсонщину, миколаївщину, Запоріжжя, Донеччину та Одещину. Але тоді не було дощів і в цих областях сонце випалило всі посіви. Та влада й тоді накладала податки в тих областях і лише тоді, коли в окремих селах вимерла половина людей, припинили стягати продподаток. Але допомоги голодуючим селянам сама держава не давала. Діяльну допомогу голодуючим селянам дала тоді американська організація АРА. Проте, тоді хоч преса не замовчувала цього стихійного лиха.

Але голод 1933 року в Україні, що придбав назву сталінського голоду, знищив 7 мільйонів людей, мав цілком інші причини й обставини. Цього року в Україні мав бути гарний урожай. Але Москва в 1929-32 роках запроваджувала примусову колективізацію і ліквідацію так званих куркулів, як клясу. Сотні тисяч невинних людей було вислано на північ, на загибель, чим зруйновано основних продуцентів хліба. Майже всі 100% населення України не бажали тієї колективізації.

Побачивши цей спротив, часопис „Пролетарська правда”, боячись за свою шкуру, назвала українських селян „зрадниками інтересів пролетаріату”. А Рада Народних Комісарів УРСР 6-го грудня 1932 року, під команду Москви, винесла таку постанову:

1. Негайно стримати довіз до тих місцевостей (що не виконували плянів хлібозаготівлі) всякого краму і припинити всяку державну і кооперативну торгівлю. Державні та кооперативні крамниці замкнути, а крам вивезти.

2. Заборонити торгівлю продуктами першої потреби...

3. Припинити всяке кредитування цих місцевостей, а дані вже кредити стягнути.

4. Переглянути особовий склад адміністрації... й усунути з них ворожі елементи.

5. Так само зробити й по колгоспах, усуваючи звідти контрреволюційні елементи, що роблять саботаж.

А 11 січня 1933 року Сталін сказав на об'єднаному пленумі ЦК і ЦКК ВКП(б), що в колгоспах заправляють колишні петлюрівці, які запровадили нову тактику „тіхого сапой”, тобто саботаж, тому хлібозаготівлі йдуть слабо.

Слідом за цим, 24-го січня 1933 року, ЦК і ЦКК ВКП(б) на своєму засіданні в Москві ухвалили, що ЦК КП(б) України незадовільно керував колгоспами та виявив „брак клясової чуйности”, особливо в Харківській, Дніпропетровській та Одеській областях, відразу відрядив і призначив на посаду Обкому Харківської області Павла Постишева, а до двох інших областей — Хатаєвича та Вегера.

Одночасно з цим посилають з Москви на посаду керівника НКВД (тоді ГПУ) України В. Баліцкого. Крім цього в Україну було послано 600 політвідділів МТС, а пізніше ще 25 тисяч вишколених у Москві та Ленінграді комуністів.

З цього кожному видно, хто організував голод в Україні, хто грабував останні запаси зерна та харчів. Вся ця московська навала, всупереч конституції УРСР, накинулась, як сарана, на Україну, ходячи вдень і вночі від хати до хати по селах і забираючи в людей найменші запаси збіжжя та продуктів: забирали не тільки зерно, а й борошно та крупу. А їхня бездушність була винятковою. Письменник і науковець Олекса Воропай, який був під час голоду агроном, бачив ті жахливі картини організованого голоду на власні очі, а також зібрав від інших очевидців і видав у 1953 році книжку „У дев'ятому крузі”. Цей справжній обвинувальний акт за московські злочини виданий був і англійською мовою.

Одна жінка на Вінничині, в селі Курилівці, Хмельницького району, коли в неї забрали все, що мала, плачучи питала молодого москаля, заступника політвідділу Уладівської МТС, присланого з „города Леніна”:

— Боже мій, чим же я тепер буду дітей годувати?

— Пусть дохнут вместе с тобой!

Так ставились ці бездушні комуністичні грабіжники. Їхня мета була винищити половину населення України, щоб потім не було жодного спротиву колективізації. І вони підготували той страшний голод, що видушив 7 мільйонів нашого люду.

На весну 1933 р. люди вже почали масово вмирати з голоду й не було кому збирати врожаю. Ці, прислані з Росії комуністи, ставилися до наших людей, як до бидла: кричали, брудно ляляли, а за кожен непослух арештували і людина зникала з світу. А на те, що люди вмирали на праці, на дорогах, дома, ці прислані загарбники казали:

— Нічево! У нас людей хватіт! Это всьо контрреволюція, петлюровщина.

Начальник політвідділу Уладівської МТС, матрос Кронштаду, кричав на зборах робітників і службовців МТС:

— Забрать хлєб до зерна! Вирвать с рук контрреволюції матеріальную базу! Голодом заставіть мужіка работать в колхозе! Вот дірєктиві партії і правітельства!

Він, нічого не розуміючи в сільському господарстві, роз'їжджав новим автoм, лютував, але нічого не міг домогтися, бо люди були голодні, пограбовані, вмирали. А на полі плянтації цукрового буряка заростали бур'яном, сівба затягалася — все гинуло.

А в той же час у Москві було досить хліба по крамницях, але селянам не продавали квитків на залізничних станціях, хіба тим, хто мав командировки.

Учитель Дмитро Соловей, автор двох видань „Голгота України” та „Стежками на Голготу”, ґрунтовно проаналізував увесь процес колективізації та розкуркулювання, відбирання в людей харчових запасів, що, зрештою, й довело до голоду, подає багато документальних даних, зазначаючи, в яких це було селах, подає прізвища свідків того знищення. У книжці „Стежками на Голготу” Дмитро Соловей подає уривок із спогадів професора харківського університету Хведора Рябокoня. Його батько жив у селі Лисича Карлівського району на Полтавщині. Кожної середі батько приїздив і син купував для його сім'ї по високих спекулятивних цінах „з-під поли” 16 кілограмів житнього борошна. Цим він годував, крім себе, брата-агронома, невістку та двох дітей-онуків. Але перед Великоднем батько не приїхав. Проф. Рябокінь збирався поїхати в село, довідатися, аж, нарешті, батько приїхав, але ледве живий.

— Що з вами, тату? Чого це ви так довго не приїздили? Що там діється у вас в Лисичій? — питаю.

— Та діється, сину, діється... — І батько заплакав.

— Що сталося, тату? — кинувся я до батька.

— Та сталося... — Він трохи заспокоївся.
— Поховав Орину... І зятя, і обох їхніх дітей... (Орина сестра Рябоконя).
— Та чого ж вони повмирали? — питаю.
— Та чого ж... Від голоду.
— Як же це воно так сталося. Я ж ще восени чув від самої Орини, що в них добре вродило, що хліба та картоплі в них було досить.

— Та як там сталося, — відповідає батько. — Він же (зять) одноосібник, не пішов до колгоспу, так на нього наклали хлібоздачі 100 пудів збіжжя. Він виконав це, тоді перед Різдвом на нього наклали ще 200 пудів, а в них уже не було й 20 пудів. Тоді до них прийшли комуністи та активісти й забрали в них усе до зернини, навіть борошно, крупу, квасолу, горох... Оце тобі, кажуть, за те, що ти не хочеш здати державі, то ми забираємо в тебе силою. Корову в них забрали на м'ясозаготівлю ще з осені, підсвинка вони закололи ще перед Різдвом, бо й самим нічого було їсти, й підсвинка не було чим годувати, а гусей, качок, курей покрали сусіди та поїли...

.....

Як ставилася влада до голодних і пухлих від голоду людей, що напливали масово до міст, читаємо в книжці д-ра О. Воропая, який уже після 1933 року познайомився з лікарем, що працював у головній клініці міста Дніпропетровська. Згадуючи про 1933 рік, той лікар розповів:

„Я працював тоді у головній клініці міста Дніпропетровська і мав нещастя кожного ранку оглядати мертві тіла з дніпропетровського „Табору смерти“. (Цей табір був для тих ще живих, кого міліція збирала по вулицях і звозила до табору обгородженого дротяною сіткою). „Вночі, — казав далі лікар, — померлих привозили вантажні машини НКВД і звальювали купою в „мертвецькій“. А далі розповів, що на спеціальних зборах медичного персоналу було попереджено, що суворо заборонено подавати будь-яку медичну допомогу голодуючим селянам, які потрапляли до м'яста. Про голодуючих казали їм, що то „вороги радянської влади“.

По селах щодня їздили колгоспні вози і збирали по хатах мертвих людей.

В селі Степанівці на Вінничині, — пише д-р Воропай, — колгоспні фіри минали тих, що не були членами колгоспу. Одна

жінка, вдова, в рядні повиносила своїх трьох дітей на кладовище, а потім і сама померла.

В селі Петропавлівці на Дніпропетровщині молодий селянин, якого розкуркулили й вигнали з села ще в 1929 році, потайки повернувся в 1933 р. до свого села. Вночі він прийшов пішки з залізничної станції, але в село зайти побоявся. То він заліз у жито, яке росло проти його колишньої хати, в якій жили тепер його старі батьки й там заснув до ранку. Вранці, коли зійшло сонце, він побачив таку картину: дівчина, 14 років, дочка Омеляна Слизького, колишнього сусіди, витягала з хати мертве тіло батька та намагалася покласти його на візок. Боса, в самій сорочці, вся в сльозах, вона ніяк не могла справитися з тяжким тілом... Я вийшов з жита, — розповів цей селянин, — і питаю:

— Куди ти везеш свого батька?

— На цвинтар, — каже дівчина, — вони вже три дні лежать мертві в хаті. Я з ними боюся спати.

.....

Не краще було й на батьківщині Тараса Шевченка. Мешканець села Кирилівки розповів, що там вимерло пів села, а частина розбіглась. У селі Зелена Діброва з 1210 дворів 843 хати спорожніли, лише в 367 хатах не всі померли.

Письменник Олекса Гай-Головко, що живе тепер у Канаді, в Україні був посланий в село, як кореспондент. Приїхавши спершу до Краснограда, він помітив що на вулицях майже не було людей. Крамниці закриті, навіть не було де пообідати. Лише дякуючи тому, що він мав відрядження, йому дозволили пообідати в їдальні для членів комуністичної партії та НКВД. Потім його відрядили на посівну в Новопавлівку, село поблизу Краснодару... Увечорі місцеві партійці та комсомольці організували 5 бригад, які мали їхати до інших сіл збирати по хатах померлих. Гай-Головко був призначений до села Кобзівки, де біля хат уже були прибиті на кілочках написи, скільки в якій хаті померлих. І він з однією теж присланою, студенткою виносив померлих з хат на вулицю, а там їх забирали на вози й відвозили на цвинтар. Письменник бачив там сотні трупів і всі ті жахи висвітлив у своїй книжці „Смертельною дорогою”, що вийшла в Канаді в 1979 році.

Дружина драматурга Миколи Куліша, Антоніна, що живе тепер в Америці, у своїх спогадах пише, що, почувши про голод

у селі, її чоловік Микола Куліш сам поїхав щоб переконатися, що справді там діється... Через два тижні він повернувся до Харкова і був такий сумний та пригнічений, що вона налякалася.

— Може що трапилося в дорозі? — запитала вона. — Ти хворий?

А він відповів:

— Старенька (так він завжди називав дружину), якби ти знала, якби бачила, що робиться по сселах — це жах! Уяви собі — по дорогах лежать пухлі й мертві люди, по селах тихо, люди не ходять, бо не мають уже сил рухатись. Біля матері лежать мертві діти, а вона сама впала через по ріг і вмирає. Навіть собак по селах не стало. І ця Україна цвіте, збіжжя красується по полях. Та нема кому його збирати! Багатюща країна, земля, як золото, працьовитий і здібний народ, і що з ним зробили?! —

Микола плакав, — пише дружина, — стогнав і захворів. Інколи зривався і кричав, вона його заспокоювала, а він відповідав їй:

— Про це не лише писати треба, а кричати, бити у дзвони на сполох!

.....

І хоч серед письменників ішли арешти, вони реагували на ці обставини, писали листи до ЦК партії, до видавництва. Гнат Хоткевич, який жив тоді у виселку під Харковом, взимку 1933 р. прислав до видавництва розпачливого листа. Він писав:

Як мені далі жити? Мене позбавили праці і хлібних карток... ми голодуємо. Я спроможний купити лише один кухоль квасолі на день, з якої варимо на всіх юшку... На двох дітей маємо лише одну пару чобіт, а їм же треба ходити до школи. Надворі сувора зима, а в хаті нічим топоти. Легаючи спати, вкриваємося всією нашою одежею. Вода в хаті замерзає...

Колишній червоний партизан письменник Дмитро Гордієнко, що мав скалічену ліву руку, писав до видавництва, що письменники тепер у матеріальному відношенні живуть гірше, ніж кур'єр Раднаркому. Всі ці листи В-во передрукувало й надіслало до ЦК партії. Як Куліша, так і Гордієнка було заарештовано, і вони загинули на засланні.

.....

Зрозуміло, що цей організований комуністичною Москвою голод не міг не відбитися в нашій літературі. Багато сміливих творів, що їх написали про голод, письменники попалили під час масових арештів. Згоріло в вогні все, за що могли причепитися слідчі. Дехто написавши вірш, намагався запам'ятати його до слушного часу. До таких належить поет і письменник Олекса Гай-Головко. Ще в 1933 році він написав вірш „На українському цвинтарі”, але вивчивши його напам'ять, спалив і лиш тепер у Канаді з пам'яті поновив.

НА УКРАЇНСЬКОМУ ЦВИНТАРІ (Уривок)

Червона метелиця... Зойк, голосіння
Пронизують ранки криваво-густі.
Стою на скорботній моїй Україні,
Розп'ятий Москвою на чеснім хресті.

Довкола могили, могили, могили.
В могилах країна нещасна моя.
О, доле святая, подай мені сили,
Щоб міг досказати неказане я.

Вогненнеє слово, що серце стискає,
Бо падаєм, гинемо в лютій тюрмі.
Рятунку ж немає, немає, немає,
А вийти із пекла не можем самі...

Поет Олекса Веретенченко, вирвавшись з німецького оточення, повернувся до Харкова й написав два вірші глибокого звучання. Уривок одного з них цитую з пам'яті:

„1933”

Український збіджений народі!
Україно, — мати січова!
Де твої знамена і клейноди?
Де твоя державна булава?

Тільки й чути — гупання кайданів
В Соловках, в Сибіру, в Колимі. —
То козацька нація гетьманів
Гине у московському ярмі.

Щезло все в голодному пожарі:
Матері і діти з голоду всі мруть.
Божевільні люди на базарі
Людське м'ясо людям продають.

Вже давно не чути серед степу
Клекоту орлиного вгорі.
Славу про Хмельницького й Мазепу
Не співають сиві кобзарі.

Де поділись — усмішка весела
І купальнікі вогнища дівчат?
Де поділись українські села
І садки вишневі коло хат?

Щезло все... і всюди на руїні
Бенкетують п'яні вороги.
Українці ж мруть на Україні,
На Байколі, в холоді тайги....

Ні — ми ще повстанемо, як хмара.
Ні — ми ще ударимо, як грім!
І коли за все приходить кара,
То якої ж карі треба їм?

Дмитро Чуб
(Вибрано з брошури...)

Д-р Осип Мороз

ОРГАНІЗОВАНИЙ ГОЛОД В УКРАЇНІ 1932-1933

29-го грудня 1929 року Сталін проголосив ліквідацію кулаків* як класу. При відсутності інструкцій, які могли б здержувати ексцеси, рішали про процес колективізації місцеві активісти. Тенденція розкулачення брала гору над колективізацією, замість навпаки.

Рішення тотальної колективізації було винесено 5-го січня 1930 р., Рішення було в справі швидкості і методи колективізації. Рішення було взяте самим Сталіном, отже не було актом партійного з'їзду, конференції чи рішенням уряду. Артикул 4 статуту, який був одобрений 1-го березня 1930 р., визначає те, що до колгоспу належить: весь інвентар, вся худоба, резерви насіння, корм для худоби та будинки. До того ж доходить, що арт. 127 кримінального кодексу УРСР з 1-го серпня 1932 р. проголосив перепродаж сільсько-господарських продуктів протизаконним і предметом кари: не менше, як 6 років тюрми та конфіскації майна. Цей артикул грав також важливу роль в організації голоду в Україні в 1932-1933 рр.

Експропріація почалася зимою 1929-30 р., друга хвиля на початку 1931 р., а третя наступила при кінці 1932 року. Залізнична мережа не була всилі перетравити масове виселення такого широкого закрою. 6-7 мільйонів душ мали бути вивезені з України на північ Росії. 12-го лютого 1930 р. ГПУ (Государственное Политическое Управление — сучасне КГБ) класифікувало кулаків у три категорії, залежно від „небезпечности”. Перша категорія мала бути арештована самим ГПУ і заперта в тюрми, друга мала бути депортована, третя залишалася в районі, але на землі, яка вимагала меліорації, на мочарах, незагосподарених лісорубках, на пустирях і т. п. В лютому 1930 р. напруження досягло свого zenіту. Головну роль грали армія та 25 тисяч осіб найактивніших комуністів.

За час першої фази колективізації, тобто продовж 1930 року, селяни на Україні піднімали навіть повстання. На день 1-го березня 1930 р. було в СРСР 15 мільйонів сільських господарств, з яких 11 млн. протягом двох місяців пішло в

колгоспи. Це був той час, коли Сталін написав статтю „Запаморочення від успіхів”, що появилася в „Правді” за 2 березня 1930 р. Стаття та інші рішення ЦК з 14 березня 1930 р можуть когось помилково переконати, що Сталін нібито хотів сповільнити процес колективізації. Визнавши деякі шкідливі ознаки і зловживання сили (примусу) в процесі так наглої колективізації Сталін не вимагав, щоб виправили ситуацію, щоби повернути відібрані землі, худобу, щоби відкривали знову церкви і щоби запроторені селяни могли повернутися додому. Його стаття мала на меті задовольнити опозицію і не дати їй вигіднішої політичної позиції, або, мабуть, Сталін не бажав бути відповідальним за те все, що сам заподіяв. Сталін не хотів, щоби партія продовжувала ці методи в Росії, а тільки на Україні і північному Кавказі, де він приготував майбутні колоніальні відносини. В Україні було на 10 березня 1930 р. колективізовано 65% господарств і 70% землі. Але на 1-ше липня того ж року було колективізовано тільки 30.4% господарств і 39.7% землі (бо частина селян вийшла з колгоспів), проте вже 3-го липня селяни були змушені знову повернутися в колгоспи. На Україні мала бути переведена тотальна колективізація і вона мала інші цілі, як у самій Росії. Розкулачення не було тільки економічним інструментом, але й політичним, воно відносилося до кожного, (хто ставив опір) навіть, коли він особисто нічого не посідав (безземельні). Селяни голосували чи об’єднуватися їм у колгоспи, чи ні. Селян питали, чи вони проти уряду (влади) і, якщо б хтось сказав, що він проти заходів влади, це означало б для них депортацію. Кулаки, як ми вже згадували, становили 4% а бідні та середньо-заможні селяни, які противилися колективізації, тим самим підтримували кулаків і, отже, були проти політики влади. Кожен селянин, що не йшов у колгосп, був „ворогом держави”.

Скільки буде він працювати в колгоспі, цього селянин сам не вирішував, а держава рішала, скільки він мав працювати і скільки харчів він мав право спожити. Було б неправильно гадати, що партія цього не передбачала. Ціллю партії було не лише збільшення сільсько-господарської продукції, але й бути власником тієї продукції. Хоч консумпція (споживання) селян була мінімальна, то однак існувала ще можливість її далі зменшити, аби таким чином підвищити балянс міжнародної торгівлі, який був так потрібний для індустріалізації советської держави.

В книжці А. Рочестера „Ленін про аграрні питання”, автор наводить слова Леніна: „Це був перший і, я сподіваюся, останній раз в історії советської Росії, що великі маси селян були ворожими супроти нас, — не свідомо, а інстинктивно. Це дало причину для так спеціальної, звичайно, неприємної ситуації для нас”. Наставлення селянства до советської влади було їй відоме. Основне бо завдання модерної держави є дбати про екзистенцію (існування) населення і його удосконалення. Тотальна колективізація не мала на меті населення, споживача, і вона, зрештою, не була сама ціллю в собі, а лише засобом для індустріялізації.

Суцільна колективізація впливала з основного пляну індустріялізації і, автоматично в такий спосіб стала частиною першої п'ятирічки. Насильна колективізація була здійснена для того, щоб уряд став (а значить партія) єдиним власником продуктів і споживчих дібр та праці. Отже, з концепції насильної колективізації зродилась нова концепція організованого голоду для того, щоб зредувати консумпцію (зменшити споживання) і щоб знищити частину українського народу. Голод 1932-33 рр. був безпосереднім економічно-політичним актом Москви (по відношенню) до України. Це не була кара, а пряма ціль.

Тому, що кліматичні умови для жнив 1932 р. були нормальними, голод правильно був охарактеризований, як голод організований людиною.

Навіть за часів дореволюційного періоду Україна продукувала 25.8% збіжжя та 82% цукрових буряків у царській Росії. ми можемо ще в інший спосіб числити, вилучаючи інші недотягнення спричинені системою. Якщо Україна продукувала 26.8% зерна в СРСР, то дістанемо для України 9.34 млн. тонн із всіх 37.26 млн. тонн. Загальний збір збіжжя для держави був обчислений на 18.4 млн. тонн а з того з України советська влада хотіла отримати 6.4 млн. тонн.

Кількість зібраного збіжжя в 1932 р.	В Україні:
37. 26 млн. тонн в СРСР	9.34 млн. тонн збіжжя зібрано
18.40 " " для держави	6.40 млн. тонн для держави
18.86 " " для селян	2.94 млн. тонн для селян

На основі нашого обрахунку селяни в СРСР мали доставити державі 50% збору, але українські селяни не мен-

ше як $\frac{1}{3}$, бо Україна мала доставити 30.6% всіх достав по СРСР. За роки 1909-1913 на Україні селяни після збору врожаю мусіли продати приблизно 29% урожаю, щоб могли заплатити податки та задоволити грошові потреби. До того ж, селянин мусів затримати для себе 14% на насіння на наступний рік, а решту збору, тобто 57%, він особисто споживав.

Додатковим фактором є густота населення. Згідно з Тимошенком*, європейська Росія нараховувала 64 особи на кв. км. Північно-Західна Україна — 157, а Північно-Східна — 126 осіб на кв. км.

Переглянемо тут збір зерна в СРСР більш детально. В 1913 році було на Україні 23 млн. га орної землі. Збіжжева чвстина складалася з 21 млн. га, а в 1928 і в 1933 р. — 20 млн. га, що, звичайно, не означає, що всі 20 млн. га були культивовані під час насильної колективізації.

Зернові урожайні землі за 1932-33 рр. у млн. га становили:

СРСР	94	—	100%
УРСР	20	—	21.2%
РСФСР	63	—	
Інші республіки	11	—	78.8%

Загальна сума збіжжя, приписана Москвою для СРСР на 1932 рік, становила 18.4 млн. тонн, що з республік мало бути зібраним у спосіб:

РСФСР та інші республіки	— 12.0 млн. тонн-	69.4%
УРСР	— 6.4 ” ”	— 30.6%
СРСР	— 18.4 ” ”	— 100.0%

Відсоток України до РСФСР та інших республік буде:

млн.га	РСФСР та інші	УРСР	%УРСР до РСФСР та ін.
--------	---------------	------	-----------------------

Зернові площі	74	20.0	30.6
Збір для держави	12	6.4	21.2

*) Тимошенко — автор кн. „Агрікалчурал Рашшіа енд те Вест Проблем”. Видання Станфордського Університету — Фуд Рісерч Інститут. 1932 р.

Відсоток України до РСФСР та інших республік буде:

РСФСР та інші респ.	УРСР	%УРСР до РСФСР та інш. респ.
Зернові площі — 74 млн. га	20.0 млн. га	30.6%
Збір для держ. — 12	6.4 млн. га	21.2%

Збіжжя зібране з одного га на Україні і в других республіках виносило 8 тонн.

Селянського населення на збіжжевій землі в РСФСР було 30 млн. селян на 63 млн. га збіжжевої землі.

Якщо приймемо цифру Н. Ясного з зернового урожаю на 1932 р., тобто 37.6 млн. тонн у СРСР, то дістанемо за 1932 р. слідууючу картину:

(Всі числа в млн. тоннах, гектарах і наелення)

	СРСР	УРСР	РСФСР та інші респ
Збіжжева земля	94.0	20.00	74.00
%	100.00	20.20	79.80
Зерна зібрано	37.26	7.90	29.36
Зерна — державі	18.40	6.40	12.00
Зерна — селянам	18.86	1.50	17.36
%	100.0	7.86	92.04

Якщо застосувати іншу методу як передвоєнний час, коли Україна продукувала 25.6% збіжжя у царській Росії, то тоді дістанемо таку картину:

	СРСР	УРСР	РСФСР та інші респ.
Збіжжя зібрано (млн. тонн)	— 37.6	9.54	27.72
Віддано державі (млн. тонн)	— 18.40	6.40	12.00
Залиш. селянам (млн. тонн)	— 18.86	3.11	15.72
Залиш. на га кг	— 206.4	150.5	212.4
Кільк. селян на га		2	1
Залиш. кг. зерна		75.25	212.4

У всякому випадку, українському селянинові припадало менше половини в порівнянні з російським. Нормою голоду вважається, якщо є менше 200 кг зерна на особу річно. Україна мала жити однією третьою з половиною голодової норми і тому постав на Україні голод. Причина, чому не було голоду в 1931 р. є той факт, що населення ще мало запаси з попереднього часу. Квота здачі зерна державі в 1931 р. була 22.3 млн. тонн для цілого Союзу, а 7.2 тонн або 31.8% мусіла здати Україна. Уряд знав, що голодуюче населення на Україні буде красти з колгоспів. Це й було причиною видання декрету з 7-го серпня 1932 року. Навіть перепродаж уважався кримінальним злочином. У процесі запровадження цього закону падали на українських селян непотрібні й неоправдані жорстокі кари. Вишинський, головний прокурор СРСР, це сам визнав: „Суди дійшли до таких крайностей, що вдарення свині каменем уважалося, як „напад на комунальну власність”. Закон охороняв не лише фізичну недоторканість колгоспних свиней, але навіть свинні нерви. С. Підгайний стверджує на базі аналізу, що організований Москвою голод на Україні вбив 1932 р. 1,5 млн. населення, а в 1933 р. — 3.3 млн. плюс 2.7 млн. біологічних, вторинних втрат (меншого приросту спричиненого голодом).

Константуємо, що голод дав драматичні наслідки зменшення населення України і збільшив населення Росії:

(У млн. душ)	1926		1929		% зросту
СРСР	147.0	100%	170.5	100.0	115.9
Росіяни	77.8	52.9%	99.0	58.4	27.2
Українці	31.2	21.2%	28.1	16.6	— 10.0

І ця обставина вимагає вияснення, чому росіян чисельно збільшилося, а українців так драстично зменшилося. Перепис населення 1959 року показує наступні дані про населення (в млн. та сучасних границях):

	1926 рік	1959 рік	% зросту
Росіяни	77.8	114.1	146.6
Українці	37.2	37.2	0

Якщо візьмемо 37.2 та помножимо на 146.6% то дістанемо 54.5 млн. людей. 54.5 млн. 37.2 млн. становить 17.3 млн. людей бракувало на 1-ше січня 1959 року. Це число — не точне, можна доказати, що воно може бути збільшене.

Теза про те, що голод в Україні був скерований проти кляси селян, як цілоти, (включаючи й бідних) доказана розподілом загиблих по видам господарства:

Стан власности до революції	% померлих від голоду	% у кол-госпах	% в індивід. господарствах
бідні	33.7	77.5	22.5
середні	57.6	62.3	37.7
багаті	8.7		100.00
РАЗОМ:	100.00	61.9	38.1

Для партійців існували спеціальні склепи так звані „закриті розподільники”. Е. Гловінський каже, що „ні один комуніст (член партії) не помер з голоду в Україні в 1932-33 рр. Між різними документами, знайденими під час Другої світової війни, знаходиться директива Сталіна залишати селянам лише 10% зерна. Уряд построїв вежі, щоб мати гострий нагляд над збором хліба. Крадіжка, навіть після 1933 р. була конечною частиною системи. „Можливо, що більше мільйона сторожів було заангажовано, які нічого не продукували. В. Г. Чемберлейн, наочний свідок, пише у своїй праці „те Рашія Айрон Ейдж” (цитуємо за С. Підгайним. цит праця ст. 181) таке: „Голодуюча територія, оскільки я міг бачити і довідатися від достовірних джерел, включала Україну, північний Кавказ і велику частину Казахстану в центральній Азії...” Загальна кількість згинувших від голоду (в автора „погибших з голоду”) за Чемберлейном, становить 5-6 млн. Навіть згідно з обчисленнями (у автора — згідно обчислень) американського амбасадора в Москві в часі Другої світової війни, В. Ц. Буллита, (який був спочатку прихильником Москви) безпосередніх жертв голоду було мінімум 3-5 мільйонів. Дослідження 80-х років встановили число тотальних втрат українців в голоді 1932-1933 рр. на сім мільйонів.

(В скороченні передруковано з журналу „Вісті українських інженерів”. Ч. 1-2, за 1984 рік)

ДОКУМЕНТ ПРО ГОЛОД

Нещодавно в італійських архівах знайдено незвичайний документ про голод у 1932-33 роках. Це документ-лист італійського консула Граденіго до королівської амбасади Італії у Москві, свідчення безпосереднього очевидця цих страшних, кошмарних подій, що їх пляново організувала Москва на чолі з тодішнім вождем Сталіним. Декому видавалось, що ці неймовірні злочини проти українського народу, а в першу чергу українського селянства, яке було суцільною українською силою, з часом підуть у забуття. Як бачимо тепер, так не сталося. Після п'ятидесяти років немов встають мертві й говорять про ці злочини проти людства.

Здавалось нам, що вільний світ про них не знає, бо більшовицька дійсність була герметично закритою і нічого не могло продістатись у вільний світ, але, як бачимо сьогодні, дещо проривалось і було відоме на Заході. Про події, що були куди більші, як гітлерівські, був поінформований вільний Захід, але мовчав.

Цей документ уперше появився і в українському перекладі у „Вістях з Риму” за грудень 1986 р., звідки його й передруковуємо. Шкода, що цей документ не був опублікований, поки була написана книжка „Жнива розпачу” Р. Конквеста. Нашим бажанням є, щоб читачі журналу запізнались з цим історичним документом.

Відомо, що радянські борзописці накидаються на книжку Р. Конквеста „Жнива розпачу” і фільм про голод С. Новицького, мотивуючи, що це все є вигадки. Про це також говориться по радянському радіо. Вони намагаються всіма силами заперечити незаперечні факти того часу, що, мовляв, такого голоду в Україні не було. Італійський консул Граденіго, який тоді перебував у тодішній столиці України Харкові, все це бачив власними очима. Читаючи рядки цього документу, мороз проходить по тілі. Треба сподіватись, що напевно по різних архівах лежить більше подібних документів

про пляново організований голод на Україні. Треба до тих архівів діставатись і розкрити ці таємниці.

Редакція

Харків, 31 травня 1933 — XI
Ч. 474/106

**Голод і українське питання.
До Королівської Амбасади Італії в Москві.**

Голод далі робить таке велике знищення між народом, що залишається зовсім не зрозумілим, як світ може стояти байдужий супроти такої катастрофи і як інтернаціональна преса, що так активно закликає до міжнароднього осудження Німеччини, винуватої в т. зв. „страшних переслідуваннях євреїв”, соромливо мовчить про цю різанину, організовану радянським урядом, в якому самі євреї відіграють велику, хоч і не першу роль.

Дійсно нема сумніву: 1) що цей голод походить головно із свідомо організованого неврожаю, „щоб провчити селянина”; 2) що ні один єврей не знаходиться між загинулими в себе вдома і що, навпаки, всі вони добре відживлені під братерськими крилами ГПУ.

„Етнографічний матеріал” буде змінений, цинічно сказав один єврей, велика риба місцевого ГПУ. Сьогодні можна передбачити остаточну смерть цього „етнографічного матеріалу”; він призначений, щоб бути зміненим.

Хоч і яким страшним і неймовірним може здаватися таке передбачення, все ж таки треба його вважати реальним і в стані здійснювання.

Уряд Москви, справді, заздалегідь підготував за допомогою жорстокої реквізиції (про яку я кількакратно здавав звіт), не неврожай — це було б нелегко сказати, а цілковитий брак будь-якого засобу прожитку в українських селах, на Кубані, на середній Волзі.

Три твердження можуть лежати в основі такої політики:

- 1) пасивний спротив селянина супроти колективного господарства.
- 2) переконання, що неможливо звести цей „етнографічний матеріал” до зразку правдивого комуніста.
- 3) більш або менш ясно визнана потреба або вигода де-

націоналізувати землі, в яких свідомість українська і німецька знову розбуджувалися, з небезпекою можливих майбутніх політичних труднощів, і де, для зміцнення імперії, краще, щоб жило населення, принайменше в більшості, російське.

1-ше твердження мусіло спровокувати початкову „научку”, що її, поза всяким сумнівом, вирішив, як це підтверджує багато осіб з партії, уряд.

Друге (твердження), щонайменше спричинилося до майже цілковитої байдужості з боку самого уряду щодо трагічних наслідків, які спричинила „наука”.

Третє є напевно призначене зліквідувати українську проблему протягом кількох місяців, з жертвою від 10 до 15 мільйонів осіб. Нехай ця цифра не здається перебільшена. Я тієї думки, що її перевищили і що, мабуть, уже її досягли.

Це велике нещастя, яке скошує мільйони осіб і винищує дитинство цілого народу, вдаряє в дійсності тільки Україну, Кубань і середню Волгу. Деінде його багато менше відчувається або не відчувається й зовсім.

Професіоналісти, гідні всякого довір'я, які мали змогу проїздити через інші частини України, однозгідно заявляють, що катастрофа обмежена виключно до України, Кубані та середньої Волги.

„Руїна починається за Курськом, — сказав письменник Андрєєв, який приїхав кілька днів тому з Москви, і додав, — український селянин більш уже не повернеться до землі. Хто переживе, стане безпритульним, далеким від цієї своєї батьківщини, тому що ніхто вже не буде спроможний відродити в ньому довір'я до сучасного режиму. Також і колгоспники страшенно виголоджені і починають розпадатися через смертність, яка їх нищить, і через утечу в міста тих, що залишилися. Всі тікають до головних центрів і, якщо їм вистачає сили, щоб дійти, там їх однаково чекає голодова смерть тому, що не мають грошей і ніхто не старається їм допомогти. Моя дочка (говорив Андрєєв) має заледве 15 літ, але навіть і вона не зможе побачити нашої країни такою багатою і щасливою, як це було в минулому. „Спасення” прийде, може, з цілковитим знищенням селянина. Уряд заступить його новим елементом, який буде змушений працювати на землі так як робітник у фабриці, але досвід навчає, що фабрики в руках сучасного режиму не продукують нічого; і так, без сумніву, буде також із землею: якщо її зорганізують у колгоспи, режим

завалиться. Приїжджаю з відвідин багатьох мешканців в околиці Ленінграду; там нарікають, бо втратили від 50% до 60% корів! Але вони, пани, що їдять щодня хліб. Мали б на що нарікати! Там їм добре; нехай приїдуть сюди побачити, що діється!”. — Така розмова відбувалася в домі спільних знайомих.

Це зауваження загального порядку, що їх підказує перебіг фактів, які довели до теперішнього нещастя.

Уважаю вказаним представити ще епізодичний образ ситуації:

Товариш Френкель, член „Колегії” ГПУ, звірився одній відомій мені особі, що в Харкові щонаочі збирають до 250 трупів померлих на вулиці з голоду. З мого боку можу посвідчити, що я бачив по півночі, як перед консульством переїжджали тягарові авта з вантажем 10-15 трупів. Тому, що біля К(оролівського) консульства стоять три великі споруди в будові, тягарівка зупинилася перед будовою і два службовці з вилами до сіна вийшли, щоб шукати мертвих. Я бачив, як підібрали з землі тими вилами 7 осіб, між якими були два мужчини.

Жінка і четверо дітей; інші особи будилися і зникали, як тіні. Один з призначених до тієї праці сказав мені: „У вас такого немає, правда?”.

На базарі вранці 21 (травня) мертвих поскидали, як купи шмат, у болоті в людському гною, вздовж частоколу, що відмежовує площу в сторону ріки. Було їх біля 30. Вранці 23-го я їх начислив уже 51. одна дитина ссала молоко з грудей мертвої матері, з посірілим обличчям. Люди говорили: „Це пуп’янки соціалістичної весни”.

Одного пополудня я йшов Пушкінською вулицею в сторону центру. Падав дощ. Три безпритульні перейшли попри мене; вдавали, що билися. Одного штовхнули і він повалився на жінку, яка несла горщик з борщем, обвинутий хустиною. Горщик упав на землю і розбився. Винуватий утік, а інші два руками збирали з землі зупу й її ласо з’їдали. Трохи всипали в шапки для третього.

На тій же Пушкінській, кількадесять метрів від консульства, одна селянка була цілий день з двома дітьми, присівши на розі хідника, так як і десятки інших мамів, одні вище, другі нижче по тій дорозі. Тримала просту коробку з молока і стару бляшанку з консервів, без накривки, в яку час від часу хтось кинув копійку. Ввечері одним рухом віддалила

від себе обох дітей і, вставши, кинулася під трамвай, який гнав повною швидкістю. Пів години пізніше я бачив двірника, який вимітав кишки нещасної. Двоє дітей усе ще там стояли і дивилися.

Щойно минулого тижні було зорганізовано бригаду для збирання безпритульних дітей. Справді, крім селян, які напливають у місто, тому що в селах не мають більше жодної надії вижити, є також і діти, яких сюди приносять і залишають батьки, що самі вертаються до села, щоб там померти. Вони сподіваються, що в місті хтось заопікується їхніми дітьми. Ще до минулого тижня вони лежали і плакали на кожному розі, на хідниках, усюди. Ми бачили 10-річних дітей, які були за маму для 4- або 3-річних. Коли надходила ніч, вони їх накривали власним шаликом або плащем і спали скорчені на землі; біля них лежала бляшанка для сподіваної милостині.

З минулого тижня двірники працюють в білих фартухах, їздять по місті, збирають дітей і заводять їх до найближчого відділу міліції, часто серед сцен розпуки, крику, плачу. Перед консульством міститься міліційний відділ: кожної хвилини чуються розпачливі крики: „Не хочу йти до бараків смерті, лишіть мене вмирати в мирі!”.

Коло півночі починають перевозити їх вантажними автами до Північно-Донецької товарової станції. Туди збирають також і дітей, яких звозять із сіл, знаходять у поїздах. Також родини селян, найстарших одиноких, що їх забирають за дня в місті. Там є і санітари, які виконують „чорну роботу” („вони є героями дня”, — сказав мені один лікар; досі мали 40% мертвих на тиф, що ним заразилися під час своєї праці). Тих, що ще не спухли, і є вигляд, що зможуть віджити, посилають у бараки „Холодної гори” де у будах, на сні, конає близько 8,000 осіб, переважно діти. Призначений туди лікар розповів мені, що вони одержують молоко і юшку, але очевидно, рідко (*бракує пів рядка тексту*) — ... сказав „але все ж таки я переходжу з однієї кризи сліз до другої”.

Опухлих перевозять товаровим поїздом у поля і залишають їх 50-60 км, від міста, щоб там помирили, ніким не бачені. Вагони, як тільки наповнюються, загороджують штабою. Часто буває, що поїзд відправляють кілька днів після того, як вагони замкнено. Кілька днів тому один залізничник, переходячи попри один з тих вагонів, почув крик; наблизився і почув одного нещасного, який з середини благав, щоб його

врятували, бо сморід від трупів там ставав неможливий. Коли відкрили вагон, то побачили, що він був єдиний ще живий; тоді його витягнули і поставили вмирати в інший вагон, де ще живими були ті, що їх замкнули.

Коли приїжджають на місце, де їх скидають, то викопують великі ями і витягають з вагонів усіх мертвих. Пильно дбають, щоб не звертати завеликої уваги на дрібниці, і часто можна побачити, як кинений у яму оживає й рухається в останньому прояві життя. Але робота гробокопателів не переривається через те, і викидання трупів продовжується.

Ці деталі я одержав від санітарів і можу гарантувати їх автентичність.

В'язниця „Холодної гори” має в середньому 30 померлих за день.

У селі Гарово, коло 50 км. від Харкова, з 1,300 мешканців, що там жили, можна начислити сьогодні тільки 200.

Околиця Полтави, здається, найгірше потерпіла, гірше навіть від Харкова. У місті Полтаві навіть лікарі починають пухнути з недоживлення.

Із Сумів один комсомолец пише до своєї дівчини в Харків, що там батьки убивають своїх найменших дітей і їх з'їдають.

Залучую зразки порошку із коренів, з якого виробляють дерев'яну кашу на селах Білогороду.

Перед хатою Баловича один старший (чоловік) достойного вигляду раптово зігнувся над купою стружок і проковтнув повну їх жменю.

Залучую фотографію однієї дитини, що сюди приїхала з родиною німецького походження із середньої Волги, щоб її повернули на батьківщину з генерального консульства Німеччини. Вигляд хирлявого старця є одним із найчастіших, який можна зустріти навіть тут, у Харкові.

Наостанку згадаю про самогубство генерала ГПУ Броського, який 18 ц. м. по повероті з інспекції по селах, після жахливої сцени з Баліцьким, під час якої генерал кричав, що це не комунізм, а „жахіття” що йому вже досить тих інспекцій і що „порядку” не піде більше нікуди заводити (здається, перевести якийсь приборкання), — пустив собі кулю в лоб.

Так само і Хвильовий, і Гірняк (Скрипник — Ред.), за аналогічними причинами... два останні, особливо цікаві з погляду політичного, є темою (мого) окремого звіту.

Вкінці одна (особа), велика риба місцевого уряду й партії, імени якого я не міг дізнатися, збожеволів після інспекції в селі, і мусіли його вдягнути насилу в гамівну сорочку (божевільних). Він також несамовито верещав: „Це не комунізм, це мордування”.

Закінчую: сучасне нещастя спричинить колонізацію, переважно російську, України. Воно змінить її етнографічний характер. У може дуже близькій майбутності не можна буде більше говорити про Україну, ні про український народ, ані, тим самим, про українську проблему, тому що Україна в дійсності стане російським краєм.

З найвищою пошаною К(оролівський) консул:

(Підпис) Граденіго

Журнал „Патріярхат” — лютий 1987

Передрук з журн. „М. У.” за березень 87 р.

ВІДКРИТИЙ ЛИСТ—ВІДПОВІДЬ ДУХІВНИЦТВА І ВІРНИХ УАПЦ МОСКОВСЬКОМУ ПАТРІАРХОВІ ПІМЕНОВІ

Москва, ССРСР.

Довідавшись з преси про Ваш „заклик до всіх чад Російської Православної Церкви”, а навіть „до тих, що називають себе українською автокефальною православною церквою”, спільно з Вами святкувати 1000-ліття хрещення Русі, ми, нижчепідписані священники й вірні Української Автокефальної Православної Церкви, зібрані на храмовому святі Св.-Покровського Катедрального собору в Чикаго, Ілліной, США, відповідаємо на цей заклик наступне:

1. Очолена Вами Російська Православна Церква не є Церквою-Матір'ю Української Автокефальної Православної (колишньої Київської Митрополії), бо не вона, а св. Велика Церква Царгородська Східної Римської імперії Візантії принесла нам Христову Віру, що її благовістив на Київських горах Христовий апостол Андрій Первозваний. Одружений з принцесою Анною, сестрою Візантійських імператорів, після свого хрещення в Корсуні, св. рівноапостол великий князь Київський Володимир охрестив народ наш у Дніпрі-Слауті року 988-го. Створена після офіційного прийняття св. хрещення Київська митрополія аж до 1685 року існувала, як фактично автокефальна Церква, яка від самих своїх початків провадила активну місійну працю на півночі, на землях весі, мордві, чуді й фінів, що пізніше стали землями спочатку Московського князівства, а потім Московської держави. Так що саме Київська Митрополія стала Церквою-Матір'ю Московської Церкви, а не навпаки, як твердите Ви в своєму перед'ювілейному посланні.

2. Вільне й плодотворне існування Української Православної Церкви (Київської Митрополії) перервала Московська Церква в 1685 році, купивши собі в Царгороді за „трисорока соболей і четириста червонних” право на Київську Митрополію. Та поневолена Київська Митрополія продовжувала свою благовісницьку й просвітню працю в Московській Церкві, даючи їй освічених у Київській Могилянській Академії провідників,

богословів і архипастирів, а саме: Єлисея Плетенецького, Стефана Яворського, Феофана Прокоповича, Димитрія Ростовського, Івана Тобольського, Інокентія Іркутського, Іоасафа Білгородського, Феодосія Чернігівського та інших.

3. А що ж робила претендентка на звання Церкви-Матері — Церква Московська — щодо Київської Митрополії протягом 237-ох років аж до революції 1917 року?

Без ніяких протестів збоку найвищих духовних керівників Російської Православної Церкви Цар Петро I ув'язнив у казематах Лубенського Мгарського монастиря останнього митрополита вільної Української Православної Церкви Йосифа Нелюбовича-Тукалтьського, а пізніше чернігівського архієпископа Варлаама Шишацького; з політичних мотивів руками ієрархів Російської Православної Церкви кинув ганебну анафему на гетьмана України Івана Мазепу — щедрого будівничого й реставратора багатьох церков столиці України — Києва й жертводавця Церкви Гробу Господнього в Єрусалимі (помер 1709 року в Яссах і похований як православний християнин духівництвом братньої Румунської Православної Церкви); цей же відступник від православія запроторив наказного гетьмана України Павла Полуботка в Петро-Павлівську фортецю в Петербурзі, де він і помер.

Без ніяких протестів збоку Російської Православної Церкви цариця-розпутниця Катерина II в 1775 році зруйнувала твердиню оборонців Православ'я всього християнського півдня — Запорожську Січ і сплюндрувала січову церкву Покрови Пресвятої Богородиці та ув'язнила архієпископа Арсенія Мацієвича, а останнього кошового Запорожської Січі Петра Каль-нишевського вкинула в кам'яний мішок без вікон і дверей у підземеллі Соловецького монастиря, де він промучився 25 років і осліп, а в той час над місцем його ув'язнення і страждань російські православні священники, без жодних докорів сумління, приносили безкровну жертву, молячись найперше за царицю — мучительку України.

4. В подяку за просвітню діяльність українських архипастирів і просвітителів Московії, що їх вище названо та багатьох інших, цар-деспот Петро I заборонив друкарні Києво-Печерської Лаври друкувати богослужбові книги, „даби не било нікакой розні” з малограмотними московськими виданнями. В пізніші ж часи Синод Московської Церкви, не визнаючи ні українців, ні української мови не допускав публікування Св.

Письма Нового Завіту українського православного перекладача Пилипа Морачевського в ХІХ-му столітті, і тільки втручання Московської Академії наук на захист української мови змусило Синод видати українською мовою лише ЧОТИРИ Євангелії аж на початку ХХ-го століття.

5. Найяскравіше ж проявила свою злочинність Російська Православна Церква супроти Української Православної Церкви після революції 1917 року, найперше заборонами у священнослужінні київських священників-академіків за відправи Літургії українською мовою та категоричною відмовою устами своїх представників єпископів Михаїла Єрмакова й Назарія Блінова благословити Всеукраїнський церковний Собор у Києві та висвятити єпископів для Української Православної Церкви.

Та чи не досить перелічених далеко не повних фактів „материнської опіки” Російської Православної Церкви над поневоленою Українською Православною Церквою?

Тому Українська Автокефальна Православна Церкви не була, не є і ніколи не буде „чадом” Російської Православної Церкви — лукавої і безсердечної своєї дочки, вислужниці як перед царським режимом, так і перед кривавою комуністичною владою новітніх тиранів і деспотів, а проголошена Урядом УНР 1-го січня 1919 року і введена в життя Всеукраїнським Церковним Собором Автокефалія на завжди підкреслила відокремленість нашої Церкви від Церкви Московської. „У волі, що нею ви визволені, стійте і в ярмо неволі знов не піддавайтесь”, говорить апостол вірній Невісті Христовій — Церкві Українській.

Вірні Христові-Визволителів, ми так стоїмо і стоятимемо в нашій волі церковній і не піддаватимемося ні патріархові Московському, ні його безбожним комуністичним протекторам, які знищили нашу Святу УАПЦ в Україні, але вона живе і розвивається у вільному світі поза новітньою тюрмою народів СРСР, під керівництвом Духа Святого і під захистом правдивих християнських демократій.

Неділя 18-го жовтня, 1987 р. Б.

Чикаго, Ілл. США.

*(Прийняту кількакратними хвилями аплодисментів
цю відповідь підписали сім священників і понад двісті вірних.)*

*Передрук з газети „Укр. вісті”
за 1-ше листопада 1987 року.*

ПОДЯКА

Видавничий Комітет Братства, від імени всього Українського Православного Братства св. Володимира в Торонті, висловлює свою братську подяку всім авторам цього збірника, які без будь-якої винагороди дозволили нам надрукувати їхні статті та доповіді в цьому нашому збірнику. Так само дякуємо всім тим, хто відгукнувся на наш заклик і надіслав нам свої матеріали, хоч деякі з них ми й не помістили в нашому збірнику. Причини до цього були різні: деякі матеріали не відповідали конкретному змістові нашого збірника; деякі вимагали не лише перередагування, а й стилістичної перебудови, на що ми не мали ні відповідних працівників, ні матеріальних засобів. Нехай вибачать нам ці автори і не чуються ображеними, бо не всі ми маємо здібності до всього.

Так само Видавничий Комітет Братства висловлює свою подяку всім жертводавцям хто своїми пожертвами уможливив видання цього збірника і всім тим, хто будь-чим спричинився до увіковічення пам'яти про ті жертви того страшного голоду. Всім наше братське СПАСИБІ.

А всіх читачів просимо не осуджувати нас, якщо в книжці будуть якісь недоліки.

**Видавничий Комітет
Братства**

**СПИСОК ЖЕРТВОДАВЦІВ НА ВИДАННЯ КНИГИ
„Великий Голод в Україні 1932-33 рр.”**

- 1,340 З фондів завіщення с. п. Ольги Ардатевої — передали Бурак Є. і Цімовський П. — опікуни
- 500 Пилипенко Микола, Божик Марія в пам'ять батьків, померлих від голоду
- 300 Фундація „Івана Багряного”, Фундація „Прометей”
- 250 Союз Українок Канади ім. „Княгині Ольги”, Торонто
- 200 Кредитова Спілка Союз
- 100 Фірма опалової оливи „Фючир Фюел”, Кредитівка „Будучність”, Марченко Максим, Юхименко Онисія Олійник Катерина, Щербань Катерина
- 61.20 Нетреба Василь
- 60 Тараненко Марія
- 50 Бардин Ігор — адвокат, Котульська Марія, Хиль Анна, ОДУМ (Дом. Екзекутива), Богдан Василина
- 40 Ковалів Ольга, Мусій Богдан і Катерина
- 25 Р. Чолкан і Комп., Костюк Микола і Варвара
- 20 Хохітва Марія, Курилко Еміль, Остапчук Трохим, Добродійка А. Ференсів
- 10 Йонка Марія, Цимбалюк Федір, Коханська Анна, Миколенко Оксана, Білорібка Горпина, Кондратенко Олександра

ЗАУВАЖЕНІ ДРУКАРСЬКІ ПОМИЛКИ В КНИЖЦІ

(Український текст)

1. Стор. 38. Під назвою статті автора Є. Слонівського упушено слово: («скорочено»)
2. Стор. 119 — є: «Прот. М. ЯДВАСЬ» (автор статті), а має бути: «Прот. М. ЯВДАСЬ».
3. Стор. 120, рядок 1-й згори — є: «проказав у голос», а має бути: «... проказав уголос».
4. Стор. 144, рядок 14-й згори — є: «І купальнікі вогнища дівчат...», а має бути: «І купальні вогнища дівчат...».
5. Стор. 160, рядок 18-й знизу — є: «розпутниця», а має бути: «розпусниця».
6. Стор. 160, рядок 13-й знизу — є: «Каль-нишевський», а має бути: «Кальнишевський».
7. У списку жертводавців пропущено такі імена:

Іван ПАВЛИК 100.00 долярів,
Василь БУРБЕЛА.. 100.00 долярів.

(Англомовний текст)

8. Стор. 130, 4-й та 3-й рядки знизу — є:
«No — we will not rise like a cloud,
No — we will not strike like a thunderbolt,»
а має бути:
«But — we will rise like a cloud,
We will strike like a storm...»

Просимо вибачення у авторів та читачів за допущені помилки.

Видавничий Комітет
Братства